

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA BIOLOGIE A ENVIRONMENTÁLNÍCH

STUDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Etymologie pojmenování sladkovodních ryb v českém
jazyce a jazycích východoslovanských.**

Vypracovala: Jevgenija Pankina

Vedoucí diplomové práce: Ing. Jan Andreska, Ph.D.

Studijní obor: Učitelství všeobecné vzdělávacích předmětů se zaměřením

Biologie–ruský jazyk.

V Praze dne

podpis

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně na základě vlastních výzkumů a výzkumů ostatních autorů. Souhlasím se zveřejněním diplomové práce podle zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů.

V Praze dne

podpis

SOUHRN

Tato diplomová práce se zabývá etymologií názvů ryb v českém jazyce a jazycích východoslovanských. Úvod pojmenování v každém z daných jazyků je vysvětlen na základě výkladu etymologických slovníků českého a ruského jazyka. Tento výklad je doplněn o řadu dalších zdrojů, které se danou problematikou zabývají. Jednotlivé názvy jsou mezi sebou porovnávány pokud tonalezené informace dovolují, je z toho porovnávaný vyvozen závěr.

Práce je členěná do tří kapitol. První kapitola pojednává o postavení slovanských jazyků v rámci indoevropské jazykové rodiny a dále o historickém vývoji vybraných slovanských jazyků. Druhá kapitola se zabývá pojmenováním konkrétních rodů a druhů sladkovodních ryb uvedených jazycích. Je rozdělená do dvou částí. První část pojednává o jménech ryb shomogenním úvodem jmen, druhá část o jménech sheterogenním úvodem. Třetí kapitola je sestavena z tabulárních přehledů, které tvoří tak zvaný komparativní slovník. Každý tabulární přehled je opatřen komentáři, které se soustřeďují především na popis geografického výskytu ryb v minulosti v porovnání s současností.

SUMMARY

This diploma work deals with the etymology of fish designations in Czech and in east Slavonic languages. The designations' origin in each of these languages is explained according to its definition in Czech and Russian etymological dictionaries. The definition is completed by a large amount of other sources focused on this issue. Every item is compared in both languages and if the found information allows, a conclusion from the comparison is drawn.

The work is divided into three chapters. The first chapter deals with the role of the Slavonic languages within the Indo-European language family and the historical evolution of the picked Slavonic languages. The second chapter deals with the designation of particular freshwater-fish tribes and genera in the above-mentioned languages. It is divided in two parts. The first one focuses on the designation of fish with homogenous origin, the second one focuses on the designations with heterogeneous origin. The third chapter consists of columnal lists which create the so-called comparative dictionary. Each columnal list includes comments focused on the description of geographical fish habitation in the past compared to the present time.

РЕЗЮМЕ

Дипломная работа занимается этимологией названий рыб в чешском и восточнославянских языках. Происхождение наименований в данных языках объясняются на основе этимологических чешских и русских словарей. Описание словарных статей также дополнено информацией из ряда других источников, которые занимаются данной проблематикой. Отдельные наименования между собой сравниваются, и насколько найденная информация позволяет, из каждого сравнения сделан вывод.

Работа распределена на 3 главы. Первая глава даёт объяснение месту славянских языков среди индоевропейской языковой семьи, а также описывает историю вышеназванных славянских языков. Вторая глава занимается наименованием конкретных родов и видов пресноводных рыб в чешском, русском, белорусском и украинском языках. Данная глава составлена из двух частей. Первая часть представлена названиями рыб с однородным происхождением, вторая часть - названиями с разнородным происхождением. Третья глава составлена из таблиц, которые представляют, так называемый, "сравнительный словарь". Каждая таблица имеет комментарий. Толкование, прежде всего, сосредоточено на описание географического распределения пресноводных рыб в прошлом в сравнении с настоящим.

Děkuji vedoucímu diplomové práce Ing. Janu Andreskovi , Ph.D. za cenné rady, připomínky, informace a čas, který mi věnoval v průběhu tvorby práce. Zároveň bych ráda poděkovala PhDr. Ladislavu Janovci, Ph.D. za poskytnuté informace, a také za poskytnutí velkého množství literatury.

V neposlední řadě děkuji svým rodičům a dalším členům rodiny za pomoci a podporu celou dobu studia. Stejně tak děkuji všem členům katedry Biologie a environmentálních studií, a také všem členům katedry Rusistiky a lingvodidaktiky za množství znalostí a zkušeností, které jsem během studia získala.

OBSAH

Úvod	9
1. Historická kapitola	11
1.1 Slované jazyky.....	11
1.2 Indoevropané.....	13
1.3 Právní Slované.....	15
1.4 Praslovanština.....	17
1.5 Východoslované jazyky.....	21
1.5.1 Staroruský jazyk.....	21
1.5.2 Ruský jazyk.....	23
1.5.3 Běloruský jazyk.....	25
1.5.4 Ukrajinský jazyk.....	27
1.6 Staroslověnský jazyk.....	29
1.7 Český jazyk.....	31
1.8 Znak jednotlivých vybraných slovanských jazyků – shrnutí.....	35
2. Druhá kapitola	39
2.1 Mezinárodní zoologická nomenklatura.....	41
2.2 Národní zoologická nomenklatura.....	44
2.3 Etymologie rybshomogennímpřívodemjmen.....	49
2.3.1 Etymologie rybš čeledimihulovití.....	50
2.3.2 Etymologie rybš čeledijeseterovití.....	52
2.3.3 Etymologie rybš čelediúhořovití.....	54
2.3.4 Etymologie rybš čeledilososovití.....	55
2.3.5 Etymologie rybš čeledišťkovití.....	56
2.3.6 Etymologie rybš čeledikaprovití.....	57
2.3.7 Etymologie rybš čeledisumcovití.....	63
2.3.8 Etymologie rybš čeledisumčkovití.....	63
2.3.9 Etymologie rybš čeledisekavcovití.....	63
2.3.10 Etymologie rybš čeleditreskovití.....	65
2.3.11 Etymologie rybš čeledijehlovití.....	65
2.3.12 Etymologie rybš čelediokounovití.....	66
2.3.13 Shrnutí.....	69
2.4 Etymologie rybsheterogennímpřívodemjmen.....	71
2.4.1 Etymologie rybš čeledijeseterovití.....	72
2.4.2 Etymologie rybš čeledilososovití.....	74
2.4.3 Etymologie rybš čeledilipanovití.....	78
2.4.4 Etymologie rybš čeledikoruškovití.....	79
2.4.5 Etymologie rybš čelediblatňákovití.....	79
2.4.6 Etymologie rybš čeledikaprovití.....	80
2.4.7 Etymologie rybš čeledimřenkovití.....	91
2.4.8 Etymologie rybš čeledisekavcovití.....	92
2.4.9 Etymologie rybš čeledikoljuškovití.....	93
2.4.10 Etymologie rybš čelediokounovití.....	93
2.4.11 Etymologie rybš čeledihlaváčkovití.....	96

2.4.12 Etymologierybz čeledivrankovití	97
2.4.13 Shrnutí	98
3. Kapitola – Komparativní slovník.....	101
3.1 P řehled etymologierybzshomogenním p úvodem jmen	102
3.2 P řehled etymologierybzsheterogenním p úvodem jmen	112
3.2.1 Shrnutí	126
Diskuze.....	127
Závěr	132
Seznam použité literatury.....	133

Úvod

Téma této práce jsem si zvolila již během studia 2. ročníku Pedagogické fakulty. Daná problematika mě zaujala tím, že stojí na hranici dvou oborů, které jsou součástí mého studia.

Dalším faktorem, který výběr tématu ovlivnil, byla velmi pestrá a zajímavá výuka lexikologie pod vedením PhDr. Hany Žofkové, CSc. na katedře Rusistiky a lingvodidaktiky, která se mimo jiné týkala také etymologie. Během cvičení v této disciplíně jsem se naučila pracovat se slovníky různých druhů, což mi později usnadnilo využívat literaturu tohoto typu při přípravě této diplomové práce. Neméně důležitým podnětem byla i výuka zoologie na katedře Biologie a environmentálních studií pod vedením Ing. Jana Andrušky, Ph.D. a Prof. RNDr. Lubomíra Hanela CSc., kde jsem se mimo jiné seznámila s konkrétními druhy ryb, jejich výskytem, morfologií apod. Tyto znalosti jsem také uplatnila při tvorbě této práce.

Hlavním materiálem během přípravy této práce byly etymologické slovníky českého a ruského jazyka. Slovníky zachycují stav jazyka k určitému datu, což umožňuje postihnout vývoj jednotlivých slov do tohoto data (zpravidla datum vydání slovníku). Metody, které se uplatňují v předkládané práci jsou především poznávací a srovnávací, z hlediska logických operací se jedná o analytické a syntetické metody. V etymologických slovnících se nacházejí názory autorů, které se můžou v určitém stupni shodovat, ale i lišit. Autoři také často zmiňují jiné autory, mladší slovník zpravidla obsahuje odkazy na autora slovníku staršího. (Například Černých se dovolává na Machka.) Samotnému porovnávání jmen předchází kapitola o historickém vývoji jednotlivých slovanských jazyků, která je nezbytným podkladem pro pochopení etymologienázvuryb. V poslední kapitole je představena tabulárními přehledy, které tvoří takzvaný komparativní slovník.

Jedním z cílů této práce je jazyková komparatistika vrámci slovanských jazyků, která nám může odhalovat společnou minulost Slovanů. Spomocí komparatistiky můžeme také určit jak a kdy docházelo k rozdělování jednotlivých slovanských jazykových větvi a následně k rozrušení jazyků do jejich dnešní podoby. Při srovnávání slov v českém jazyce a jazycích východoslovanských lze získat zcela konkrétní představu o ichtyologických znalostech starých Slovanů.

Dalším cílem je stanovit původ názvosloví vdaných jazycích, který poukazuje na geografické rozšíření ryb v minulosti a umožňuje jej porovnat s dnešním výskytem. Pochopení etymologie názvu ryb v národních jazycích přispívá k poznání morfologie, etologie a ekologie ryb. Jsou to faktory, o které se národní názvosloví nejčastěji opírá a tam je potřeba hledat jeho kořeny.

Posledním cílem je možnost využití poznatků z této práce v výuce biologie a jazyků narůzných typech škol. Tentocíl vyplývá z obsahu práce a jakotaková není v práci blíže rozpracována.

1. Historická kapitola

1.1 Slovanské jazyky

Český, ruský, běloruský a ukrajinský jazyk patří do skupiny „Slovanské jazyky“, jejichž základním rysem je ohýbání, tedy skládání a časování. Tyto jazyky jsou součástí jazykové rodiny, která se nazývá **Indoevropské jazyky**, což je nejrozšířenější skupina jazyků na světě. Hovoří se jimi v kulturních oblastech Indie a Evropy, ale šířily se i dále a pronikly i do původně jazykově odlišných oblastí jako je Afrika, Amerika či Austrálie. Do této jazykové skupiny patří následující jazykové větve:

1. Indické jazyky
2. Íránské jazyky
3. Arménské jazyky
4. Řecké jazyky
5. Italické jazyky
6. Keltské jazyky
7. Ilyrské jazyky
8. Germánské jazyky
9. Tocharština
10. Anatolské jazyky
11. Baltské jazyky
12. Slovanské jazyky
13. Frýžština, thrácktina, venéština

Slovanské jazyky patří k archaické části indoevropských jazyků. „*Ide. základ se také dobře zachoval ve slovní zásobě, např. v pojmenování příbuzenských vztahů, základních činností živých bytostí, domácích a lesních*

zvířat nebo některých volně rostoucích rostlin. Starobylé jsou také slovanské číslovky, zájmena a částice.“(Petr1984).

1.2Indoevropané

Lokaci pravlasti Indoevropanů přesně neznáme, aktuálně převládá názor, že je třeba hledat v Asii na území Severoíránských náhorních rovin. Indoevropané vytvořili jednotlivé kmeny, které se odlišovaly svými jazykovými nářečnými, ty se různě stěhovaly a obsazovaly stále nová území: Důvody migrace nejsou jednoznačné, kmeny ale zřejmě hledaly lepší půdu, vhodnější místa pro pastvu, tlačily je navíc i měnící se klimatické podmínky. Zřejmě se tak nedělo pod tlakem jiných kmenů, jelikož se pohybovaly a přesídlovaly velmi pomalu, v řádu tisíciletí. Kmeny se navzájem stýkaly a docházelo tak k šíření jazyků, což vedlo k vyšňování slov a přijímání nových slov. Tyto jevy postupně přispívaly k formování samostatných indoevropských jazyků.

Jak již víme, postupně indoevropské kmeny osídlily celou Evropu a část Asie, vytěšnily původní obyvatelstvo, jehož jazyky neznáme vůbec.. Dnes nacházíme slova, která jsou nebo byla společná téměř pro všechny jazyky indoevropské skupiny. Jsou to slova, která se týkají kůla, jehma, ovce, ovčí srsti nebo břízy. Dá se předpokládat, že v určitém období se indoevropské kmeny rozpadly na dvě části, na západní a východní. Západní areál se vyvíjel o něco pomaleji než východní a někdy kolem 3. a 2. tisíciletí se rozpadá na čtyři části, protokeltskou (západní Evropa), protovenetskou (střední Evropa), protobaltskou (Východní Evropa), protobalkánskou (Balkánský poloostrov a ostrovy Egeidy.). Jazyky těchto skupin byly souhrnem dialektů. Za prokázané se považuje, že keltské, germánské, románské a slovanské jazyky vznikly až později. Ke konci doby bronzové se výše zmíněné čtyři celky rozpadají a dochází k přesunům kmenů. Po rozpadu protobaltského areálu dochází pak k formování praslovanštiny.

Praslované se formovali z indoevropských kmenů a v období vzniku praslovanštiny, někdy např. kolem 3. a 2. tisíciletí před naším letopočtem, podle

některých teorií osídlovali značnou část střední a východní Evropy. Jejich nejpravděpodobnější pravlast byla ohraničená ze severu Baltským mořem, ze západu řekou Vislou a Labem, z jihu řekami Dněstr a Bug a z východu řekami Dněprem a Pripjatí. V této době se hovoří ještě o Baltoslovanských kmenech. Tyto kmeny přijaly k sobě různé typy na tomto území zbylých původních osadníků, což byl také jeden z důvodů následné diferenciace. Vznikly rozdíly v kultuře a v jazyce. Podle historiků se Slované zformovali jako potomci pastevecko-zemědělských kmenů, které původně užívaly šňůrovou keramiku. Tato keramika byla v této době velmi rozšířená od Černého moře po střední Evropu. Tehdy se začíná oddělovat skupina baltoslovanských nářečí, což by právě vysvětlovalo podobnost baltských a slovanských jazyků, o které se ještě zmíním dále. V jižní části se zřejmě mezitím formuje praslovanský jazyk. Tento prajazyk všech Slovanů nemůžeme považovat za jednotný systém, jak chápeme jazyk dnes. Byl to soubor lokálních dialektů, bez norem a pravidel. Později se Slované po různých složitých procesech dostali pod vliv rozličných příbuzných kultur, za zmínku stojí kultura lužická, doložená z 13. - 14. století před naším letopočtem. Někdy se tato kultura označuje jako kulturupřed slovanskou.

1.3 Pravlast Slovanů

Teorií o pravlasti Slovanů je více. Zmíním zde základní dvě, do nichž všechny teorie více či méně vyúsťují. Západní teorie vychází z toho, že pravlast Slovanů se nacházela v povodí Odry a Visly, od této teorie se dnes spíše ustupuje. Významný filolog jako O. N. Trubačov¹ se dnes obrací spíše k teorii Východní, která klade pravlast Slovanů mezi Vislu a střední Dněpr. Konkrétně se tato teorie ještě rozšiřuje na okolí Kyjeva a do oblasti mezi Ukrajinou a Bělorusí.

Hydronymie poukazuje na souvislost Pravlasti Slovanů s názvy řek, které mají Slované dodnes společné nebo alespoň vycházejí z společného jazykového základu. Jedná se o řeky Odru, Vislu, Pripjata a částečně i Dněpr. Tento jev poukazuje na další tradiční pojetí, které klade pravlast do oblasti na rozhraní dnešního Běloruska a Ukrajiny, eventuálně do širší oblasti mezi řekami Sprévou a Havolou na západě a Styrem na východě.

První doklady o Slované pocházejí z 1. a 2. století našeho letopočtu, není ovšem jisté, zda opravdu šlo o slovanské kmeny. O národech se dozvídáme z řeckých a římských pramenů. Předpokládáme, že když Plinius Starší² píše o národu Venedů, ve své díle *Naturalis historia* kolem roku 77, který žije okolo řeky Visly, má na mysli právě Slované. Dále pak kolem roku 160 můžeme číst o národu Venedai, který obýval v této době Venedský záliv, čímž má na mysli jižní pobřeží Baltského moře, jak píše Klaudios Ptolemaios³ ve svém díle *Geografike hyfegesis*. Ztotožnění Venedů a Slovanů je možné díky tomu, že

¹ O. N. Trubačov (1930 - 2002), původem Rus, významný ruský etymolog, slavista a specialista na historickou srovnávací lingvistiku.

² Gaius Plinius Secundus, známý též jako Plinius Maior, česky Plinius Starší (?-79), římský válečník, filosof, autor nejvýznamnějšího římského encyklopediálního díla *Historia naturalis*.

³ Klaudios Ptolemaios (asi 85 - asi 165), řecký geograf, astronom a astrolog, který pravděpodobně žil a pracoval vegyptské Alexandrii.

pobaltské státy dodnes používají označení Veneti. Ve středověku německé národy nazývaly Lužické Srby a pobaltské Slovany Weinden, případně Winden. Rusy Finové dnes nazývají *venäje* a Estonci *vene*. Spolehlivě o Slovanech můžeme mluvit až od poloviny 6. století, kdy se dozvídáme o jejich nájezdech na Byzantskou říši (Petr 1984). Prokopios z Kaisareie ⁴ líčí ve svém díle *Knihy o válkách* válku s Peršany, válku s Vandaly a Góty. Právě ve válce s Góty z let 551 - 554 píše o dvou slovanských národech Antech a Sclavinech, čili Slověnech. Ani p úvod slova *lověne* není zcela jednoznačný. Toto slovo jednes hypotetické a rekonstruované prostřednictvím srovnávací lingvistiky. Pojmenovací základ *slo-*: *slav-* byl zřejmě rozšířen p říponami *-ěn -in ъ* (Petr 1984). Gótský kronikář Jordan ⁵ někdy kolem roku 551 mluví o třech kmelech Slovanů, a to o Antech, Slověnech a Venetech. Upozorňuje na příbuznost těchto kmenů, pocházejících z jednoho dřívějšího kmene. Lze tedy předpokládat, že tehdy už docházelo k rozpadu Slovanských kmenů a tedy k rozpadu jejich společného jazyka, praslovanštiny.

---

⁴ Prokopios z Kaisareie (cca 50 – cca 565), významný byzantský historik a učenec, známý především dílem *Knihy o válkách*.

⁵ Jordan, žil v 6. století našeho letopočtu, gótský historik, jedno z nejvýznamnějších děl „O p úvodu a činech Gótu“

1.4 Praslovanština

Původním společným jazykovým útvarem všech Slovanů byla praslovanština. Tento jazyk vznikl a používal se patrně v období 2000 před naším letopočtem až do 6. - 7. století našeho letopočtu. Vývoj tohoto jazyka a zároveň vývoj Praslovanů je otázkou jejich etnogeneze. Tímto jazykem mluvil i staří Slované, kteří žili na území severně od Karpat v povodí řek Odry, Dněpru a Visly. Sama praslovanština vznikla z hypotetického jazyka, který nazýváme praindoevropský (indoevropský) jazyk.

Jaký přesně byl společný jazyk Slovanů, tedy praslovanština, nevíme. Praslovanštinu serekonstruuje na základě společných rysů slovanských jazyků, a také porovnáním s jinými indoevropskými jazyky. Ve srovnávací jazykové děse podařilo prokázat, že slovanské jazyky patří k archaické části indoevropských jazyků. Indoevropský základ dnes můžeme pozorovat ve slovní zásobě, jak již bylo uvedeno v kapitole 1.1. Víme také, že slovanské jazyky jsou nejvíce příbuzné jazykům baltickým, k nimž patří lotyšský, litevský a starý pruský jazyk, dále se sem řadí i dialekty javinský, kurský, sélský a žemgalský. Tuto příbuznost lingvisté označují jako baltoslovanskou jednotu. Tento pojem je ale vykládán různě. Jedním z možných výkladů je, že baltské a slovanské jazyky nějakou dobu existovaly spolu a později se rozdělily na baltskou a slovanskou větev. Ale při detailnějším srovnání a při od této teorie ustupují, neboť některé slovanské jevy se neobjevují v baltských jazycích. Někteří autoři předpokládají dědičnost podobností z indoevropského základu a nové jevy, které se paralelně vyvíjely v obou skupinách jazyků. Lze tedy usuzovat, že se v minulosti jednalo pouze o sblížení některých indoevropských dialektů a nikoliv, že existoval jakýsi

společný jazykový útvar. Tento názor zastával například J. Endzelin⁶. K této problematice také přispěli čeští lingvisté J. Zubatý⁷ a P. Trost⁸ (Petr 1984).

Po baltské skupině jsou slovanským jazykům nejvíce příbuzné jazyky germánské a íránské, mluví se i podobnosti s jazyky keltským nebo ilyrským. Ke kontaktu s germánskými jazyky docházelo na západě, s baltskými jazyky na severu, s íránskými jazyky na východě a keltskými na jihu. Jak se ukazuje, vývoj praslovanštiny, jazyka našich předků, nebyl nikterak jednoduchý. Vyčleňuje se tak zvaná „raná praslovanština“, což byl jazyk, který se zřejmě vydělil z indoevropského jazykového společenství. Toto období je datované přibližně k roku 3000 před naším letopočtem. (Lamprecht 1987). V tomto období se zřejmě rozpadl jakýsi praindoevropský jazyk. V letech 4000 - 800 našeho letopočtu vzniká „klasická praslovanština“. S tímto obdobím jsou také spojovány počátky expanze Slovanů. Poté následuje „pozdní praslovanština“, kterou semluvilo zřejmě v letech 800 - 1000 našeho letopočtu. Z této pozdní formy se postupně diferencují jednotlivé slovanské jazyky, což bylo také následkem pokračující expanze. (Lamprecht 1987). Mezi hlavní rysy praslovanštiny patří:

1) Lexika byla z velké části indoevropská, ale mnoho slov bylo nahrazeno slovanskými slovy. Někteřá slova byla pro Slovanů tabuizovaná, tato slova nesměli Slované používat z rituálních důvodů, například z náboženských. Slova tabu byla často nahrazena eufemismy, které představovaly přívodem slovanská slova.

2) V prvním tisíciletí došlo k významnému vlivu íránských jazyků, o tom svědčí slova ráj nebo číše, která z těchto jazyků pocházejí. Tato slova jsou doložena ve všech slovanských jazycích.

3) Ve druhém tisíciletí docházelo ke kontaktu s Góty, a tedy k významnému vlivu germánských jazyků. Slova chleba nebo kněz jsou germánského přívodu.

---

⁶ J. Endzelin (1863-1961), významný lotyšský jazykovědec, specializoval se na baltské jazyky.

⁷ J. Zubatý (1855-1931), český indolog, etymolog, filolog a později také bohemista.

⁸ P. Trost (1907-1987), český jazykovědec a literární vědec, profesor srovnávacího jazykozpytu a indoevropské baltské filologie.

4) Tento prajazyk znal podstatná jména a slovesa, znal číslovky, jednotné číslo a duál.

5) Praslovanština umělavýjadřitrůznétypy času.

Důkazy o existenci tohoto společného jazyka dnes nacházíme při jazykové komparatistice. Nejstarší výrazy, týkající se hlavně přírodních jevů, označení rodinných příslušníků, nástrojů, víry, bydlení, názvy rostlin a živočichů jsou společné všem Slovanům. A právě společné základy názvů živočichů jsou předmětem této práce. Usuzuje se, že Slované byli po dlouhá léta, asi po dobu 2,5 tisíc let, zemědělci. Často se usazovali podél řek, kde nacházeli úrodné černozemě. Oblast, kterou obývali, měla mírné podnebí, byla to lesnatá krajina s množstvím řek. Bylo zde kontinentální klima, daleko od hor a sněhových pokrývek. Významným zdrojem obživy bylo pěstování pšenice, žita, prosa, lnu, a také chov dobytka, lov zvěře a rybolov, v němž vynikali především Slované žijící v blízkosti Baltského moře a podél významných velkých řek. O hojném rybolovu svědčí například cenné nálezy obrovského množství rybích kostí a dalších zbytků v místech obydlí Polabských Slovanů. K plavbě po řekách používali malé dřevěné lodě, rybolovili na úžeň a háčky nebo pomocí síťových sítí, používali bodné nástroje. Mnoho důkazů o této činnosti nacházíme například v okolí Mikulčic. Slované také uměli různě konzervovat ryby pomocí solení a uzení, uchovávali snad i živé ryby v kádích (Beranová 1988). Byli to ale především rolníci a chovatelé dobytka, žijící v patriarchátu. Vyvinuli orný typ zemědělství, lesní hospodářství a některá řemesla, což se později projevilo v rostoucí produktivitě práce.

Na území slovanských kmenů se vytvářely první státní útvary, což vedlo k zániku praslovanštiny. Jedním z nejstarších státních útvarů byla Sámova říše, která existovala asi v letech 626–661 našeho letopočtu. Na přibližně stejném území pak vzniká roku 830 Velkomoravská říše, která zanikla kolem roku 906. K dalšímu nejstaršímu slovanskému státnímu útvaru řadíme První Bulharskou

říši, což byl první státní útvar jižních Slovanů. Kyjevská Rus, což byl první státní útvar východních Slovanů, vzniká až o něco později, až v 9. století.

Co ale vedlo k rozpadu slovanských kmenů? Na některé části půdy byly pomnoha let vyčerpány a tudíž část obyvatel byla nucena hledat svoji obživu jinde. Nebyla to však jen neúrodná půda, která přispěla k rozpadu kmene Slovanů. Byl to také nátlak různých nepřátelských kmenů z jihovýchodu a východu. V době mezi 2.-4. stoletím našeho letopočtu byla narušena celistvost Slovanů. Mimo jiné i díky stěhování Germánských kmenů ze severu na jih. Tehdy se Slované rozdělují na západní a východní. Koncem 5. století, po pádu říše Hunů, se slovanské kmeny stěhují na jih do Byzantské říše a do stepního pásma mezi ústím Dunaje a dolním tokem Dněpru. Tak vzniká jižní větev Slovanů. Pozorujeme rozsáhlou kolonizaci střední, východní a jihovýchodní Evropy, která byla výsledkem tůží slovanských v 6. století. Asi neznáme všechny důvody, které vedly k jevu, který dnes nazýváme stěhování národů, nicméně k tomu dojevu nepochybně došlo a je datován v časovém rozmezí 4.-6. století.

Toto datování je také mezníkem, odkdy můžeme mluvit o jednotlivých větvích slovanských kmenů. Jedná se o východní Slované, kteří žili v okolí řeky Dněpru od jeho středního toku až po řeku Volchov. Na některé kmeny, jak je známo, putovaly dále na západ, kde se uvolnila území pro germánské kmeny. Další osídlování směřovalo východně kolem Karpat do Podunají a Karpatské kotliny. První slovanský stát tedy existoval nejspíše před rokem 6. století.

1.5 Východoslovanské jazyky

K východoslovanské větvi dnes řadíme tři jazyky, a to ruštinu, ukrajinštinu a běloruštinu. Tyto jazyky mají své samostatné odlišné vývoje stejně jako zbylé dvě větve. V průběhu diferenciace jazyků se vydělil i jazyk staroslověnský a staroruština (staroruský jazyk). Staroslověnský jazyk svým původem pochází od jižních Slovanů, od makedonských Bulharů. Tento jazyk se vyvinul z dialektů jižních Slovanů, později se šířil na území západních a východních Slovanů v oblasti Soluně. Prvními a zároveň nejznámějšími šířiteli tohoto jazyka byli věrozvěstové Cyril a Metoděj. Tento původní dialekt dále významně ovlivnil další dvě větve slovanských jazyků, a to staroruský jazyk.

1.5.1 Staroruský jazyk

Jedná se o společný jazyk východních Slovanů. Je to tedy předek všech dnes známých východoslovanských jazyků a dialektů. Tento jazyk se začal formovat někdy od 8. století našeho letopočtu postupně se rozpadající praslovanštiny. Zpočátku měl pouze ústní podobu, která trvala asi do 10. - 11. století. Jelikož nejstarší písemné památky se datují až od 10. - 11. století, teprve pak můžeme hovořit o jeho písemné podobě. Samozřejmě, že ani tento jazyk neměl žádný pevně stanovený kodex či pravidla. Proto můžeme konstatovat, že staroruský jazyk byl také souhrnem různých dialektů národů, kteří se oběm teritoriálně blízko. Území, kde tento jazyk vznikl, dodnes není pevně stanoveno; diskutuje se o jihovýchodní Evropě, severozápadní Evropě nebo o Západní Evropě a střední Asii. Tento jazyk byl společný slovanským kmenům, které žily na horním toku Volhy, Oky a Západní Dněpru, dále okolo řek

Dněpr, Dněstr, Buga Jižní Bug (Rusinov 1999). Už v dobách ústní podoby jazyka zřejmě existovaly jisté rozdíly určení různých teritoriálně odlišných skupin. Například zvuky *v, g, c* se vyslovovaly různě, zřejmě byly i určité odlišnosti v lexiku, a také morfologii a syntaxi. Pro tomuž zeměho rito soubor dialektů, kterým byla staroruština tvořena (Rusinov 1999). Tyto odlišnosti pak přežívají písemná podoba jazyka, jehož normy a pravidla vznikají a postupně se formují již v období ústní podoby tohoto jazyka, jelikož nejstarší památky, psané staroruštinou, vykazují některé pevně stanovené jevy. Tomuto psanému jazyku už říkáme spisovný staroruský jazyk.

K rozpadu tohoto jazyka dochází v průběhu bouřlivých historických událostí. Postupně zanikl nejstarší státní útvar východních Slovanů - Kyjevská Rus, ta se rozpadla na řadu menších knížectví. Největší překážkou v další existenci tohoto jazyka byl vpád Mongolů a Tatarů na území Rusi na začátku 13. století, kteří zde setrvali asi 250 let. Toto oddělení národů Staré Rusi vedlo postupně k prohlubování rozdílů v jejich dialektech a postupně k formování tří podob především jednoho staroruského jazyka. Vznikaly první formy ukrajinského, běloruského a ruského jazyka. Ty se pak už vyvíjely samostatně až do dnešní moderní podoby těchto jazyků. Nutno říci, že tento proces diferenciací trval poměrně dlouho, jelikož ještě v 17. století v psaných podobách jazyků nacházíme řadu shodných rysů u všech tří východoslovanských jazyků (Rusinov 1999). Pokud ale sledujeme písemné památky, po částem formování dvou, respektive tří podob východoslovanských jazyků je 14. století.

Lexikum staroruštiny bylo poměrně pestré. Slova pocházela jak z praslovánštiny, tak ze staroslověnštiny, která sehrála obrovskou roli ve formování staroruského jazyka.

Nová staroslověnská slova buď postupně vytěsňují původní slovní zásobu, anebo spolu slova koexistují a i dnes v ruštině nacházíme dvojí podobu slov. Například slova *kratkij* a *korotkij*. První slovo přišlo ze staroslověnštiny, kde

došlo kmetatezi⁹ up úvodního praslovanského základu, druhé slovo je p úvodně ruské, kde se vyvinulo plnohlasí *oro*, které je typické pouze provýchodoslovanské jazyky. Dalším zdrojem lexika byly jiné jazyky neslovanské nebo prostá tvorba slov podle pravidel staroruského jazyka. Tato slova buď označovala nové jevy a poznatky nebo jednoduše nahrazovala starší lexikum nebo se stala synonymy, u kterých pak mohlo docházet k posunutí významu.

Tento jazyk měl již velmi dobře odlišitelné rysy od ostatních skupin slovanských jazyků. Tyto odlišnosti se dnes rekonstruuji na základě porovnávání jazykových větvi.

1.5.2 Ruský jazyk

Na konci 14. století se starý ruský jazyk rozpadá na dvě hlavní větve. V tomto období sílí především dvě ruská knížectví, a to Moskevské a Litevské. V každém z nich se vyvíjely dva samostatné jazyky, středověká ruština a západoruština, respektive staroběloruština.

Období středověké ruštiny autoři vymezují do 14. - 17. století. V tomto období dochází k rozsáhlým změnám v jazyce, například zaniká 5. pád, vytváří se forma 1. pádu množného čísla zakončeného *-a*, vytrácí se duál, ve fonetice se vytváří systém tvrdých a měkkých, z něžkých a z něžných souhlásek. Celkově se gramatika pomalu začíná přibližovat dnešní podobě. V 17. - 18. století se utváří celá řada dialektů, mezi nimi mimo jiné dialekt novgorodský, pskovský, smolenský, rostovo-suzdaňský; nejvíce na významu nabývá ten poslední jmenovaný dialekt, do jehož skupiny patří například moskevský dialekt (Moldovan, Skorvid, Kibrik 2005).

⁹Metateze, fonetický termín, který označuje vzájemnou výměnu polohy hlásek ve slově.

Moskva, která se stala ve 14. století významným kulturním a politickým centrem, je místem, kde se vytvářejí a stanovují normy jazyka. V 16. století se postupně formují normy moskevského mluveného řeči. Tato ústní podoba jazyka je zachycená na mnoha úředních listinách, a také v literárních dílech 15.-17. století, což mělo ohromný vliv na formování ruského spisovného jazyka. V 16. století také postupně slábně vliv církevní slovenského jazyka (jedna z redakcí staroslověnského jazyka).

Od poloviny 17. století se pak spolu s tvářejícím se ruským národem formuje i ruský národní jazyk. K rozšířování tohoto jazyka pomáhalo šíření literatury, vzrůstající písemnictví.

V důsledku širokého styku Ruského státu se západní Evropou dochází k rozsáhlému procesu přijímání cizích slov do ruštiny. K tomu docházelo v období feudální roztržitosti, při intenzivním kontaktu jednotlivých knížectví se svými sousedy, a také za vlády Petra I. Poté, kdy některá slova opakem byla z jazyka odstránována, ale některá se zde pevně zakořenila.

V 18. století se vytvářely normy ruského spisovného jazyka, a také jeho ústní podoba. Dialekty se odsouvají na nižší jazykovou úroveň (Moldovan, Skorvid, Kibrik 2005).

Moderní nová ruština se vytváří na základě literárních děl významných autorů například N. M. Karamzina¹⁰, I. A. Krylova¹¹, A. S. Griboedova¹². Nejvýznamnější vliv měl A. S. Puškin¹³, který v ruském jazyce dokázal plasticky propojit hlavní vlivy, které se při formování ruštiny uplatňují nejvíce, a to vliv staroslověnského jazyka, vliv ústní podoby ruského jazyka a vliv

---

¹⁰ N. M. Karamzin (1766 - 1826) ruský preromantický spisovatel a historik, známý především svými dvanáctisvazkovými *Dějiny ruské*, ve kterých zpracoval ruské dějiny do počátku 17. století.

¹¹ I. A. Krylov (1769-1844) nejznámější ruský autor bajek.

¹² A. S. Gribojedov (1795-1829) ruský diplomat, překladatel dramatik období romantismu.

¹³ A. S. Puškin (1799 - 1837) ruský básník, prozaik, dramatik. Je považován za zakladatele moderní ruské literatury a moderního ruského jazyka, za představitel revoletního romantismu.

západoevropských jazykových prvků. Vytvořil normy národního spisovného ruského jazyka, jehož podoba se zachovala dodnes.

I další spisovatelé 19. - 20. století přispěli k formování ruštiny, N.V. Gogol¹⁴, A.P. Čechov¹⁵, I.A. Bunin¹⁶ a mnozí další. V 19. století se rozvíjí i publicistický a vědecký ruský jazyk. Ve 20. století dochází k obhacování jazyka o řadu termínů z různých sfér lidské činnosti, dochází ke změnám v slovo tvorbě a gramatice.

1.5.3B běloruský jazyk

Základní prvky tohoto jazyka vznikaly v běloruských dialektech asi do 13. století. Běloruský jazyk se pak utvářel na území Velkoknížectví litevského, které vzniklo spojením Litevců a Bělorusů jako obrana proti nájezdům Tatarů a německých rytířů v letech 1237 - 1240. V tomto knížectví žilo velké množství různých národů, jeho územím patřily litevské země, dnešní běloruské země a velká část dnešní Ukrajiny. Od počátku knížectví až do 18. století se zde utvářel západoruský jazyk (= staroběloruský, litevský jazyk).

Úřední jazyk Velkoknížectví litevského ve 14. století v sobě nese prvky, které nejsou typicky staroběloruské. Až dochované písečné úvodní a písečné kládové literární památky z 15. století dokazují formování staroběloruského spisovného

---

¹⁴ N. V. Gogol (1809 - 1852) ruský prozaik a dramatik, představitel romantismu a realismu.

¹⁵ A.P. Čechov (1860-1904) ruský dramatik, povídkář a prozaik.

¹⁶ I. A. Bunin (1870 - 1953) ruský prozaik, básník, povídkář a novelista, nositel Nobelovy ceny za literaturu v roce 1933.

písemného jazyka¹⁷, v němž se pravidelně vyskytují prvky běloruského jazyka. Tento jazyk byl úředním jazykem tohoto knížectví. V tomto jazyce vycházely zákony, letopisy, kroniky, také náboženská a světská literatura i mnohé další úřední listiny. Písmem tohoto jazyka byla cyrilice, obohacená o grafémy ε κ ρ δ μ $\tilde{u}$ (Moldovan, Skorvid, Kibrik 2005).

K formování tohoto jazyka významně přispěl první běloruský knihtiskař a překladatel Francisk Skorina¹⁸. Ve svých překladech Bible používal běloruské lexikum, čímž vytěsňoval církevní slovanskou slovní zásobu. Jeho dílo započalo sblížení jazyka náboženské literatury s živým ústním jazykem. V této tradici pokračovali dále S. Budnyj¹⁹ a V. Tjapinskij²⁰.

Velkoknížectví litevské existovalo do 15. století. V následujícím století se knížectví spojilo s Polským královstvím za vznikem Polsko-litevského státu. V tomto státě převažoval vliv polské kultury a polského jazyka. Staroběloruský jazyk postupně přenechal svoje místo úřednímu jazyku polštině. Cyrilice se v běloruštině používala asi do přelomu 17. - 18. století. Potom se postupně začala používat latinka.

V letech 1772 - 1795 běloruská část polsko-litevského státu přešla pod nadvládu ruského státu. Toto období je charakterizováno úpadkem běloruského jazyka. V roce 1840 byla ruskou vládou běloruský jazyk v úředních institucích, včetně škol, úplně zakázán. Během 18. století a počátkem 19. století běloruský jazyk existoval především v ústní podobě. Tato jeho podoba byla v první polovině 19. století vzorem pro tvorbu běloruského spisovného jazyka,

---

¹⁷ Staroběloruský písemný jazyk má řadu úředních názvů: západoruský jazyk, ruský jazyk, litevský jazyk, rumenský jazyk, staroukrajinský jazyk. Každopádně se jedná o oficiální písemný jazyk Velkoknížectví litevského, který existoval ve 14.-16. století.

¹⁸ Francisk Skorina (asi 1490 – 1551) běloruský humanista, vědec, filosof a lékař, první knihtiskař a osvícenec. V letech 1517-1519 vydal v Praze 23 Biblických knih v staroběloruském jazyce.

¹⁹ S. Budnyj (1530 - 1593) mazurský nebo litevský kazatel, osvícenec, humanista a církevní reformátor. Jeden z prvních ideologů, který přispěl k rozvoji běloruské kultury v rodném jazyce.

²⁰ V. Tjapinskij (cca 1530 - cca 1600) běloruský humanista a osvícenec, spisovatel, překladatel, knihtiskař.

jelikož p úvodní starob ěloruština z15. - 17. století byla považována za p říliš archaickou a odtrženou od živé podoby jazyka.

Na začátku 20. století b ěloruština používá 2 grafické systémy, jak cyrilici, tak latinku. Z počátku auto ři v tomto období dávají p řednost latince, avšak běloruská literatura psaná latinkou byl od roku 1867 zakázána. Knihy v tomto jazyce vycházely ve Vilnu, Poznani, Varšav ě, řidčeji v Londýn ě a Pa říži.

Dnešní b ěloruština používá výhradn ě cyrilici. Na rozdíl od ruštiny používá grafémy *i* *ŷ*, dvojhlasiky дж (= dž) дз (= dz), postrádá písmena *ь* *ц* *и* (Moldovan, Skorvid, Kibrik 2005).

1.5.4 Ukrajinský jazyk

Ukrajinský jazyk se utvá řel na základ ě dialekt ů, kterými se hovo řilo na území dnešní Ukrajiny. Po vzniku Velkoknížectví litevského se prvky ukrajinského jazyka objevují v ú ředním jazyce tohoto knížectví v západoruském jazyce (=starob ěloruský jazyk).

V první polovin ě 17. století se objevuje fonetický a gramatický syst ěm, který je charakteristický pro moderní ukrajinštinu.

Ani v 19. století se ale nemohl rozvíjet spisovný písemný ukrajinský jazyk. Většina Ukrajiny v této době pat řila k ruskému státu, podobn ě jako území dnešního B ěloruska. (Zbytek Ukrajiny - Galicino, Bukovina a Západní karpatsko pat řilo Rakousko-Uherské říši.) Zde bylo zakázáno vydávání ú ředních dokumentů v ukrajinštin ě. Tento zákaz se nevztahoval na um ěleckou literaturu, která se úsp ěšně v 19. - 20. století rozvíjela v centrální a Východ ní Ukrajin ě. První významný autor této doby byl I. P. Kotljarevskij²¹, následovali ho

²¹ I. P. Kotljarevskij (1769-1838) ukrajinský spisovatel, dramaturg, jako první autor začal psát v moderním ukrajinském jazyce, osvícenec.

E.Grebjonka²², I.S.Něčuj-Levickij²³. Jedním z nejvýznamnějších se stalo dílo T. G. Ševčenka²⁴, který používal elementy různých ukrajinských dialektů a vytvářel jazykové vzory pro různé jazykové žánry. Nicméně v naučně technickém či vědeckém jazyce a dalších sférách společenského života Ukrajiny pořád převládal ruský jazyk. Pouze na Západní Ukrajině byly lepší podmínky pro rozvoj ukrajinštiny. Zde se nacházely ukrajinské školy a katedry, vydávaly se ukrajinské noviny, časopisy a knihy. Zde byla ukrajinština v těsném styku s polským a německým jazykem, které hodně obohatily spisovný ukrajinský jazyk, zejména vědeckou a naučnou terminologii.

V roce 1905 se objevila možnost vydávat noviny a časopisy i v centrální a východní Ukrajině, a tak se západoukrajinský jazykový materiál stal součástí spisovné ukrajinštiny. Po roce 1917 došlo k aktivní výstavbě spisovného ukrajinského jazyka, jejímž výsledkem byl moderní ukrajinský jazyk.

Písmosezformoval na základě cyrilice. Oproti ruštině má ukrajinština tyto grafémy: *ґ ґі ії*, naopak postrádá písmena *ѣ ъ ѵ ѵі ѳ* (Moldovan, Skorvid, Kibrik 2005).

---

²²E.Grebjonka (1812-1848) ukrajinský spisovatel.

²³I.S.Něčuj-Levickij (1938-1918) ukrajinský spisovatel, publicista.

²⁴T.G.Ševčenko (1814-1861) významný ukrajinský básník, malíř, psal v ukrajinském a ruském jazyce. Jeho dílo je považováno za základ ukrajinské literatury a základ ukrajinského moderního jazyka.

1.6 Staroslověnský jazyk

Tento jazyk byl vytvořen na základě dialektů jižních Slovanů, žijících v okolí Soluně. Jeho základem je bulharsko makedonský dialekt. Tento jazyk sestával z jazyka Slovanů, který jako první dostal písemnou spisovnou podobu. Byly vytvořeny dva typy abekyby: cyrilice a hlaholice. Cyrilice byla zřejmě vytvořena po smrti Cyrila²⁵, na konci 9. století. Někdy je autorství připisováno Klimentovi Ochridskému²⁶, který pracoval ve společenství Ochridské školy, která pokračovala v předkladech Konstantina a Metoděje na území dnešního Bulharska. Zřejmě jde o mladší typ písma, na rozdíl od úvodnější hlaholice. Řadů ukázkou toto závěr upřesňuje český lingvista a historik P. J. Šafařík²⁷.

Hlaholice byly vytvořeny na základě běžného řeckého písma s prvky starého koptského, staroarménského a starožidovského písma. Bylo to písmo obohacené o prvky různých jazyků a šlo o ojedinělé dílo vyžadující rozsáhlé znalosti a přehled. Hlaholice byla velmi těžká pro psaní. Jejím autorem byl nejspíše Konstantin, který ji sestavil ještě před výpravou na Velkou Moravu (Chaburgajev 1986).

Cyrilice pochází z řeckého ozdobného (svátečního) písma, vyskytující se zde hlavně v řeckém písmenu, která byla obohacena písmeny vyjadřujícími zvuky typické pro slovanské jazyky, tato písmena byla pravděpodobně převzata z hlaholice. Cyrilice setaké říkánová abekyba, která postupně vytlačila hlaholici (Chaburgajev 1986).

---

²⁵ Cyril (826 nebo 827 – 869), profesor filosofie v Konstantinopoli, mnich, považován za apoštola Slovanů.

²⁶ Kliment Ochridský (cca 830–916), žák Cyrila a Metoděje, biskup, zakladatel slavné literární školy v Ochridu, zřejmě sepsal dílo *Život Konstantinův* a s jistotou je mu připisováno autorství *Života Metodějova*.

²⁷ Pavel Josef Šafařík (1795–1861), český a slovenský spisovatel, jazykovědec a historik slovenského původu.

Mezi první staroslověnské texty patří překlady části Bible a jiných církevních textů. Tento jazyk měl sloužit primárně k šíření křesťanské víry a dodnes se používá v pravoslavné církvi. V tomto jazyce se vedou kázání a jsou vnášeny církevní dokumenty a náboženské texty.

Charakteristické pro tento jazyk je, že nikdy nebyl používán v živé řeči, v běžném komunikačním procesu a nikdy nepříslušel nějaké konkrétní národnosti. Je to jazyk starých Slovanů, do kterého se překládaly již výše zmíněné texty. Proto se mu říká také církevní slovanský jazyk, což velmi výstižně vyjadřuje účel jeho vzniku. Ve skutečnosti se ale nepoužíval pouze pro církevní texty, stal se také jazykem vědy a literatury. Tento jazyk měl velký vliv při styku s živým jazykem jižních, západních i východních Slovanů, staroslověnština tak později získala různé místní odchylky. Těmto odchylkám se říká redakce. Rozlišuje se šest redakcí: československá, panonsko-slovinská, bulharsko-makedonská, srbsko-chorvatská, ruská a rumunská.

Obrázek 1: Taktovypadalpřívodní cyrilice kolem roku 900 (IZ).

А Б В Г Д Е Ж З И К Л М Н О П Р С
Т Ѡ Ѣ Ѥ Ѧ ѧ Ѩ ѩ Ѫ ѫ Ѭ ѭ Ѯ ѯ Ѱ ѱ Ѳ ѳ Ѵ ѵ

Obrázek 2: Tvary písmen a pořadí abecedy v církevní slovánštině ruské redakce (IZ).

А Б В Г Д Е Є Ж З И Ї К Л М Н О О Ѡ Ѣ П Р С Т
Ѧ ѧ Ѩ ѩ Ѫ ѫ Ѭ ѭ Ѯ ѯ Ѱ ѱ Ѳ ѳ Ѵ ѵ

1.7 Český jazyk

Český jazyk je v této práci postaven jako zástupce z řady západoslovanských jazyků, proto je na místě uvést, jak se tento jazyk formoval, tedy nastínit jeho historický vývoj.

Vývoj českého jazyka se dá rozdělit do tří základních etap (Moldovan, Skorvid, Kibrik 2005):

- první období **staré češtiny**, která se formovala v procesu rozpadu praslovanštiny až do roku 1500. V tomto období rozlišujeme, podobně jako u staroruštiny, nejprve ústní a následně písemnou podobu.
- druhé období **starší čeština** spadá do období od 16. století do první poloviny 18. století. Kulturně písemný jazyk 16. století se někdy nazývá také *humanistická čeština*. Setkáváme se i s termínem *barokní čeština*, což je čeština období 2. poloviny 16. století až do 1. poloviny 18. století.
- třetí období je charakterizováno jako období **nové češtiny** jeho počátek lze stanovit od druhé poloviny 18. století. Tato čeština vzniká v duchu ústní národní identity Čechů, její spisovná podoba se proto také nazývá *obrozenecká čeština*. Nová čeština přetrvává až do dnešní podoby moderní češtiny.

Ústní podoba staré češtiny se formovala u západoslovanských kmenů na základě dialektů, jimiž se v té době mluvilo na území Čech a Moravy. Jednotlivé znaky tohoto jazyka se odrážejí v literárních památkách psaných staroslověnským jazykem. Patří k nim zejména Kyjevské listy²⁸. K významným

---

²⁸ Kyjevské listy jsou nejstarší zachovalou českou kodexovou mešní literární památkou. Jedná se o staroslověnský hlaholský text psaný na pergamentu. Usuzuje se, že text vzniknul na území Velké Moravy někdy na přelomu 9.-10. století.

zdrojům této ústní podobu patřít také glosy, což jsou krátké poznámky v latině psané v textech.

Písemnou podobu staré češtiny pak představuje celá řada památek různých žánrů. Mimo jiné sem také patří glosy psané takzvaným „primitivním pravopisem“, který představoval řepis latinskými písmeny bez jakékoli úpravy. První české věty byly objeveny v litoměřické kapitule z počátku 13. století.

V průběhu 13. století se rozvíjí další typ pravopisu, a to „spřežkový pravopis“, v němž se začíná rozlišovat české hlásky například: $ch = ch$, $chz = č$, $cz = c$, $g = j$, $rs, rz = ř$, $z = z$, $ie, ye = ě$. Ve 14. století dochází k rozsáhlým fonetickým změnám souhlásek $ä > ě$, $u(ü) > i$, $o(ö) > ě$, dochází ke vzniku diftongů (=dvojhásek) $ě > ie$, $ó > uo$. Grafémy ia a y byly záměnitelné.

V 15. století vzniká „diakritický pravopis“, který je navrhován ve spise *De orthographia Bohemica*, jehož autorství je přisuzováno Mistru Janu Husovi²⁹. Autor navrhoval zrušit záměnitelnost i a y , označit měkké souhlásky místo spřežky tečkou, délku vokálu označit čárkou, zachovat spřežku ch a grafém w . Tento typ pravopisu nějakou dobu existoval společně se spřežkovým pravopisem, který postupně vytlačil. Opět dochází ke vzniku diftongů: $ú:ý > ej$, $ú > ou$, psáno au . Některé dvojhásky naopak zanikly se vznikem monoftonů: $ie > í$. Dvojhásky uo se někdy psaly jako o nad písmenem u , z čehož se následně vyvinulo $ů$ ($kuoň > kůň$).

V 16. století, po vynalezení tiskárny, se postupně ustálil bratrský, převážně diakritický pravopis s několika zachovanými spřežkami. Způsobí tečky nad měkkými souhláskami se vyvinul háček.

Jazyk reprezentuje celá řada tištěných památek, vycházejících z první gramatiky, kde jsou zachycena první pravidla, která sloužila pro redování tiskárny.

²⁹ Jan Hus (asi 1369–1415) kněz, reformátor, český náboženský myslitel, filolog, pedagog na pražské Univerzitě a rektor pražské univerzity, se jeví větší pravděpodobností jako autor reformy pravopisu – diakritický pravopis, která spočívala v odstranění spřežek a zavedení diakritiky.

Jako období takzvané barokní češtiny je označováno 17. století. Tradice humanistické češtiny z předchozích století udržují především čeští autoři, kteří byli nuceni emigrovat po prohře na Bílé hoře. Změny v jazyce se odehrávaly především v prostředí venkova a čeština se v důsledku nářečí začíná značně diferencovat. V těchto dochází k intenzivnímu směšování češtiny s němčinou a do jazyka proniká velké množství germanismů. Toto období je zřejmě dobou národního obrození označováno, jako období úpadku češtiny.

Nakonci 18. století a na počátku století 19. dochází k obnovení národního ducha, čeština opět nabývá na svém významu. Díky zrušení nevolnictví, v českých zemích roku 1781 dochází k masivnímu proudění venkovského obyvatelstva do měst. Tento proces přichází s realizací myšlenek národních buditelů. Nová generace, která se zasadila o obnovu češtiny, použila jako vzor češtinu z konce 16. století. Významnou kodifikací gramatiky se stal dílo Josefa Dobrovského³⁰. V této době se také objevuje silná snaha o očištění češtiny od přebytečných germanismů a zavádí se četná nová původně česká slovní zásoba, která se opírá především o slovanské jazyky. Česká slovní zásoba byla také obnovena díky dílu Josefa Jungmanna³¹, který vydává *Slovník česko-německý*. Puristická tendence se zintenzivňuje především ve druhé polovině 19. století. Od té doby také spisovná čeština přestává být jen jazykem úzké inteligence. Jazyk se snaží přiblížovat především živé podobě českého jazyka. V roce 1902 vycházela první pravidla českého pravopisu od Jana Gebauera³².

Ve 20. století do spisovné češtiny pronikají především prvky mluveného jazyka, především obecné češtiny.

Významný je historický vývoj a vzájemné ovlivňování českého a německého jazyka. Ke kontaktu těchto dvou jazyků docházelo ještě na úrovni

---

³⁰Josef Dobrovský (1753-1829) český kněz, filolog a zakladatel slavistiky v českých zemích.

³¹Josef Jungmann (1773-1847) český filolog, lexikograf, spisovatel a překladatel.

³²Jan Gebauer (1838-1907) český bohemista, ve své době uznávaný vědec, jeden z nejuznávanějších českých jazykovědců. V roce 1902 vydal příručku *Pravidel hledících k českému pravopisu a tvarosloví*, předchůdce dnešních *Pravidel českého pravopisu*.

kmenových útvarů, později především ve 13. století, kdy české země byly intenzivně ovlivňovány německými obyvateli. Tento proces se znovu realizuje velmi citelně v 17. století, kdy české země přešly pod nadvládu Habsburků (Moldovan, Skorvid, Kibrik 2005).

Mnohé z těchto vlivů se snažili odstranit buditelé dobře národního obrození, a částečně se jim podařilo.

Východomoravské a slezské dialekty češtiny byly intenzivně ovlivňovány především slovenským a polským jazykem. To byl také jeden z velmi mála kontaktů se slovanskými jazyky, jimiž byla přirozeně ovlivněna čeština.

K vlivům ostatních slovanských jazyků docházelo prostřednictvím literatury především v době národního obrození a také ve 20. století. Ovlivněné byly především lexikum, gramatika a jen velmi málo.

Obrázek 3: čeština používá upravenou latinku, doplněnou diakritikou (IZ)

Velké	Á	Č	Ď	É	Ě	Í	Ň	Ó	Ř	Š	Ť	Ú	Ý	Ž
Malé	á	č	ď	é	ě	í	ň	ó	ř	š	ť	ú, ů	ý	ž

1.8 Znaký jednotlivých vybraných slovanských jazyků – shrnutí

Dnes lze poměrně jasně vyčlenit znaky, které mají východoslovanské jazyky společné a znaky, jimiž se odlišují od jazyků záposlovanských a jihoslovanských. Pronázornost je zde uvedena z hlediska znaků podle Petra (1984), které jsou typické pro jednotlivé skupiny slovanských jazyků.

Slovanské jazyky dnes dělíme na:

- a) Západní slovanské jazyky – čeština, slovenština, polština, kašubština³³, lužická srbština³⁴, polabština³⁵.
- b) Východní slovanské jazyky – ruština, ukrajinština, běloruština.
- c) Jižní slovanské jazyky – slovinština, srbochorvatština, bulharština, makedonština, staroslověňština.

I. Znaký záposlovanských jazyků:

- Zpraslovanské skupiny **tj *dj *ktj *kti* se vyvinuly *c dz (z) c* z *s* které jsou foneticky tvrdé (*svíce, świeca*).
- Nevyvinulo se plnohláslí, u praslovanských základů **T orT, *T olT, *TerT, *T elT* došlo k metatezi dlouhého *o* se změnilo na *a*, ukořenu s *e* tento zvuk ustal. Vznikly slovní základy **trat, *tlat, *tret, *tlet*.
- Vymizely nosovky, kromě polského jazyka (moderní polský jazyk nosovky dodnes obsahuje).
- Zůstalo zachováno spojení praslovanských zvuků **tl, *dl, *nd* (*vedl, pletl, wiódl, plótl*).
- Zaniklo *l* epentetické.

³³Kašubština, blízko polštině, vyskytuje se na území Polska, na severu okolo Gdaňsku.

³⁴Lužická srbština, jazyk národnostní menšiny SRN.

³⁵Polabština, nyní vymřelý jazyk polabských Slovanů, žijících na území dnešního Německa při dolním toku Labe, u Slovanů Laba.

- Zůstaly zachovány praslovanské kmeny slov **gve* a **kve* (*květ, kwiat*)
- Zůstalo zachováno *e(je)*
- Přízvuk se ustálil na jedné slabice, zbytek pohyblivé *ho* p ríznvu ku dnes najdemepouze malé částikašubskýchdialekt ů.
- Hlásky *eo* se změnily na *ěó*.

Znaky češtiny:

- Vymizení *ǫ, z, ь* a *ъ* vzniklo *e*. Došlo k p řehláscea → *ě, u* → i po měkkých souhláskách, skupina *aj* → *ej*
- Hlásky *ěó* se změnily na *íú*.
- Nosové samohlásky *e, o* se změnily na *au*.
- Změnilo se *g* v *h*.
- Zachovaly se slabičné likvidy *rl* (*krk, plný*).
- Zachovaly se fonologické vokalické kvantity (*drahá – drahá, rada – ráda*).
- Skupiny **TerT, *TelT, *TorT, *TolT* se po metatezismě změnily na *TrěT, TlěT, *TraT, *TlaT*.

II. Znaky východoslovanských jazyků:

- Z praslovanské skupiny **tj, *dj, *ktj, *kti* se vyvinuly *č, ž, č, c* (*sveča, meža*).
- Z praslovanské skupiny **TorT, *TolT, *TerT, *TelT* se vyvinulo plnohlásí **TereT, *ToroT, *ToloT, *TeleT*, které je typické pro uze protuto skupinu slovanských jazyků, např. kladruské slovo *voronka* a české slovo *vranka* (význam slova se shodují).
- Z *er* se vyvinuly *eo*.
- Vokál *e(je)* - naza částku slova se změnil na *o* (*osjotr, česky jeseter*).

- Sonanty *rl* → *er, or, ol*.
- Zachovalose *l* epentetické
- Došlo k rozšíření *z* dvojených souhlásek v spojení s předložkou nebo přístykem v jednom morfém *ů*.
- Vymizely nosovky, nosové *o* se změnila na *u*, nosové *e* se změnila na měkké *a*.
- Zpraslovanských seskupení hlásek * *tj* se vyvinulo *č*, a *z** *dj* se vyvinulo *ž*.
- Zpraslovanských kořenů *gvesestalko řekne *zve* a *z** *kvesestalko* řekne *cve* (*cvet, zvezda*).
- Zachoval se fonologicky volný a pohyblivý přízvuk. P přízvuk síly (= redukce).

Znaky ruštiny:

- Došlo k redukci samohlásek v nepřízvukných slabikách (akaní, ikání, ekání).
- Hlávka *e* se změnila v *o*, které před tvrdými souhláskami, pokud je pod přízvukem, tvoří *jo(ě)*.
- Skupiny *oj, ej* vznikly ruskou vokalizací *jer* *ů* v poloze napjaté, to znamená v postavení *jer* *ředj*. V ostatních slovanských jazycích se ne vokalizují (*molodoj, jamoju*).
- Hlávky *kg ch* alternují v dativu a lokálu podstatných jmen jednotného čísla *g' ch'* (*doska-dosk'e, noga-nog'e*).
- Vokativ zaniká, místo něj se používá nominativ.
- Vzniklo zakončení *-vo* (psáno *-go*) u genitivu podstatných jmen jednotného čísla mužského a středního rodu a u adjektiv rodových jmen. Tento jev není doložen ani v ukrajinštině, ani v běloruštině.

Znakyb ěloruřtiny:

- Měkké *td* sezm ěnilona *c´dz´* (cekání, dzekání).
- Akaní, kn ěmuř dochází p ři *aoe* po m ěkkých souhláskách a vnep řízvučnýchslabikáchivpsanépodob ě.
- Před vokály *ou* na za čátku slova a pod p řízvukem se vyvinulo protetické *v* (vóse *ń*, *vůli* *ća*).
- Nakoncislovadochází *kzánikum* ěkkostilabiál.
- Vm ěkkém sklo ňování substantiv vlokálu jednotného čísla umuřského a st ředního rodu, dativu a lokálu jednotného čísla ženského rodu se zachoval koncovka *-i*, která po *rc* čžř p řeřla v *-y*.

Znakyukrajiniřtiny:

- Praslovanské *ei* (foneticky *y*) nezp ůsobuje zm ěkčení p ředchozí samohlásky.
- Praslovanské *ě* přeřlona *i*.
- Jev, který se nazývá ukrajinský ikavismus. Po zánik *u* nosovek dochází kdoužení, vjehoř d ůsledku se praslovanské *e o* vzav řenýchslabikáchzm ěnilona *i*.
- Souhláska *cjem* ěkká.
- Un ěkterýchslovesnenízachovanáalternacesouhlásek *k: č*.

Mnoho ze zde popisovaných lingvistických jev ů se projevuje práv ě unázvoslovíkonkrétníchp řírodnin, vnařemp řípaděvnázvoslovíryb.

2. Druhá kapitola

Lexikum každého jazyka se rozdělují do dvou základních skupin.

1. Původní slovní zásoba – slova domácí, sem patří slova **praeevropská**. Je to nejstarší jazyková vrstva - slovní zásoba, kterou přivzali Indoevropané od praobyvatelů, na jejichž území se usazovali. Slovní zásobu netvoří slova jako taková, ale spíše se jedná o slovní základy a některé jazykové prvky. Mladší jazykovou vrstvu představují slova **praslovanská**, která se vztahují jen ke slovanským jazykům. Nejmladší jazykovou skupinu představují slova vyskytující se jen v tom daném jazyce, například jen v ruštině nebo češtině.

2. Přejatá slovní zásoba – přívodem se jedná o cizí slova. Existence této vrstvy lexikální svědčí o tom, že jazyk je živým systémem, který se neustále vyvíjí. Do jazyka cizí slova pronikají především přímým stykem jednotlivých národů v rámci obchodních, politických, a kulturních styků. Tato slova se ale mohou do jazyka dostat i stykem nepřímým, přes ruční písemné záznamy, například přes korespondenci nebo literaturu. V době celistvosti Slovanů do jejich jazyka pronikala ruční cizí slova při kontaktu s jinými kmeny. Po rozdělení původního slovanského kmene se začala šířit frekvence slova přejímaných ručních jazyků. Čeština má velké množství slov přejatých především z němčiny zatímco východoslovanské jazyky hodně přejímaly slova z tatarštiny, z němčiny a francouzštiny.

Obecně ve slovanských jazycích nacházíme poměrně hodně slov přejatých z latiny, řečtiny i hebrejštiny. Dnes slovní zásobu slovanských jazyků ovlivňuje především angličtina.

Každý slovanský jazyk se musel a dodnes musí vypořádávat s řadou vědeckých a technických termínů, například s biologickým nebo chemickým názvoslovím, které je nutné začlenit do jazykového systému. V tomto procesu je určitá snaha o kompromis. Je nutné, aby termíny a názvy označovaly přesně a

neomylně tu danou věc, jev, událost, organismus, o který se jedná. Pro přesné pochopení významu někdy jazyk termínů říkáme v zmešněné podobě, nepřekládá ho, ale rovnou je za členění slovní zásoby. Jsou dále slovní zásoby, kterými se jazyk vypořádává termíny. Můžeme vytvořit kalky – to znamená slovní překlady slov nebo vytvořit vlastní termín, který je ekvivalentem úvodního názvu.

Tato kapitola se pokouší objasnit úvodní mluvnice sladkovodních ryb v českém, ruském, běloruském a ukrajinském jazyce. Metodikou je zde současně konkrétní názvy srovnávat, hledat shody a rozdíly.

Nejprve jsou zde uvedeny základní principy zoologické nomenklatury, které je nutné dodržovat při pojmenování nových organismů. Je zde také snaha shrnout základní pravidla, kterými se řídí národní zoologická nomenklatura v českém a ruském jazyce.

2.1. Mezinárodní zoologická nomenklatura

Carl Linné³⁶ zavádí binomickou nomenklaturu, o níž pojednává ve svém stěžejním díle *Species plantarum*, které vychází v roce 1753, toto dílo se stalo základem botanické nomenklatury.

Základem zoologické nomenklatury se pak stalo 10. vydání Linného práce *Systema naturae* z roku 1758. Dalším uměle stanoveným výchozím bodem je dílo Clerka³⁷ *Aranei Svecini*, stím, že názvy uvedené v díle Clerka mají přednost před názvy v díle Linného.

Linné vytváří systematickou nomenklaturu, klade základní principy a postup při pojmenování živočichů. Každý živočich má platné latinské jméno, které je složeno ze dvou slov; čeština často používá termín „podvojný název sloví“. Název druhu tak sestává z dvou částí, to z rodového a druhového jména. Tento název pak určuje druh a zároveň určuje i jeho místo v taxonomickém systému, poukazuje na jeho příbuznost ostatními druhy. Pokud má název tři slova, tak se jedná o poddruh příslušného druhu. Latinský název druhu je psán kurzívou, rodové jméno vždy s velkým písmenem, druhové jméno vždy s malým písmenem, součástí názvu je jméno autora, který daný druh popsal a rok, kdy tento druh popsal. Tento princip je jedním ze základních principů taxonomie, vědy, která se zabývá tříděním organismů do příslušných taxonů. Taxon je základní jednotkou taxonomické klasifikace a jako takový má svůj název, je zařazen do konkrétního hierarchického systému a zároveň v sobě zahrnuje podřadné taxony. Nejmenší taxonomickou jednotkou je druh, respektive poddruh. Výše zmíněný princip se tedy týká jmen druhů.

---

³⁶ Carl Linné (1707 – 1778), švédský přírodovědec a lékař, zakladatel botanické a zoologické systematické nomenklatury, vytvořil také pojem druh, jako základ pro řazení organismů

³⁷ Carl Alexander Clerck (1709-1765), švédský entomolog a arachnolog.

Taxonomie se řídí dalšími méně důležitými principy.

- Princip hierarchického pořádku taxonů ustanoví, že v zoologii se používají následující taxony - regnum (říše), phylum (kmen), classis (třída), ordo (řád), familia (čeleď), genus (rod), species (druh), subspecies (poddruh). Tyto taxony jsou hierarchicky uspořádány stoupavě, žene vyšší jednotky zoologie jsou říše.
- Princip priority - platné jméno je takové, které bylo prvně uveřejněno po 1.1.1758. Jména uveřejněná po tomto datu jsou mladší synonyma. Jména uveřejněná před tímto datem jsou neplatná a nepoužívají se.
- Princip homonymie znamená, že nesmí existovat stejné jméno pro různé taxony. Díky tomuto principu se předchází nejednoznačnosti v pojmenování.
- Princip typů - jméno druhu se vždy vztahuje ke konkrétnímu exempláři, který je uložen ve vědecké sbírce, kde je uveden autor a datum popisu daného druhu. Tento exemplář je tak zvaným typem. Rod má typový druh, čeleď má typový rod.

Tyto principy jsou ve vědeckém světě dodržovány při pojmenování nových druhů a dno jakékoliv změny nebo úpravy jsou možné pouze v souladu s ustanoveními mezinárodních kongresů. V současné době platí pojmenování upravená Mezinárodním kódem zoologické nomenklatury (ICZN = International Code of Zoological Nomenclature).

Jméno autora někdy může být v závorce, což znamená, že původní autor zařadil druh do jiného rodu. Ve vědeckých článcích se můžeme setkat s různými druhy zkratkami, například:

Cyprinus cf. carpio – confer, jedinec je přiřazován k druhu kaprovecný,

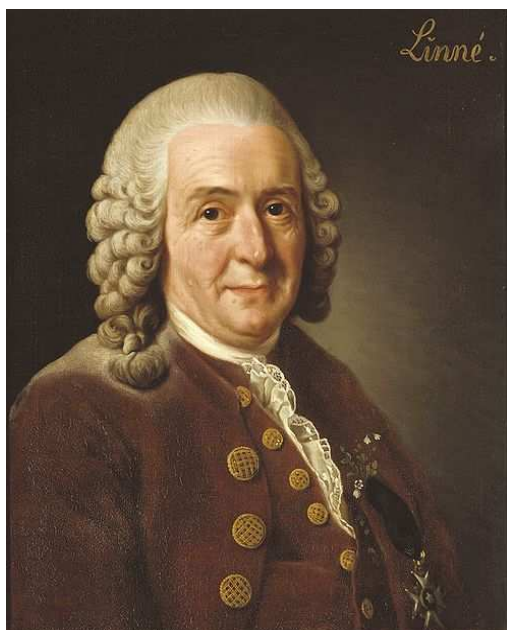
Cyprinus aff. carpio – affinis, jedinec je přiřazován k druhu kaprovecný, alespoň se jedná o jiný druh,

Cyprinus sp. – species, jedinec spolehlivě patří do rodu kapr.

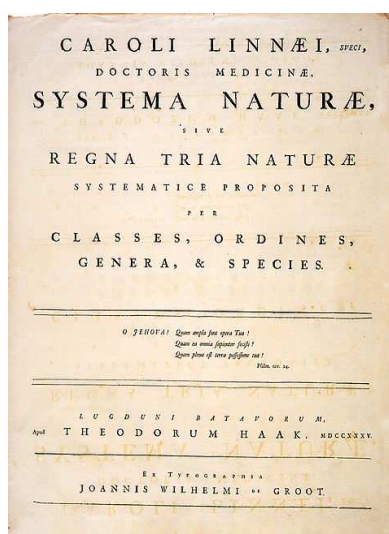

Nutno poznamenat, že všechny druhy v této práci jsou uřazeny a řádně popsány, práce tedy neřeší systematicky sporné popisy a soustředěna je na lingvistickou podstatu pojmenování druhů.

Obrázek 4 Carl Linné, portrét od Alexandra Roslina z roku 1775 (IZ).

Obrázek 5 Titulní strana knihy *Systema Naturae* z roku 1735 (IZ).

2.2 Národní zoologická nomenklatura

Kromě latinských jmen existují také národní (vernakulární) jména, která se řídí principy platnými pouze v dané oblasti, tedy v hranicích příslušného jazyka. I když v rámci jednotlivých zemí se snaží dodržovat systém po vzoru Linného, ne vždy se to daří a ne vždy je snadné se vzdát názvů, které kolují jazykem mnohá staletí. Pro vědce je směrodatná vědecká terminologie nikoli národní, tudíž spousty nepřesností mohou být ponechány jazyku jako takovému, ať si nimi poradíš. Vymezují se následující úrovně názvosloví:

1. Mezinárodní vědecký název, čili latinský.
2. Český vědecký název nebo jakýkoliv jiný, podle jazyka, který se jedná.
3. Národní lidový název.

Dále se můžeme zařadit mezinárodní obchodní název, a také obchodní kódové označení. Mezi vědeckými obchodními názvy často nastávají kolize.

Při hledání etymologie jednotlivých názvů se můžeme opírat o všechny tři úrovně, které mohou přispět k vysvětlení původu slova. Nutno říci, že v českém zoologickém jazyce je podvojný názvoslovní běžný. Rodový název je zpravidla ve tvaru podstatného jména, zatímco druhový název obvykle ve tvaru přídatného jména. Druhové jméno většinou vyjadřuje typickou vlastnost nebo znak daného druhu, vyjadřuje se tím také jeho specifická vlastnost v příslušném rodu. Na tvorbě českých odborných zoologických názvů se velkou měrou podílel Jan Svatopluk Presl³⁸, který je autorem české přírodovědecké terminologie. Touto problematikou se zabýval především ve dílech *Ssavecto* a *Všeobecný rostlinopis* (1846). Při sestavování českých názvů vycházel z latinského, německého i ruského jazyka. Při hledání nových pojmů pracoval i se starými českými, polskými slovy nebo slovy z dalších slovanských jazyků.

---

³⁸ J. S. Presl (1791-1849), český významný přírodovědec 19. století. Spoluzakladatel české odborné terminologie mnoha přírodních oborů, především mineralogie, botaniky, chemie a zoologie.

Presl vystudoval lékařskou fakultu, ale nikdy se praktickou medicínou nezabýval. V době růstu národního ducha a vlasteneckého cítil se snažil v řadě přiblížit česky mluvícímu národu. Zabýval se hlavně českým chemickým názvoslovím, ale také se věnoval mineralogii, botanice a zoologii. Spolupracoval se svým bratrem Karlem Preslem³⁹, ale i s Josefem Jungmannem. Roku 1821 se stal jedním ze zakladatelů prvního českého vědeckého časopisu *Krok*, ve kterém mnohokrát publikoval své vědecké práce z oblasti české zoologické terminologie. *Krok* měl podtitul „*Veřejný spis v šenaučném provzdělání národu Česko-Slovanského*“. Jazyk časopisu byl pro tehdejší společnost velmi složitý, a proto bylo také mnoho názvů a novotvarů velmi kritizováno. Většina se však ujala a tehdy vytvořené vědecké termíny používáme do dnes (chrup, mícha, kazivec). Tento časopis byl prvním svého druhu a měl nesmírný vliv na další vývoj českého jazyka a na upevnění národního vědomí. Tento časopis fungoval do roku 1840 (později v roce 1853 ho nahradil dodnes vydávaný vědecký časopis *Živa*, založený prvním českým vědcem Janem Evangelistou Purkyněm⁴⁰). Česká odborná biologická terminologie vznikala v letech 1819-1849.

V současné době vychází v Národním muzeu v edici *České názvosloví živočichů* postupně monografie věnované jednotlivým skupinám bezobratlých a obratlovců. Rybovitým obratlovcům bylo věnováno zatím šest dílů (Hanel, Novák 2000, 2001, 2004, 2005, 2007, 2009). Důležitým počinem bylo vydání *ČSN* věnované terminologii rybavodních živočichů (Hanel, 2006).

Ze světového hlediska nacházíme nejkompaktnější přehled vernakulárních názvů rybovitých obratlovců ve *FishBase* (Froese, Pauly 2010), včetně názvů ruských.

---

³⁹ K.B. Presl (1794 - 1852), český botanik, se svým bratrem vytvořili českou vědeckou terminologii hlavně v botanice, mineralogii a zoologii.

⁴⁰ J.E. Purkyně (1787 - 1869), český přírodovědec, filosof, organizátor vědního a kulturního života, národní buditel.

Obrázek 6 Jan Svatopluk Presl (IZ)

Ruská odborná terminologie vznikala především v Petrohradské Akademii věd, která byla založená v roce 1724. Vývoj odborné terminologie je spojen s lidovým názvoslovím a spadá do období před založením této instituce. Toto období můžeme nazvat jako předvědecké. Zvláště pro zoologické a botanické názvosloví je typické, že při sestavování odborné terminologie se autoři opírali o dosud existující národní názvosloví. Například v 18. - 19. století se zoologické názvosloví nejvíce opíralo o znalosti ugrofinských a tureckých národů (Budíleva 2000). Na tvorbě ruské odborné, tudíž i zoologické terminologie, se svými pracemi podíleli takoví badatelé jako byl Michail Vasiljevič Lomonosov⁴¹, dále množství zahraničních badatelů a vědců, jako například Pjotr Simon Pallas⁴², Johan Gotlieb Georgi⁴³, Boris Semjonovič Jakobi⁴⁴ a mnozí jiní, kteří byli

---

⁴¹ M. V. Lomonosov (1711 - 1765), ruský vědec a myslitel encyklopedické všestrannosti, spisovatel a básník, zakladatel ruské chemie a fyziky, zakladatel současně ruského literárního jazyka.

⁴² P. S. Pallas (1741 - 1811), ruský přírodovědec německého původu, akademik Petrohradské akademie věd, přispěl k rozvoji botaniky, geologie a zoologie.

⁴³ J. G. Georgi (1729 - 1802), původem Němec, kolem roku 1770 byl pozván do Petrohradské akademie věd, zde se později stal profesorem, mimo jiné medik, etnograf, botanik, chemik a cestovatel.

pozvání do Akademie. Posléze též i ruští vědci Ivan Petrovič Pavlov⁴⁵, Ivan Ivanovič Lepechin⁴⁶ ajiní (Budileva 2000).

Lomonosov měl významný vliv na tvorbu ruského vědeckého jazyka. Jeho rozsáhlé znalosti historie, přírodních věd mu umožnily vytvořit a zavést řadu ruských vědeckých termínů, užívaných dodnes. Považoval za nutné překládat cizí slova do ruského jazyka. Cizí termíny chtěl ponechat jen v případě, že nelze nalézt vhodné ruské slovo nebo tento cizí termín je již ustáleným a široce využívaným slovem v ruském jazyce. Kromě odstranění množství cizích slov z jazyka se také snažil zbavit jazyk příliš zastaralých a archaických termínů. Podobně jako čeští badatelé, a zejména Presl, se snažil o přitroslovanské jazyky, o cennosti, které tyto jazyky přinášejí, o jasné a pevné píliře, které byly vytvořeny v průběhu vývoje. Obracel se také k ruskému národnímu jazyku a lidové slovesnosti. Jeho dílo položilo základy ruského odborného a technického jazyka.

Ruské zoologické názvosloví je mnohdy jednoslovné, označení druhu se používá a postačuje podstatné jméno. Jména druhů stejného rodu se tak liší, označují se buď úplně jiným slovem (též podstatným jménem), anebo jsou pojmenovány podvojným názvoslovím, pak se liší pouze druhovým názvem, který je ve tvaru přídavného jména. Při překládání se tedy velmi často setkáváme s tím, že podvojnému českému označení druhu vruština odpovídá jen jednoslovný název, tak jako u rovněž u běloruštiny a ukrajinštiny (jednoslovné názvosloví je ovšem časté i v angličtině, němčině a mnoha dalších jazycích). Ruské vědecké názvosloví také nezamezuje existenci stejných pojmenování pro

---

⁴⁴ B.S. Jakobi (1801 - 1874), původem Němec, od roku 1837 pracuje v Petrohradské akademii věd, významný fyzik.

⁴⁵ I.P. Pavlov (1849-1936), ruský fyziolog a farmakolog. V roce 1904 získal Nobelovu cenu za medicínu a fyziologii a zápraco fyziologii trávení.

⁴⁶ I.I. Lepechin (1740-1820), ruský cestovatel, lexikolog, přírodovědec.

druhy ve stejné říši, česká nomenklatura to naopak nedovoluje. Důsledkem tohoto jevu je, že dochází častokmnohýmchybámvp řekladu.

Z četné odborné ruské ichtyologické literatury, kde se objevují i ruské názvy ryb, lze připomenout především Bergovy monografie (Berg 1948-49)⁴⁷, či knihy Tretjakova (1949) či Nikolského (1950). Ze speciálních ichtyologických slovníků, kde se často objevují i synonyma, je nutno jmenovat především dílo Sabanějeva (1960), Lindberga a Gerda (1972), Sokolova (1972) a Kotljara (1982). Žukov (1965) uvádí názvy ryb v ruštině i běloruštině. Ruské názvy ryb nacházíme i v jedné z prvních ruských akvaristických publikací Zolotnického (1904).

Obrázek 7 Michail Vasiljevič Lomonosov (IZ).

---

⁴⁷ Lev Semjonovič Berg (1876 – 1950), sovětský fyzický geograf, klimatolog a ichtyolog, profesor univerzity v Leningradě, člen korespondent (od roku 1928), akademik AV SSSR (1946). Zabýval se zvláště zónalností řídní krajiny, výzkumem jezer a pracem i rozšířením ryb.

2.3 Etymologie rybshomogennímp úvodemjmen

Tato kapitola je zaměřena na názvy sladkovodních ryb v českém jazyce, který je zástupcem skupiny západoslovanských jazyků, a tyto názvy jsou porovnávány snázvy sladkovodních ryb užívanými ve východoslovanských jazycích. Vsouvislosti s úvodním pojednáním kapitoly 2., kde je uvedeno základní rozdělení slovní zásoby každého jazyka, je na místě konstatovat, že z pohledu etymologie jednotlivých názvů ryb se tato kapitola vztahuje nejvíce ke zmiňované původní slovní zásobě, která má několik vrstev. Obecně, v jazykové komparatistice, má tato vrstva nesmírný význam pro vysvětlení etymologie jednotlivých slov.

Jazyková komparatistika v rámci slovanských jazyků nám pomáhá odhalovat společnou minulost a znalosti Slovanů, poukazovat na následný rozdílný vývoj jednotlivých jazyků. Srovnávání názvů ryb umožňuje do jisté míry stanovit geografické rozšíření ryb v minulosti a porovnat je s dnešním výskytem. Pochopení etymologie názvu ryb v národních jazycích přispívá k poznání morfologie, etologie a ekologie ryb, o tyto faktory se totiž národní názvosloví nejčastěji opírá a tam je potřeba hledat jeho kořeny.

Názvy sladkovodních ryb jsou podle *Stručného etymologického slovníku jazyka Českého* od autorů J. Holuba a S. Lyera a *Etymologického slovníku českého jazyka* od Václava Machka **všeslovanská**. „Slova doložená ve všech slovanských jazycích nebo většině z nich.“ (Holub, Lyer 1992). Názvy některých ryb mohly být převzaty Slovanů z jazyků západních, germánských či jiných nebo mohou být přímo úvodury zeslovanského. Některé názvy existovaly zřejmě již v praslovanštině. Pokud jsou takováto praslovanská slova uvedena, jsou vždy označena hvězdičkou, jedná se totiž o rekonstruované slovo, které je výsledkem srovnávací lingvistiky, není tedy možné s jistotou tvrdit, že toto slovo mělo opravdu takovou podobu.

Je tedy na místě uvést nejprve etymologii samotného slova **ryba**, jehož společný základ nenajdeme v indoevropských jazycích. Toto slovo je jednoznačně všeslovanské, rusky, bělorusky *рыба* (= *ryba*), ukrajinsky *риба* (= *riba*), česky, slovensky *ryba*, bulharsky *риба* (= *riba*), slovinsky *ri̇ba*, polsky, horně a dolně lužicky *ryba*, polabsky *roibó*. Zřejmě je to slovo praeevropského úvodu nikoliv však indoevropského. Fasmer⁴⁸ uvádí domněnku, že jde o slovanské tabuizované slovo. Původnímu řeckému slovu $\iota\chi\theta\upsilon\varsigma$ (= *ichthys*)⁴⁹ se Slované zřejmě záměrně vyhýbali (Fasmer 1971). (Dobrym příkladem slovanského tabuizovaného slova poslouží slovo *medvěd* – indoevropské slovo **rkPos* zaniklo, Slované ho nahradili eufemismem tvor, který jí med. Původní slovo je dochované například v řečtině *αρκτος*, dnes *αρκούδα* (= *arktos*, *arkouda*).

Dnešní názvy ryb ve slovanských jazycích nám potvrzují společnou minulost všech Slovanů, ale hlavně existenci společného jazykového základu. Názvy nástaké informují o znalosti chytů fauny v dávné minulosti.

2.3.1 Etymologie ryb z čeledi mihulovití

Mihule (*Lampetra*), larva **mihule** – ve slově mihule je patrná změna pro češtinu, *g* se změnilo na *h* došlo k přesmyku. Ve východoslovanských jazycích tedy zůstalo *minoga*. České slovo *minoha*, je označením pro larvální stádia dospělých mihulí, má spojitost pochopitelně se všeslovanským *minoga*.

⁴⁸Maks Fasmer (1886-1962) německý jazykovědec a lexikograf ruského úvodu. Jeho nejvýznamnější práce jsou věnované slovanským jazykům, zabýval se také historií slovanských a jiných kmenů žijících na území Východní Evropy. Sepsal 3 dílný *Etymologický slovník ruského jazyka*. Jeho významné a spolehlivé dílo, které vysvětluje etymologii ruských slov aktuálně připadá k 1960 roku. Dnes slovník dostupný také online na mnoha ruských webových stránkách (příklady webu uvedeny v seznamu literatury).

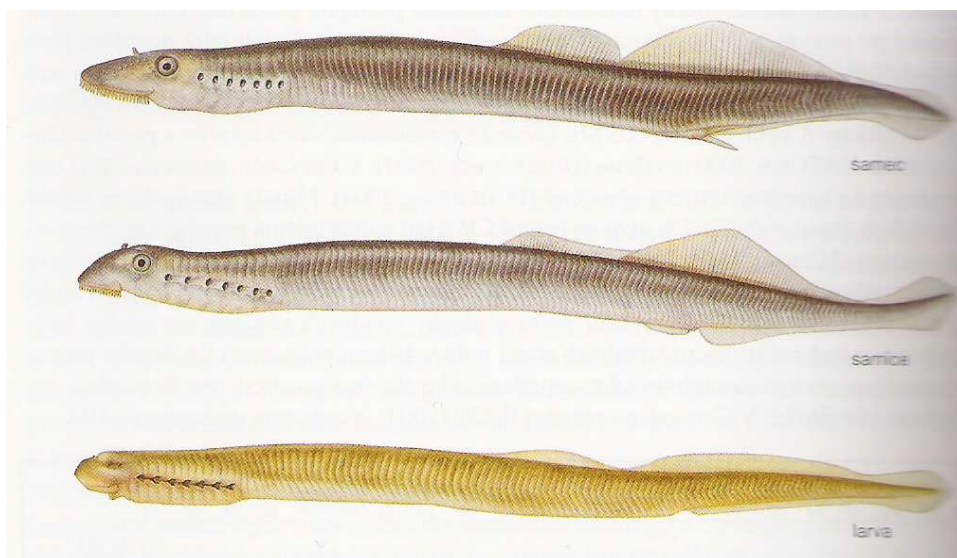
⁴⁹Slovo *ichthys* je akronym, skládá se z počátečních písmen slovního spojení *Ἰησους Χριστος Θεουγιος σῶτης* – Ježíš Kristus, syn Boží Spasitel. Jedná se o symbol rýbých křesťanů.

Praslovanský základ *mig-v češtině již jako *mih* → mihot(ati), mizeti. Mihule je živočich, který se jen tak mihne. Toto slovo je doloženo v Glosáři Bartoloměje z Chlumce⁵⁰ z poloviny 14. století. V zoologii se označení mihule objevuje v 19. století. J. S. Presl toto slovo převzal zřejmě z polštiny při tvorbě českého zoologického názvosloví.

V ruštině slovo *муз* (= *mig*) znamená okamžik. Slovo *minoga* možná pochází z holandského *negenooog* a má spojitost s německým *Neunauge*, kdy se *n* změnilo v *m* díky slabikové disimilaci⁵¹. I čeština užívala termín *nejnok* či *najnok*, který zřejmě pochází z úvodního starogermánského *Neunauge* - živočich s devíti očima, ale vysvětlení tohoto názvu není nikterak snadné (Andreska 2009).

Obrázek 8 mihule potoční, kresba Vybíralova, L.

⁵⁰ Magister Bohemarius Bartholomaeus de Solencia dictus Claretus, vlastním jménem Bartoloměj z Chlumce (cca 1320 - 1370), český spisovatel, učenec, lexikograf, kanovník katedrály Svatého Víta a mistr Pražské univerzity. K jeho nejvýznamnějším dílům patří nejstarší slovníky českého jazyka: *Bohemář* (*Bohemarius*), *Glosář* (*Glossarius*), *Vokábulář gramatický*.

⁵¹ Disimilace - rozlišení hlásek, zvoňštění akustických artikulačních rozdílů dvou hlásek v jednom řečovém úseku.

2.3.2 Etymologie ryb z čeledi jeseterovití

Jeseter (*Acipenser*) – v Klaretově Glosáři slovo z latiny *accipender* přeloženo jako *wzalnicz*. Objevuje se ale i překlady latinského *Sturio* jako *pobiza*, zřejmě dřívešší *jeseter* velký – *Acipenser sturio* (Linnaeus, 1758).

Rusky *ocěmp* (= *osjotr*), v ruštině se *e* (je) mění v *o*, čte se však jako *a*, jelikož v tomto slově není pod přízvukem. V běloruštině se ákaní projevuje i v psané podobě, tedy *acěmp* (= *asjotr*). Tato změna *e* → *o* je charakteristická již pro staroruské slovo. Slovo nejspíše pochází ze staroruského *στυρνъ* → *стерно* (= *stjerno*) – kormidlo. Také blízké *стырь* (= *styr*) – kormidlo, volant. Vrchní lalok ocasní ploutve jesetera může připomínat kormidlo. Každopádně zřejmě praeevropské slovo, ale nelze u něj sestavit původní podobu. V ruštině substantivum *Osetrina* (*Jesete řina*, maso z jesetera) doloženo teprve ze 17. století.

České i východoslovanské slovo úvodně tvaru *jesetrъ* je v šlovanské. Slovo zřejmě blízké staro hornoněmeckému *Stör*, holandskému *Steur*, tato germánská slova dostala i do románských jazyků – španělsky *Esturi*, latinsky *Sturio*. Samotný úvod západoněmeckého slovanění jasný. Presl (1823) používá název *geseter* pro rod *Acipenser* (psáno zde jako „accipenser“); Jungmann (1835 – 39) používá transkripci *gesetr*.

Jesetery v dnešních ruských řekách znali už řeční kolonisté, lovili je a úlovkem úspěšně obchodovali. O jeseterech a jejich množství v černomořských řekách píše už Herodotos⁵² (Dějiny). Dnešní řecky jeseter *στούριον* (= *stourion*).

I dnes se evropské jesetery vyskytují hlavně v řekách, vtékajících do Černého a Kaspického moře, jedná o jesetera hladkého, malého, hvězdnatého a jesetera velkého. Jesetera hvězdnatého zachycuje již Klaretův Glosář, najdeme

⁵²Herodotos (asi 484 př. n. l. – 430–420 př. n. l.), antický historik, zvaný otec dějepisu.

tam i další dva jesetery, mezi nimiž řejmě jednoho znašichp úvodního jeseter ů jesetera malého.

Ve starověké latině je to *Acipenser*, p úvodně *Acupenser*. Odsud p řevzal pojmenování Linné. Sruským slovem by se dal z řejmě spojit jen latinský druhový název *sturio*.

Pro některé druhy jeseter ů mají východoslovanské jazyky vlastní název. Jeseter malý rusky *стерлядь* (= *st ěrljad'*), ko řen slova *sterl* – z řejmě p řejatý zn ěmeckého jazyka, nejvíce je spojováno sn ěmeckým *derStörling* (malý jeseter). I jiné germánské jazyky podobný název anglicky *Sterlet*, dnes německy *Sterlet*, ale i románské jazyky podobně špan ělsky *Esterlete*, francouzsky *Sterlet*. Sufix – *ядь* (= *ja d'*) je pak z řejmě čistě ruského p úvodu. V ruštin ě slovo známo od 15. století. V povodí Dněpru a Dněstru je používán název *чечуза* (= *čečuza*), v Moldávii se používá název *ciga*, *ciciuga* či *ceciuga*, kazaňští tataři používají název *чукя* (= *čukja*) (Berg 1948-9).

V češtině byl někdy používán *sterled'* (Mahen 1927, Janda et al. 1931, Dyk 1946, Ferianc 1948, Štěpánek 1950; *sterlet* (Janda 1914, Vladykov 1926); *sterlet'* (Behning 1929, Šusta 1936).

Druh jeseter hv ězdnatý (*Acipenser stellatus*), rusky *севрюга* (= *sevrjuga*), ko řen slova *sevr* – jez řejmě p řejatý z turkických jazyků (altajská jazyková větve), turecky *sivri* znamená ostrý, zaost řený, z řejmě podle protáhlého rypce ryby. Sufix – *юга* (= *juga*) z řejmě p úvodně ruský. Slovo známo doloženo ze 17. století. V oblasti Dněpru a Dněstru je nazýván *непрюга* (= *pestrjuga*), Moldavané používají (též Rumuni) název *pâstruga* (Berg 1948-49).

Jeseter hladký (*Acipenser nudiiventris*) rusky *уун* (= *šip*), p řeneseno z p úvodního významu zbran ě na ost ří, trn. Tento druh jesetera má zvláštní zakončení h řbetních kost ěných štítk ů, které jsou zakon ěné typickou špi ěčkou (Terofal 2006). Kazachové na Aralském jeze řu a rybá ři na řece Syrdarja ho nazývají *бекре* (= *bekre*) (Berg 1948-9).

Kříženec vyzy a jesetera malého se nazývá vruštině *бесмер* (= *bester*), což je zkratkové slovo z ruských názvů výchozích druhů k řížence, tedy *белуга* (=beluga) *стерлядь* (= *sterlja d'*). Toto slovo sestalo součástí českých rybích jmen.

2.3.3 Etymologie ryb z čeledi úhořovití

Úhoř (*Anguilla*) – ve staré češtině se *g* změnilo na *h*, souhláska *r* v měkké pozici se změnila na *ř*. Ve východoslovanských jazycích zůstalo *g*, *ř* se nevytvořilo, tedy *угорь* (= *ugor*). U Indoevropanů nenalzáme jednotný název pro tuto rybu, vzhledem k tomu, že řejmě byla považována spíše za hada. Rybu nazývali různými jmény, například *angh^uis*, tedy had. Známe praslovanské slovo *o (nosové *o*) *gorb*, které má z řejmě příponu *-or/-er*, vyznačující podobnost k něčemu. Například latinské *anguilla* (úhoř) je zdrobněliná slova *anguis* (had), toto slovo bylo ženského rodu.

Vruštině slovo v měkké podobě, tedy *ь* (měkký znak) nakonec známe od 16. století.

Počáteční písmeno *v* u ukrajinské a běloruské podoby slova má spojitost s podobou českého slova z poloviny 14. století. Slovo *vhorz* se objevuje v Klaretově Bohemáři i Glosáři. Chybí explicitně polština, ukrajinština, běloruština.

Obrázek 9 Úhoř říční, kresba Vybíralová, L.

2.3.4 Etymologie ryb z čeledi lososovití

Losos (*Salmo*) – ve slově došlo ve východoslovanských jazycích ke změkčení poslední souhlásky *s*, tato změna je označena měkčícím znakem *ь*. Slovo má indoevropský základ * *lak*, souvisí s německým *lachs*, latinským *lasis*, snad i s indoevropským *lákša* (červený) a *laksá* (množství) (Machovec 2000). Tocharské⁵³ *Laks*, znamená obecně rybu, z toho se vyvozuje, že Tocharové obývali kdysi oblast Baltského moře, i když jejich historická sídla byla ve Střední Asii, tím že odešli do vnitrozemí u nich význam slova poklesl z konkrétní ryby na obecný.

Je pravděpodobný praeevropský původ slova, na západě Evropy název této ryby vsobě skrývá kmen *Salm*. Je zajímavé, že německy se řekne losos *Der Lachs* a lososovité ryby *Salmoniden*. Vruština je toto slovo doložené od roku 1500, používalo se ze začátku v ženském rodu (dnes mužský rod). Změkčení souhlásky na konci není původní, ale spíše pozdější záležitost. K tomu změkčování dochází u mnohých dalších slov, například *окунь* (= *okunʹ*) – okoun, *карась* (= *krasʹ*) – karas.

Ruský etymologický slovník vykládá jinak indoevropský základ slova než Machek, * *lak* znamená pokrývat skvrnami, kropit (kapka). Losos je ryba s tmavými skvrnami na špičce těla. Zmiňuje se i o tocharském *Laks* (Černých 2007). Pokud ale toto slovo není praeevropského původu, zřejmě tato ryba byla pojmenována Indoevropany (podle výše zmíněných tmavých skvrn). Laponci lososa nazývají „luossa“, rybářina Německu *синюшка* (= *sinjuška*) (Berg, 1948-9).

Vruština se lososu obecnému (*Salmo salar*) také říká *сёмга* (= *sjomga*). Toto slovo se objevuje i v ukrajinštině *сьомга* (= *sʹomga*) a v běloruštině *сёмга*

⁵³ Tocharové *Historie*, [řecky Tocharoi, čínsky Tu-chuo-luo, vsánskrty Tuhára] – kočovné kmeny doložené ve 2. století př.n.l. až 1. tisíciletí n.l. v dnešní Střední Asii (Tocharistán). Pocházely z východu, odkud byly vytlačeny Huny (Siung-nu);

(= *sjomga*) . Dále se objevuje i v polštině *sienga*. Vruštině slovo známo od 16. století. Původ slova ale není jasný.

Obrázek 10 lososobecný (IZ).

2.3.5 Etymologie ryb z čeledi štikovití

Štika (*Esox*) - praslovansky *ščuka, rusky *щука* (= *ščuka*), staro české *ščika* zřejmě souvisí se slovem štíhlý, štika je štíhlá ryba. V Klaretově Glosáři psáno *ssczyka*. Je pravděpodobné, že *ščuka*, jako výraz vznikl dovozením pomocí sufixu *-ka* od *ščuplъ* (štíplý), tedy opravdu „štíhlá“ ryba. Praslovanští rybáři si tuto odvozeninu, která zřejmě byla čtyřslabičná, zkrátili na dvouslabičnou *ščuka*. I dnes v moravském dialektu češtiny se můžeme setkat s užívaným slovem *ščuka*. Tato ryba byla zřejmě už v praevropské vlastiznámaatěsilasevždy velké pozornosti rybářů. Navíc si její přítomnosti pro její nápadné chování nelze nevěšimnout.

Vruštině bylo toto slovo doloženo poprvé v 15. století, stejně jako široce používané slovo *ščučina* - maso štiky. Zřejmě můžeme nacházet souvislost i s indoevropským slovním základem *skeu-k-*, který se dále vyskytuje v řadě dalších

vgermánských jazycích, *sciuhēn* – lekat někoĥo, zestaré vrchní němĥiny. Veslovanském základu se pak objevuje *šĥuti, šĥivati* – štvát (ve smyslu honit), etymologicky sem patří i české štvátí. Na Ukrajině je nazývána též *цупак* (=šĥupak), tjurské národy používají název *шортан* (=šortan), Jakuti *сордонг* (=sordong), Turgusové *гуткан, гутгачан* (=gutkan, gutgaĥan), Ćukĥové na Anadyru *тункетуѳ* (=tunketuĳ), Samojedové *при* nebo *пыря* (=pri, pyrja) (Berg1948-9).

2.3.6 Etymologierybz ĥeledikaprovití

Plotice (*Rutilus*) – slovo souvisí s řeckým *platys* – plochý, dnes spíše široký. Slovo je praslovanské. V Klaretovém Bohemá ĥise objevuje tvar *platycze*, v Glosá ĥi pak *ploticze*. Nejblíže českému slovu je z východoslovanským slovo ukrajinské *плотіця* (=ploticja).

Ruské slovo *плотва* (=plotva) a běloruské *плотка* (=plotka) může pocházet od *плотный* (=plotnyj) – těsný, tuhý, nepropustný, další vysvětlení můžeme hledat v ruském přirovnání „как плотва“ (=kak plotva) – „jako plotice“, které znamená hubený. Také v ĥeštině je možná souvislost se slovem plot, plotna – zmrzlé místo na sjezdovce. Ryba vytváří obrovská neprostupná hejna v době páření, podobně jako cejnek malý. Název je spíše odvozen od adjektiva *plotъ* – plochý, širý. Praslovanské slovo *plotvica, sevrůstine zachovalo, když adjektivum zaniklo v vypadlo. Berg uvádí pro plotici obecnou (*Rutilus rutilus*) řaduruských názvů: *plotna* (oficiální název) a z různých regionů pak *сорóга, облуха, бобла* (=soroga, oblucha, bobla), *библица* (=biblica), *бібла* (=bibla), *плитка* (=plitka), *плотица* (=plotica), *вобла* (=vobla), tyto regionální názvy pocházejí z Ukrajiny. V Bělorusku se používá název *плоть* (=ploť), Tata ĥina Volze pak *чабак* (=ĥabak) (Berg1948-9).

Například německé *die Plötze* je přezdíčka pro řevzatozešlovanských jazyků.

Autorka se zde používá k výskvělení pomoci souvislosti s řeckým *πλατύς* (= *platys*).

Jelec jesen (*Leuciscus idus*) – český druhový název je tvořen slovem praevropského původu, z praslovanského **azь* nebo **jazь*, ve východoslovanských jazycích se vyvinulo slovo *jazь*. V češtině zřejmě také existuje slovo *jasek* a dialektové *jazek*. V Klaretově Bohemáři *yelec*, v Glosáři pak *gelec*, autor zřejmě měl na mysli právě jesena. Ruské *jazь* známo od 15.–16. století.

Berg uvádí ukrajinské názvy *вразь, враз* (= *vjazь, vjaz*), Jakuti používají název *тэнэли* (= *teneli*) (Berg 1948-9).

Jelec proudník (*Leuciscus leuciscus*) – český název původně jednoslovný podle dnešního druhového jména, v Klaretově Glosáři je tato ryba pojmenována *pruczek*. V českém jazyce toto jméno (dnes druhové proudník) pochází zřejmě od poznatku, že ryba klade jikry na kameny, které se nacházejí v nejvíce proudě.

V ruském ekvivalentu českého rodového názvu jelec není grafém *j* (psáno azbukou *ѣ*), jelikož české *j* nebo *ě* u foneticky vruštině odpovídá písmenu *e*, to se skládá z dvou fonémů *j e*. Tento jev můžeme poukázat na to, že slovo pochází z praslovanštiny. Jelikož ve staroruštině se *e* (je) už změnilo na *o*, ale v tomto slově je po řádě zachováno.

Tento název může mít ale i druhotný původ. V ruštině existuje slovo *бѣль* (= *běl'*), které se používalo především mezi rybáři na střední a dolním toku Volhy. Je to všeobecné označení pro ryby s bílým masem, které navíc mají stříbrně bílé šupiny. Patří sem malé kaprovité ryby: jelci, plotice, oukleje a jiné. Tímto slovem odlišovali rybáři tyto ryby od černých ryb (*černoje mjaso*) a ryb s červeným masem (*krasnoje mjaso*). Pokud ruské *jelěc* pochází z výše uvedeného slova, pak zřejmě došlo k transformaci slova *bělěc* → *jelěc*. Není

jasné, nakolik je tato varianta pravděpodobná, ale je doloženo praslovanské slovo *jelьсь*, jinak je slovo nejasné. Bílá barva masa se objevuje i v dalších jazycích např. kládstředně německé *der Weissfisch* – bílá ryba (Fasmer 1971).

V starších pramenech ruštiny slovo *jelěc* není doloženo, spolehlivě se objevuje až ve slovnících z 18. století. Nicméně slovo je zřejmě starého původu. Je také možné, že název byl odvozen od jiné ryby a přípona *-ec* je mladší záležitostí. Kořenslovabylo zřejmě *jal-*.

Berg uvádí pomístní názvy *кленёк, корбуз, корба* (= *klenjok, korbus, korba*), na Ukrajině *jalec* (Berg 1948-9).

Lín (*Tinca*) - příbuzné se všeslovanským slovem *línati*, tedy svlékat kůži. V ruštině taktéž najdeme slovo *лινять* (= *linjať*) - línat. Pojmenování zřejmě podle obrovského množství slizu, kterým je ryba pokrytá. Tento sliz na souši schne a odlupuje se v kusech, po odpadnutí ryba už ustávájí tmavší skvrny. Tato ryba se také dříve v Čechách nazývala švec (patrně od „zasmolená“ jako švec), v němčině se užívá dodnes *der Schuster, Shumacher*. V Klaretově Bohemáři najdeme slovo v podobě *lin*, v Glosáři pak *lyn*.

V ruštině slovo doloženo ze 17. století. Příjmení Liněv, od slova lín, je známo již z konce 15. století (Černých 2007). Slovo bylo spojováno s baltskými jazyky litevským *línas* (lín), lotyšským *lin(i)s* (lín), je ale dosti pravděpodobné, že baltské jazyky toto slovo převzaly ze slovanských jazyků, pak je slovo prokazatelně všeslovanské, vprůvodní podobě psáno *linjъ*. Ukrajinci také používají název *lín*.

Ouklej (*Alburnus*) – ve slově je obsažena průvodní česká dvojhlaska *-ou-*, ve východoslovanských jazycích pouze jedna samohláska *-u-*, *ukleja*. V češtině se slovo vyskytovalo ve tvaru *úklej*, také se jí říká *bělíce*. Název doložen již v Klaretově Glosáři z poloviny 14. století. Již praslovansky zřejmě **uklēja*. Slovo zřejmě vzniklo přidáním sufixu *-ēja*, který je známý z různých dalších

slov například *verēja*, *sl ěpēja*, ale není doloženo žádné slovo skořenem *ukl-*, proto je toto vysvětlení nejisté.

Berg uvádí oficiální název pro ouklej obecnou (*Alburnus alburnus*) *уклея* (= *ukleja*) nebo *укля* (= *ukleja*), v různých regionech pak i řadu dalších, například *верховодка*, *верхоплвка*, *верховка*, *сляв*, *вашкол*, *салага* (= *verchovodka*, *verchoplverka*, *verchovka*, *sljav*, *vaškol*, *salaga*) z oblasti Oněžského jezera (Berg 1948-9).

Cejnsiný (*Abramis ballerus*) -rusky *синец* (= *sinjec*), druhové jméno siný je všeslovanské, praslovanské slovo * *sińь*, má neobvyklé měkké zakončení, zřejmě souvisí se slovem *sivý* → šedivý, z čehož byl utvořen celý ruský a běloruský název tohoto druhu. Jinak *siný*, znamená modrý (*zesinati*, *zsinalý*). Na Volze je nazýván také *coná* (= *sopá*), na Ilmenu *cona* (= *sopa*), místy též *синец*, *синьга* (= *sinec*, *dinga*), lze setkat i s názvem *голуха* (= *golucha*).

Hořavka (*Rhodeus*)-název od slova hořký, které má indoevropský základ, praslovanské *goreti, hořký → hořavka. Ryba, která má hořké maso. Již ve 14. století u Klareta v Glosáři slovo *horzienka*, tímto slovem překládá latinské *tronda*, dnešní hořavka.

Rusky *горету*, *гореть*, *горький* (= *gor ěti*, *gor ět'*, *gor'ki*) z těchto slov *горчак* (= *gor čak*). Toto slovo se v ruštině používá i pro označení některých rostlin. Na Ukrajině je používán název *пукас* (= *pukas*), jak uvádí Berg (1948-9).

Karas stříbrný (*Carassus gibelio*) – všeslovanské slovo zřejmě i praevropské, jak předpokládá Machek (1971). Původ není zcela jasný, zajímavé je, že ve střední latině se objevuje slovo *carossius* teprve od 16. století.

Změkčení na konci typické pro ruštinu. V ruštině slovo známe od roku 1498, již tehdy bylo známé ve změkčené podobě, bylo používáno jako jakási

přezdívka. V tomto století se také v jedné „gramotě“⁵⁴ nachází zmínka o jezírku pod názvem „*Karasovo*“, toto jezírko se nachází na řece Dvině. Berg zmiňuje kazašský název *табан* (= *taban*), znamená také *подошва* (= *podošva*) – podešev, podrážka (Berg 1948-9).

Kapr (*Cyprinus*) - v tomto slově došlo v češtině k přesmyku, jelikož původně slovo podle ruského etymologického slovníku pochází ze slova *karmo* – což je slovo ze starého hornoněmeckého jazyka (Černých 2007). K přesmyku zřejmě dochází poměrně brzy po oddělení staročeštiny, už v Klaretově Bohemáři i pozdějším Glosáři se objevuje přesmyknutá podoba slova *capr*.

Ve východoslovanských jazycích zůstal základ slova původní, tedy *karp*. Původně je řejměpraslavanské slovo **korpъ*, jednalo se o praslavanské seskupení hlásek **TorT*, kde došlo k metatezi, tedy dnes například chorvatsky *krap*. Ve staroruštině se pak objevuje forma s plnou hláskou *коропъ* (= *korop*´). Toto slovo se objevuje v literární památce *Putování gumeny Daniila*, která je datována mezi léty 1106-1107 našeho letopočtu. V ukrajinštině zůstala původní podoba. V ruštině nová forma slova *karp* známá od roku 1704, je přejatá z německého *der Karpfen*.

Snad je to pouze spojitost s původně zaznamenaným hornoněmeckým tvarem. Nicméně toto slovo by mohlo být slovanského původu a označovat hrubý, drsný, uhrovitý, vzhledem k tomu, že samci v době páření mají třeť vyrážku-epitelové výstupky, které zdrsňují povrch tělaryby. Slovo může být i praevropského původu (Holub, Lyeř 1992), což také připouští Machek (1971). To mu by nasvědčovalo i to, že název *karp* se objevuje v baltských, germánských i románských jazycích. Slovo *carpa* je zaznamenáno i v pozdní latině, přibližně ze 6. století po Kr., kde bylo užíváno jako označení pro jednu z dunajských ryb. Název ale mohl být přenesen i s rybou z dunajské oblasti na Apeninský poloostrov.

⁵⁴Gramota – historismus, slovo označující ruské písemné památky, jednalo se o úřední dokumenty právní povahy z 17. století.

Kapr obecný (*Cyprinus carpio*) – slovo kapr je všeslovanského původu. Ovšem ruské a běloruské slovo *сазан* (= *sazan*) se do češtiny překládá tak jako kapr obecný, ale v ruštině a běloruštině se jedná o označení jednoho z poddruhů druhu kapr obecný *Cyprinus carpio haematopterus* (Martens, 1876). Tento poddruh se vykytuje v povodí řeky Amur a dále v řekách severní Číny, čemuž napovídá i jejich ruský a běloruský druhový název *amurskij*, *amurski*. *Sazan* zřejmě pochází z tureckých a kazašských jazyků. Turecky se totiž kapr obecný také řekne *sazan*.

V současných dobách se však poddruhy kapra (obdobně jako u ostatních druhů ryb) taxonomicky neuznávají a byly „povýšeny“ nad druh (Froese, Pauly 2010).

Berg uvádí název *sazan* pro druh *Cyprinus carpio*, a to pro původní divokou nízkotělou formu i pro chované jedince v rybnících. Na Ukrajině se používají názvy *короп*, *шаран*, *шаранец*, *подроек* (= *krop*, *šaran*, *šaranc*, *podroek*), na jihu Ruska též *карпня* (= *Karlina*). V oblasti Volhy, Turkestánu a Amuru se používá název *sazan*. Název *калынтыр* (= *kalyntyr*) používají Kirgizové v oblasti Issyk-kulu (Berg 1948-9).

Obrázek 1 | Kapr obecný (IZ).

2.3.7 Etymologierybz čeledisumcovití

Sumec (*Silurus*) - pro jeho označení se ve starém českém jazyce užívalo slovo *som*. Již v Klaretově Glosáři se objevuje *som*. V okolí Prahy se zřejmě užíval lidový název *čumec*. Ve východoslovanských jazycích toto slovo nepodléhá změnám *com*(=*som*) , ale i v ukrajinském názvu se vyskytuje variantas *–u*-. Je doloženo praslovanské slovo * *somъ*. V ruštině slovo známe ze 17. století. Je možná souvislost se staroindickým *Śamí*, což bylo označení pro dřevinu, možná byla tato ryba nazvána podle asociace, protože vypadá jako kmen ve vodě, když jí rybář spatří (Černých 2007).

Berg uvádí oficiální název *som* případně *evropskij som*, Kazaši používají název *жаун, джаун* (= *žauņ, džaur*) , řidčeji *лакá* (= *laká*), Gruzíni *глави* (= *glavi*), název *локо*(=*loko*) užívají méně často (Berg 1948-9).

2.3.8 Etymologierybz čeledisumečkovití

Sumeček (*Ameiurus*) – nepůvodní druh, v češtině zdobnělina od sumec, stejně jako ve východoslovanských jazycích *сомик*(=*somik*).

2.3.9 Etymologierybz čeledisekavcovití

Piskoř (*Misgurnus*) - v češtině slovo vzniklo podobně jako ruské *некарь* (= *pěškar*´) - hrouzek obecný (*Gobio gobio*), od všeslovanského *pískat*, podle toho jaký piskoř vydává zvuk, když se vytáhne nabířeh, pisklavý zvuk střešním dýcháním. „*Při nedostatku kyslíku vyplouvá k hladině a polyká vzduch, který pak vstřebává pomocí střešva. Po výměně plynu vsílí prokrvené sliznici střešva*

vypouští vzduch z bavený kyslíku a nasycený CO₂ ven řitním otvorem. Díky tomu dokáže p řeživat v bahnitých, přehřátých a často vysychajících vodách.“ (Terofal 2006)

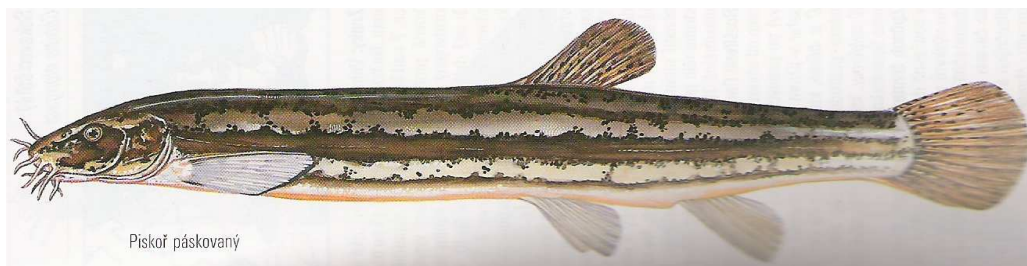
Ruské *вьюн* (= *vjun*) pochází od slovesa *вуться* (= *viťsja*) - vinout se, pnout se, klikatit se, točit se, které má všeslovanský základ, praslovanské* *vi-*, případně* *voi-*. Ryba se točivým pohybem dokáže zavrtat do bahna, kde dokáže přečkat nepříznivé období například při nedostatku množství kyslíku, což souvisí se schopností ryby citovanou výše. Druh je velmi pohyblivý, má hadovité dlouhé tělo, je podobná úhoři nebo hadům, kteří mají také schopnost se vinout a klikatit.

Zajímavé je, že se je také nazývá *пискаун* (= *piskun*) i *пискарь* (= *piskar*), což je blízké českému názvu, názvy odvozené od projevu ryby popsané výše.

Berg uvádí odvození názvu *piskun* od latinského *Misgurnus*, respektive německého *Pissgurn*, *Missgurn*, *Bissgurre* (Berg 1948-9).

V českém rybářském slangusu ryba tradičně říká *piskur*. Ryba nám již ve 14. století v podobě *piskorz*, jak uvádí Klaret ve svém *Bohemáři*. V Glosáři nalezneme trochu odlišné slovo *piskorzecz*.

Obrázek 12 piskoř páskovaný, kresba Wandler, F.

2.3.10 Etymologierybz čeleditreskovití

Mník (*Lota*) - zřejmě ugrofinský p úvod slova, ma d'arsky *menyhal*, čeremitsky⁵⁵ *men*, vruštin ě se mu též říká *мень* (= *me ň*), *мньюх* (= *mnjuch*), *менюх* (= *menjuch*) , *менѣк* (= *menjok*) . Oficiální ruský název je *налим* (= *nalim*). Tento tvar je vruštin ě znám od 16. století. P úvodní tvar slova byl *меһь* (= *me ň*). Tento kmen se objevuje i vKlaretov ě Glosá ři zpoloviny 14 století,zmín ěnýautormníkapojmenovává *mena mnyk*.

V češtině se p ředpokládá vznik sou časného pojmenování mník jako zdobnění,toto vysv ětleníp ředpokládámevzhledemkp říponě *-ík*. Podle vlastní morfologie ryby nelze spolehliv ě vysv ětlit, pro ě se jedná práv ě o zdobn ělinu, ryba je dravá, m ůže m ěřit až 60 cm a vážit až 8 kg, podle Froese a Paulyho dorůstá dokonce velikosti 152 cm a hmotnosti až 34 kg (Froese, Pauly 2010). Machekvysv ětlujezdobn ělinupodlejazykovéhoslangu rybá řůzpovolání,kte ří své výt ěžky rádi d ělají menšími (Machek 1971). Toto vysv ětlení je ovšem zmatečné, profesionálnírybá řisvéúlovkyhodnotív ěčně,spíše naopak sportovní rybáři svéúlovky,„zv ětšují“.

Jakuti mníka nazývají *сылысар* (= *sylysar*) ,Burjati pak *гутап* (= *gutar*) , Samo jedi *нѣя* (= *njoja*) (Berg 1948-9).

2.3.11 Etymologierybz čeledijehlovití

Jehla černopruhá (*Syngnathus abaster*) - p řenesenývýznampodlevzhledu a tvaru ryby. „ *Mírně protáhlé, zboku zplošt ělé t ělo se špi čatým rypcem a*

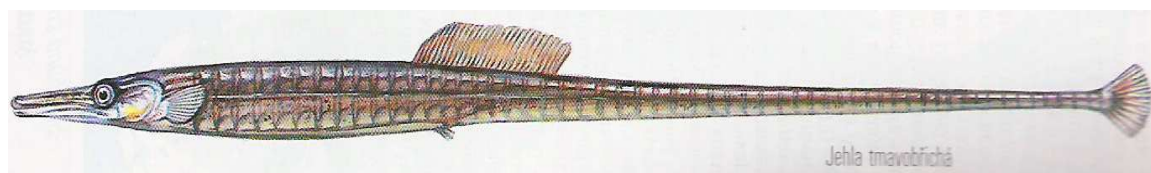
⁵⁵ Čeremisové–staršíozna ěenípronárodMarijc ů,národnostnímenšina vevropskéseverní ěásti Ruska, jejichjazykpat říkugrofinskějazykovév ětvi.

drobnými ústy koncového postavení “ (Terofal 2006). Vruštině také *рыба-игла* (= *ryba–igla*), bezpočátečního písmena j. Toto slovo je všeslovanské, zejména přeneseno od *jha* a později složitějšího *jařma* (*igo*), po stranách jsou jehlice, kterými se jeřmoupínalookolokrku zvířete, později přeneseno na jehlu se šicím ouškem.

Черноморская игла-рыба (= *Černomorskaja igla-ryba*) je oficiální název této jehly podle Berga (1948-9).

Obrázek 13 jehla tmavobřichá, kresba Wendlar, F.

2.3.12 Etymologie ryb z čeledi okounovití

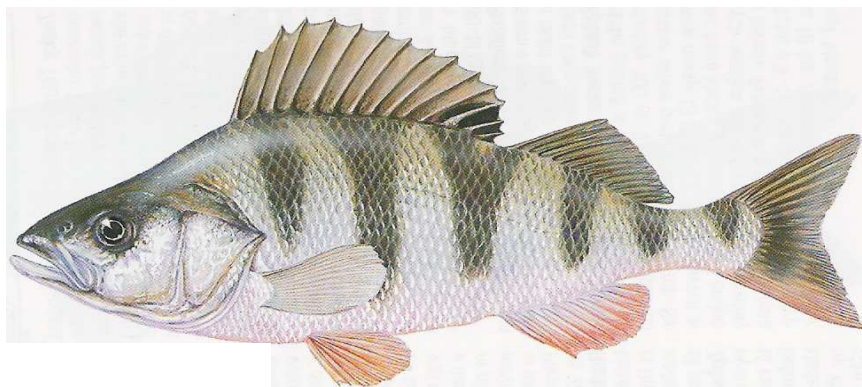
Okoun (*Perca*) – uvnitř slova se nachází zdvojená samohláska *ou*, typická pro češtinu. Existuje také staročešské slovo *okún*. V Klaretově Bohemáři se setkáváme s tvarem *ocun*, v Glosáři s tvarem *okun*. Slovo pochází z praslovanského *oko* – ryba, která má velké oči. Ale okoun nemá výraznější oči oproti ostatním rybám. Naopak se nabízí spojitost s výrazem *okem*, které představuje černá skvrna v zadní části prvního řbetního ploutve, která se pod vodou zdá být ještě větší než ve skutečnosti je. Taková skvrna je u sladkovodních ryb ojedinělá. Ovšem podle Machky ajetotový světlení rovněž mylné (Machek 1971). Šmilauer (1971) uvádí staročešský název „okún“, totéž Gebauer (1903), citující Vavřince z Březové snáři z r. 1471 / „Okún a gezdik lidi svárlivé znamená“/. „Vytáhneme-li okounovité ryby náhle z větší hloubky, objevuje se u nich

vyboulení o číab řichanáhlýmroztaženímplyn ůvplynovém m ěchýři, který nebyl schopn řizpůsobitiserychlém ěnězevníhotlaku“ (Šmilauer 1971, cit. Dyka), jedná se jedno z dalších možných vysvětlení názvu, který zcela jistě pochází od slova oko. Gebauer (1903) uvádí i píseňepis „geždijk“, viz bosáka Vodňanského (Aquensis) vokabulář Lactifer (Plzeň, 1511).

Berg uvádí, že Estonci užívají název *ahven* či *ahun*, Kazanci *алабыга* (= *alabuga*), Jukuti *хачынай* (= *chachynaj*), řidšěji *алыгар* (= *alygar*) (Berg 1948-49).

Obrázek 14 okoun říční, kresba Wendler, F.

Ježdík obecný (*Gymnocephalus cernua*) - český název je nejasného původu. V Klaretově Bohemáři i Glosáři je ryba nazývána slovem *echnacz*, zřejmě z kalklatinského *echinus*. Dnesalev latině *Echinus* (Linnaeus, 1758) znamená ježovku.

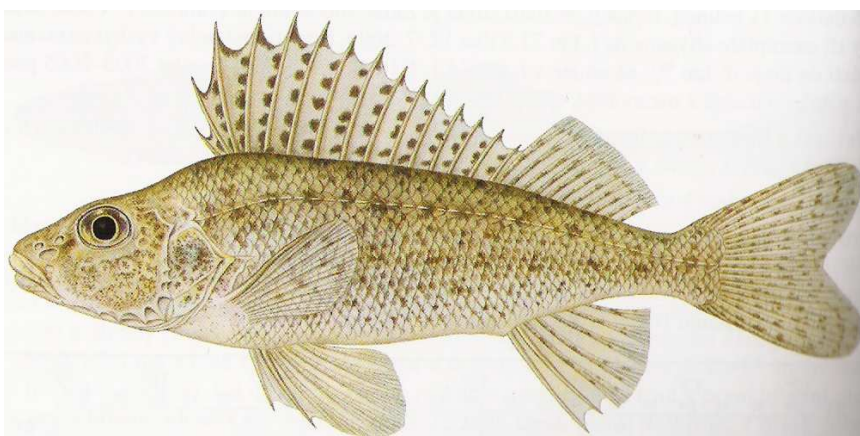
Ruské *jorš* je zřejmě slovo původně ruské, které bylo utvořeno od všeslovanského *jersъ*. V ruštině se používá od 15. století, kdy to nejdříve byl méně užívaný název, až od 17. století se užívá slovo pro obecný název ryby. Ryba má pichlavé ploutve, naježené a vyztužené pevnými kosti a tím i paprsky. Má také trn na skřelové kosti. Možná je i spojitost se slovesem *ерошиться* (= *jerošit'sja*)-

ježit se, což by napovídalo p úvodu českého slova ježdík. Vruštin ě *gorš* také znamenášť ětkanebovlasyst řiženénaježka.

České slovo jep řibuznéslitevským *ež(e)gŷs*. Slovo je tedy podle Machka baltoslovanské(Machek1971). Ukrajincipoužívajín ázev *йорж(=jorž)*, kolem Dněpru a vZáporoží je užíván název *бубыр(=bubyr´)*, Jakuti používají název *таc-бас(= tas-bas)*, tedy kamennáhlava či *хачынай(=chachynaj)*, jak uvádí Berg (1948-9).

Obrázek15 ježdíkobecny, kresba Vybíralová, L.

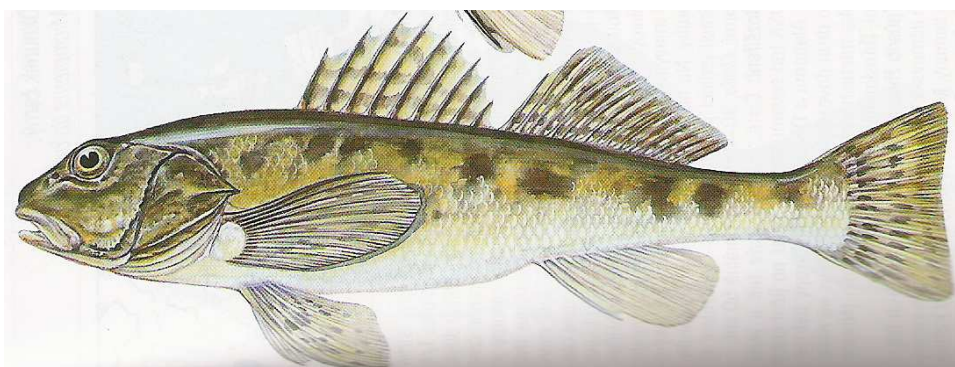
Paokoun vrankovitý (*Romanichthys valsanicola*) – český název vznikl spojením p ředpony *pa-* a slova *okoun*, je to nepravý okoun, který také pat ří do čeledi okounovitých. Jeho vzhled p řibližuje druhové ozna čení, podobá se ryb ě vrance. P ředpona *pa-* v češtině ozna čuje něco nepravého nebo napodobené pravému(nap říkladinázevpa čmelák).

Vruštin ě *окунь-подкаменицук(= oku ű-podkamenščik)* vyjad řuje stejnou podobnost kryb ě vrance. Vranka se rusky řekne *подкаменицук(=podkamenš čik)*. Tato korvengence pramení nejen ze vzhledu ryby, a le je

vyjádřeními obdobného způsobu života. Obě ryby se zdržují u dna. (Výskyt je popsán v Kapitole 3.)

Obrázek 1. Paokounvrankovitý, kresba Wendler, F.

2.3.13 Shrnutí

Tato kapitola obsahuje všeslovenské názvy vybraných druhů ryb. Zvyšování etymologie jednotlivých jmen vyplývá, že ryby jmenované v této kapitole Slované znaly již ve své pravlasti. Dané ryby rozlišovali, lovili a konzumovali. Tato slova jsou téměř identická ve všech uvedených jazycích. Jednotlivé rozdíly jsou podrobněji popsány u jednotlivých případů.

Do této kapitoly jsou zahrnuty i ryby mník a piskoř. Jejich oficiální východoslovenské názvy sice etymologicky neodpovídají českému ekvivalentu, nicméně jejich neoficiální pojmenování je téměř stejné jako české označení druhu, což opět může ukazovat na to, že i tyto ryby Slované znali již ze své společné pravlasti.

Název ryby jelec jesen ukazuje, že východoslovenské jazyky si často vystačí s jednoslovným názvem, který se podobá českému nikoliv rodovému, ale

konkretizujícímu druhovému názvu. I zde nacházíme tedy jisté vodítko ke společným slovanským názvům sladkovodních ryb.

Rod paokoun a rod jehla jsou zařazeny jako ilustrace toho, jak dnes slovanské jazyky pojmenovávají nové druhy. Tyto způsoby zřejmě byly uplatňovány v minulosti.

2.4 Etymologie rybsheterogenním p úvodemjmen

Tato kapitola se zabývá názvy vybraných druh ů ryb, které již nemají všeslovanský charakter. Názvy mají rozdílný p ůvod, tedy rozdílnou etymologii. Z této heterogenosti jmense dá usuzovat, že bu d Slovanské kmene, žijící ještě ě pospolu, tyto ryby v ůbec neznaly nebo je znaly, ale zn ě jakého d ůvodu se on ě nezajímal a nelovil je. Dalším d ůvodem by mohlo být i to, že n ě které ryby navzájem nerozlišovali, nap říklad paokoun, on ě mž je blíže pojednáno v kapitole 2.3.12, mohl být považován za vranku (tento p říklad je spekulace, není to prokázáno). Neznamená to však, že na jedné nebo na druhé stran ě se již nesetkáme se všeslovanskými slovy. Toto ozna čení nese stále hodn ě pojmenování ryb, ale již se neshodují v uvedených jazycích, tak jako v p řehledu výše. Nesmíme ale zapomenout, že i všeslovanská slo va v jednotlivých jazycích mohou mít odlišný vývoj. V jednom z jazyk ů mohou být zachována, v jiném mohou být nahrazeny synonymy, čímž došlo k posunutí významu slova nebo slova mohla úplně zaniknout.

Dále jsou zde uvedeny názvy ryb, jejichž název není všeslovanský. Ty zřejmě Slované p řijali až po rozdělení na jednotlivé jazykové větve. Jednotlivé jazyky pak p řijímaly názvy jiných jazyk ů nebo si vytvo řily vlastní nová slova, někdy však nacházíme doklady, že p ůvodní název všeslovanský byl. Obecn ě platí, že ruština a zejména archaický ruský jazyk se nikdy nebránil p řijímání cizích slov. Zatímco čeština často musela v historii bojovat o své zachování, a proto často docházelo ke rekonstrukci p ůvodních českých slov, což se týká i zoologického názvosloví. Tento apologetický proces vývoj češtiny podporovala umožňoval další její vývoj a zároveň nemožnil její zánik .

Tato kapitola se vztahuje, ve většině p řípadů, k p řejatému lexiku ve slovanských jazycích, které tvo ří zna čnou část každého jazyka, jak již bylo uvedeno v kapitole 2. P řejatou slovní zásobou lze rozdělit na dvě hlavní skupiny.

První skupinu představují slova přejatá z jiných slovanských jazyků, druhá skupina obsahuje slova přejatá z jiných, tedy neslovanských jazyků. Slova z první skupiny můžeme dále členit na slova přejatá ze staroslovenštiny a slova z jiných slovanských jazyků.

Mnohé rozdíly ve jménech ryb pramení zřejmě z toho, že vznikaly po rozdělení slovanských kmenů. Je jasné, že kmeny, které žily v povodí velkých řek Dněpr, Volha anebo se stěhovaly dále na východ měly mnohem více zkušeností se sladkovodními rybami než kmeny směřující na západ, například slováci zřejmě praevropského úvodu, a toto slovo se pohlíží jako na převzaté zřejmě z germánských jazyků, ale východoslovanské jazyky dávají přednost slovu *sudak*, pro označení této ryby. Další podrobnosti a konkrétní případy jsou uvedeny v následujících kapitolách.

2.4.1 Etymologie ryb čeledi jeseterovití

Vyza (*Huso*) - zřejmě slovo praevropské. Odtud odvozeno i jméno jejího masa *vyzina*.

Визь (= viz) zřejmě pochází z rybářského slangu od Černého moře, kde je tento název spojován s asociací *рыбий вожъ, водырь, вожакъ, вождь* (= rybí vož, *vodyr*, *vožak*, *vož d'*) – tedy rybí vůdce. Možná vysvětlení jsou k dispozici tři, tedy buď nejvíce sladkovodní ryba, nebo jedna z nejdéle žijících sladkovodních ryb, případně ryba, která vede tah dalších jeseterovitých ryb. V Klaretově Glosáři tvar je zaznamenán tvar *wizuss*.

Ruské *белуга* (= *bjeluga*) je složenoslovo – *bjel-* apřípony *-uga*, původní přípona je *-oga*. Název zřejmě odvozen od praslovanského * *běl*, od *bělj* – bílý, podle bílého zbarvení břišní strany ryby, bílá barva pokračuje až na boky. Kostěné štítky jsou také špinavě bílé. Vruštině se často zaměňuje se slovem *белуха* (= *bělucha*), což je druh savce, patří mezi kytovce

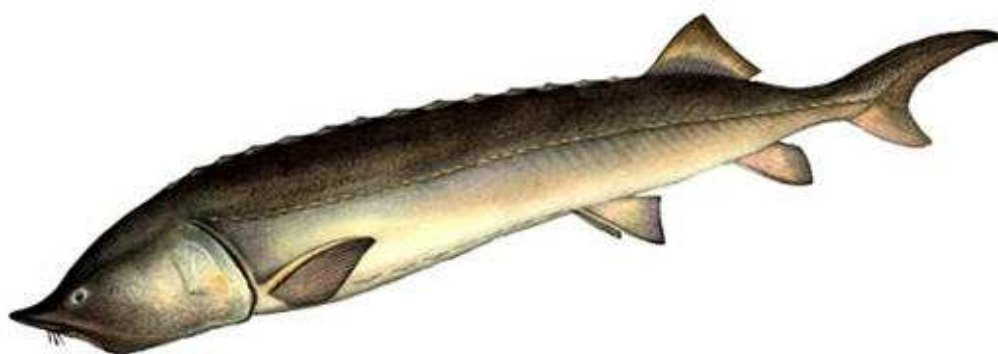
Delphinapterus leucas (Pallas, 1776), česky *běluha*. Zřejmě k tomuto směřování docházelo v 17. století, v literatuře se mluví o delfínovi pod názvem *běluga*, přičemž je míněna *bělucha*. Nejasný zápis ve slovnících pak může vést k překladatelským myslům.

Každopádně oba názvy zvířat jsou odvozené od jejich zbarvení. Dodnes se ale v ruštině užívá podobné slovo, „*ревём как белуга*“ (= *revjot kak běluga*) – řve, ve smyslu silně pláče, jako vyza, čímž je nepochybně myšlena běluha, i když o zvucích vyvozovaných tímto savcem dodnes není k dispozici dostatek informací.

Kazaňští Tataři užívají pro vyza jméno *кипры* (= *kipry*) (Berg 1948-49).

Jako označení prorybu je toto slovo v ruštině známo od 16. století. Slovo *běluga* označuje druh vyzy velkou (*Huso huso*). V oblasti Sibíře je ale znám ještě jeden druh vyzy, a to je vyza malá (oficiální český název) též zvaná vyza sibiřská či kaluga (česká synonyma) *Huso dauricus* (Georgi, 1775). Tento druh se v ruštině jmenuje *калуга* (= *kaluga*). Stejně se jmenuje i město v centrálním Rusku, které bylo založeno na břehu Oky. Zřejmě je zde jistá zeměpisná spojitost.

Obrázek 17 vyza velká (IZ).

2.4.2 Etymologie ryb z čeledi lososovití

Pstruh duhový (*Onorhynchus mykiss*) – druh v Evropě nepůvodní; rodový název od praslovanského **pъstrъ, tedy* pestrý, pestrá ryba. Několi kerou p ři ponou vzniklo praslovanské **pъstroгъ* nebo *-ga*, podobně jako například *běluga* (běluha). Tato podobaslovaje zaznamenána již v Klaretově Bohemáři.

V ruštině také nalezneme slovo *пеструшка* (= *pěstruška*), které má zoologický význam:

1. pstruh
2. druh hlodavce, z čeledě křečkovití *Lagurus lagurus* (Pallas, 1773) – pestruška písečná
3. druh ptáka, z čeledi jejskovití *Muscicapidae* (Fleming, 1822)

V ukrajinštině najdeme podobně znějící slovo *пистряк* (= *pistrjak*). V běloruštině slova *пестрога, пеструшка* (= *pstronga, pěstruška*) jsou místní názvy pro pstruha obecného potočního *Salmo trutta fario* (Linnaeus, 1758). Tyto názvy rybz jevně pocházejí z praslovanštiny.

Druhový název od duha, všeslovanské slovo, z praslovanského **doga* (Machek 1971) zřejmě původně dřevěný oblouk nad spřežením, později přenesený význam, duha na obloze.

Ruské *форель* (= *forel'*) pochází z nového hroněmeckého *die Forelle*. Druhové označení *радужная*, také z praslovanského **doga*. Kromě duhového pstruha takto ruština pojmenovává i pstruha obecného potočního. Ruskému *forel'* odpovídá běloruské *струга* (= *stronga*), což zřejmě pochází z všeslovanského pestrý.

Ruský možná čením *кумжа* (= *kumža*) je obvykle nazývána mořská forma pstruha obecného (*Salmo trutta trutta*) zřejmě vzniklo p řesfinské *kumsi*, karelské *kumži* nebo za p řispění ještě jiných jazyků. V bělorusku se této rybě říká také *таймё, lasos', farel'*.

Hlavatka (*Hucho*) – je druhem lososovitých ryb žijící v povodí Dunaje, český název je odvozeninou od slova hlava. V ruském jazyce se setkáváme jak s druhem podunajské tak i sibiřské hlavatky. Oba druhy se rodovým názvem jmenují *таймень* (= *tajm ěň*). Toto slovo je spojeno slatinským druhovým názvem *Hucho taimen* (Pallas, 1773). I v češtině druh hlavatka sibiřská má synonymum *hlavatka tajmen*. Předpokládá se, že název do jiných jazyků přišel zruštiny, například bulharské *таймѐн* (= *tajměn*). V ruštině je toto slovo známo od roku 1563, nejčastěji se pak objevuje v literárních památkách ze 17. století. Předpokládá se, že slovo je ugrofinského původu, finské *taimen* označuje pstruha, ale finské slovo není etymologicky jasné. Protože toto slovo postrádá ve slovnících vysvětlení, autorka spekuluje, že s hlavatkou sibiřskou se Rusové setkali v oblastech osídlených obyvatelstvem ugrofinské jazykové skupiny a pravděpodobně převzali její označení.

Hlavatka obecná (*Hucho hucho*) je v ruštině nazývána *дунайский лосось* (= *dunajskij losos*), hlavatka sibiřská (*Hucho taimen*) pak *таймень* nebo *талмѐн*. Existuje ale vícenázvů, například řeky Kamajirybáři nazývají *красная рыба* (= *krasnaja ryba*), *стрежневой линь*, *ленок* (= *steržnevoj liň, liň, lenok*) aj. (Berg 1948-9).

Siven (*Salvelinus*) – český název možná odvozen od názvu barvy ryby, sivý-šedý.

V ruštině se ryba siven severní (*Salvelinus alpinus*) jmenuje *голец* (= *gol ěc*) nebo se jí také říká *мальма* (= *malma*) (Žukov 1974). Siven americký (*Salvelinus fontinalis*) odpovídá ruskému *голец американский*. Původ tohoto slova není zcela jasný. Ruské slovo má zjevnou spojitost se slovem *голый* (= *golyj*). *Голец* – dříve ve významu naháč, dnes *голыш* (= *golyš*). Na Anadyru je nazývána *голец* (Berg 1948-9), Tunguzové používají název *монма* (= *monma*).

Ve středověké češtině slovo *holec* označovalo mladíka dosud holé tváře, zatímco slovo *holka* má původ zajímavější, neboť tím byla míněna děvčata mladá, dosud holá v rozkroku.

Nelmaobecná (*Stenodus leucichthys*) – slovo řišlozruštiny, kde je známo od 16. století. Setkáváme se s ním v některých literárních památkách ze 16. století, například v „*Domostroji*“⁵⁶. Slovo je zřejmě převzaté z některých minoritních severských jazyků, ale není stanoveno, z kterého konkrétně. Tyto úvahy podporuje geografické rozšíření ryby. Najdeme ji v Kaspickém moři a jeho severních přítocích, dále v řekách vtékajících do Bílého moře, pak v sibiřských veletocích až po Beringovu úžinu, její výskyt je zaznamenán i v řekách Severní Ameriky. V minulosti i dnes se jedná o hospodářsky významnou rybu. V ruštině se kaspické nelma říká *bělorybica* – ryba s bílým masem, v češtině se tak setkáváme s podobným označením „*bílý losos*“.

V ruštině je nazývána *нельма* (*ne lma*), u Pečory *сявка* (= *sjavka*), Tataři na Irtyši ji nazývají *ак-балик* (= *ak-balik*), Chantové *ундж* (= *undž*), Jakuti *тут* (= *tut*), Tunguzové *янга* (= *janga*), Čukčové na Anadyru *кэмкыкам* (= *kemkykam*) (Berg 1948-9).

Rodsíh (*Coregonus*) – rodový název pro jeat z ruského *си́г* (= *sig*) Preslem, nejpravděpodobněji slovo staronorského původu. V ruštině slovo známé od 16. století a podle ruského etymologického slovníku má finský původ, finsky *siika*, estonsky *siig* (Černých 2007). V ruštině se toto slovo patrně používalo v Novgorodské oblasti. Ryba má severní rozšíření, neboť se vyskytuje v řekách od Sibiře až po Baltské moře, ve Finsku, Švédsku, Dánsku i severním Německu. Toto slovo se v ruštině používá pro označení rodu *rod sigi*. Každý druh má pak svoje zvláštní pojmenování.

⁵⁶ „Domostroj“, ruská literární památka ze 16. století, autorem je Silvestr Pop, pojednává o správném životě pravoslavného křesťana, obsahuje rady o rodině, vztazích, výchově, chodu domácnosti, vrámci rad o chodu domácnosti pojednává o stravování, různých pokrmech, jejich přípravě apod.

Síh malý, rusky *ряпушка* (= *rjapuška*) z *ripus*, *rjapusa* z petrohradského slangu objevuje se v Gogolově *Revizorovi* a díky tomu do řílu seryba dostal do povědomí lidí. Berg (1948-9) uvádí název *европейская ряпушка* (= *evropejskaja rjapuška*), místy je znám název *пунус*, *пунукс* (= *ripus*, *ripuks*).

Síh peleď, rusky *пелядь* (= *pěljad'*) zřejmě buď slovo ruského původu nebo cizího. Do češtiny přešlo druhové jméno asi z ruštiny. Je zjevná souvislost s latinským druhovým názvem *Coregonus peled* (Gmelin, 1788). Ryba z řeky Pečory, zde také byla poprvé zjištěna, ale žije i jinde, od Kolymy k Mezenu. Je znám ruský název *сырок* (= *syrok*) (Berg 1948-9).

Síhů je velké množství a jejich taxonomie je velmi komplikovaná, doznávající v poslední době mnoho změn (viz např. Kottelat, Freyhof 2007). V českém jazyce se všechny tyto ryby jmenují rodovým jménem síh, v ruském jazyce je tomu úplně jinak, například (jde o oficiální názvy, regionálních jevíce): síh omul – *омуль северный* (*omu l' sev ěrnyj*), *Coregonus autumnalis* (Pallas, 1776)

síh tugun – *тугун* (= *tugun*), *Coregonus tugun* (Pallas, 1814)

síh pestrý – *валек* (= *valek*), *Prosopium cylindraceum* (Pennant, 1784)

síh nosatý – *чир* (= *čir*), *Coregonus nasus* (Pallas, 1776), na Obu mu říkají *щокур* (= *š čokur*) (Berg 1948-9).

síh muksun – *муксун* (= *muksun*), *Coregonus muksun* (Pallas, 1814)

síh severní – *сиг обыкновенный* (= *síh obyknov ěnnyj*), *Coregonus lavaretus* (Linnaeus, 1758)

Protože se tyto ryby vyskytují v povodí řek, které vtékají do Severního ledového oceánu, byly pro oblast Čech původně zcela neznámými rybami, výjimku tvoří síh špičatý (*Coregonus oxyrinchus*), který v minulosti táhl Labem (podle biolibu se jedná o recentně vyhynulý druh). Například síh peleď byl vysazen do českých řek až v roce 1970 (tehdejší Československá republika). Zda byl vysazen do našich ještě síh *Coregonus lavaretus* nebo *Coregonus*

maræna není zcela jasné, což je vyvoláno složitou situací v taxonomii (Hanel, Lusk 2005). Žádný ze sáhů v českých vodách zřejmě není původním druhem, kromě výše zmíněného síha špičatorypého. To vysvětluje, proč ho neznal ani Klaret. Navíc síh pestrý se vyskytuje v povodí sibiřských řek a řekách Severní Ameriky. Český druhové název jsou převzaty z ruštiny.

2.4.3 Etymologie ryb z čeledi lipanovití

Lipan (*Thymallus*) - původ českého slova není jasný, přesto se jedná o všeslovanské slovo. Ryba byla též nazývána *květovoň* – právě chycená ryba výrazně voní mateřídouškou. Východoslovanské jazyky převzaly název této ryby *харуц* (= *charius*) ze západofinských jazyků, finsky *harjus, harri*, estonsky *harjus*, karelsky *harjuš*. Tato slova zřejmě pocházejí z germánských jazyků, přesněji z jazyků skandinávské skupiny, tam zachycen tvar *harzus*, z toho asi ruské *charius*.

V ruštině slovo známe z přelomu 16.-17. století, například ve spojení „*уха харизовая*“ (= *uchacharizovaja*), jedná se o speciální rybu polévku z lipana.

Je zajímavé, že běloruské lokální názvy znají i slovo *лупень* (= *lupěň*), *ляпеня* (= *ljapěnja*). Tudíž lipan je zřejmě skutečně všeslovanské slovo, které se nepochybně používalo již v polovině 14. století, jak dokazuje Klaretův Glosář. Název ale nesouvisí s voní mateřídoušky ale zřejmě s voní lípy, která má pro Slované velký význam.

Rod lipan je někdy odvozen od litevského „*lepsna*“ - plamen, prosvítivé (modročervené) zbarvení (viz též Ferianc 1948). Dle Šmilauer (1971) je původ slova lipan nejasný, v raně renesančním Lactiferu (1511) je použit tvar „*květovoň*“, jak již bylo vysvětleno výše. Gebauer (1903) uvádí různé způsoby zápisu: lipan, lipaň, lipen, lipěň (viz Slovník Prešpurský – jedna z redakcí Klaretova Glosáře).

2.4.4 Etymologieryb z čeledi koruskovití

Koruška (*Osmerus*)- převzato z řejmě z karelských, finských nebo jiných jazyků, vrůstíně slovo používá ko zna čení celé čeledě koruskovití, rusky tedy *корюшковые* (= *korjuškovyje*). Druhu koruska evropská (*Osmerus eperlanus*), v češtině také mo řská čis mrdutá odpovídá ruské slovo *снеток* (= *snětok*), slovo známé již z staroruštiny.

Snětok je ovšem poddruh korusky evropské. Je to jezerní forma, která se vyskytuje v jezerech povodí řek vrchní části Volhy, celé Oněgy a celé Pečory, dále také v jezerech, jejichž vody odtékají do Baltického moře. Druh koruska evropská serusky řekne *корюшка большеоротая* (= *korjuškabo lšerotaja*), Berg (1948-9) uvádí název *korjuškamorskaja*. P úvodní názvy finských či karelských jazyků jedostpravděpodobný vzhledem ke geografickému výskytu tohoto druhu. Korusku evropskou mimo jiné najdeme i v řekách, které vtékají do Baltického moře a Severního ledového oceánu. Berg (1948-9) se domnívá, že rodový název pochází z finského *kuore*.

2.4.5 Etymologieryb z čeledi blatňákovití

Blatňák tmavý (*Umbra krameri*) – český název od všeslovanského bláto, původně z řejmě bylo slovo **bólto*. Název z řejmě odvozený od způsobu života této ryby, protože žije v jezerech nebo slepých ramenech řek, většinou u dna. Blatňák má rád stojaté nebo pomalutěkoucí vody. Vyskytuje se hlavně v povodí řek Dunaj a Dněstr.

Rusky *умбра* (= *umbra*, zřejmě zlatinského názvu *Umbra krameri* (Walbaum, 1792), tento název zřejmě od tmavého zabarvení ryby. *Umbra* znamená stín, stinné místo, tmavost.

2.4.6 Etymologie ryb z čeledi kaprovití

Plotice perleťová (*Rutilus frisii*) – o českém rodovém zoologickém názvu již bylo pojednáno v kapitole 2.3.6. Ruské slovo *вырезуб* (= *vyrjezub*), je tvořeno kořenem slova - *zub* -, což je všeslovanské slovo, praslovanské * *zo* (*nosové o*) *bъ* a předponou *vy* -. Tento název ryba dostala podle masivních požerákových zubů vzadní části hlavy. V Bělorusku se jí také lokálně říká *virazub*, zřejmě od slova *vir* (= vír), základ slova tvoří praslovanské *vi-*, jelikož tato ryba žije v hlubokých vodních vývších. Toto duplicitní vysvětlení je ale maximálně nepravděpodobné. Dvě prakticky související označení mají nesporně společný původ, autorka se kloní k spojitosti všeslovanským *zub*. Berg (1948-9) zmiňuje proměnlivost psaní názvu: *вырезуб*, *вырозыб*, *верузыб* (= *vyrezub*, *vyrozub*, *verizub*).

Slunka obecná (*Leucaspius delineatus*) - ze všeslovanského slunce, praslovanské *sl-nьce, *slunъ* a *sluna*. V Klaretově Glosáři zlatinského *Solaris* přeloženo jako *slvnyenka*. Název zřejmě odvozen od způsobu života ryby, většinou se zdržuje těsně pod hladinou a její velké stříbrné šupiny se na slunci třpytí. Ryba se živí především hmyzem, který sbírá z vodní hladiny. Jinak je český název určen již Jungmannem, podle něhož je to malá ryba podobná ovsu, jejím druhým lidovým názvem je *ovesnic* (Machek 1971), též *ovesnička*.

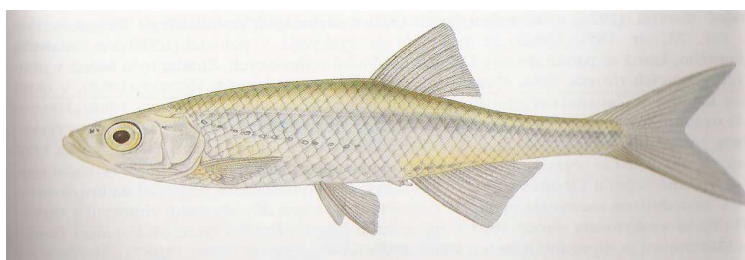
Rusky *верховка* (= *věrchovka*) je zřejmě od všeslovanského *vrch* – praslovansky *vrchъ, což je buď podle vrchního typu ústříby nebo podle toho,

že se zdržuje často těsně pod hladinou nebo název vzniknul kombinací obou výrazů. Berg (1948-9) uvádí používaný název *ovsjanka*

Obrázek 18 slunka obecná, kresba Vybíralová, L.

Jelec tloušť (*Leuciscus cephalus*) - o slově jelec již bylo pojednáno v kapitole 2.3.6. Čeština ale p úvodně tuto rybu pojmenovala jednoslovně podle dnešního druhového názvu, to je patrně z Klaretova *Glosáře slovo tlustan*, které označoval dnešního jelce tloušť.

Ruský název tohoto druhu *голавль* (= *golav l'*) utvořen od všeslovanského slova * *gol-va*, dále od ruského *голова* (= *golova*). Ryba má na rozdíl od ostatních kaprovitých ryb mohutnou hlavu a široká plochá ústa, což odpovídá i českému druhovému názvu tloušť, zřejmě podle tlusté hlavy smohutnými ústy. Ruské slovo vzniklo až jakovýchodoslovanské, staro ruské. Berg (1948-9) uvádí i další používané názvy *головень, клень* a *турба* (= *golove ň, kle ň, turba*).

Střevle (*Phoxinus*) - zřejmě od všeslovanského střevo, staroslověnsky *črěvo*. P úvodně název této ryby patřil jenho řavce (podobná ryba). Střevle, když klade vejčka, pod řitní ploutví se u ní objevuje jakési kladélko, jímž pouští jikry do lastur škeble a ve vrubů; toto kladélko připomíná vyhlážené střevo. Rybáři tento jev znali už dávno, ale přírodopisně to bylo popsáno až roku 1857 (Machek 1971). Hanel tento jev uvádí pouze u hořavky duhové (Hanel 2005), čímž se

potvrzuje, že název střevele p úvodně patří k řavce. Tento název se objevuje již v Kleretově Bohemáři jako *trzyewle*, v Glosáři velmi podobně zapsané slovo *trzewle*, ale písmeno *y* vypadává. Vzhledem k tomu, že Kleret uvádí i druh hořavka, je jasné, že obě ryby byly známy již v polovině 14. století.

Šmilauer (1971) uvádí staročešský název „třevele“ a řadu názvů v nářečích, dále popisuje odvození jména stejně jako Machekis poznámkou, že jméno druhu náleželo jen řavce (*Rhodeus*). Nutno připomenout, že sami Čechové střevele žádné dlouhé kladélko při rozmnožování nenarůstá. Howorka (1888, cit. Flasar et Flasarová 1981) uvádí na mnoha místech v Poodří německý název „Eltrisse“. Frič (1873) píše: „*Jelikož jméno slunka též se používá u našeho lidu střeveletí (Phoxinus laevis)...*“. Otázkou je, zda z hlediska gramatického byl nominativ střevele či střeveleť. Druhý z těchto názvů se však nikdy v naší literatuře neobjevuje. Šimek (1954) uvádí, že střevele je někde nesprávně nazývána „slunka“.

Ruský голян (= *gol'jan*) má zřejmě spojitost se slovy *gol'*, *golyj*, *golyšom* - nahota, nahý, naze. Název nejspíše vznikl podle malých šupin tohoto druhu, u druhu střevele potoční (*Phoxinus phoxinus*) pak na břiše šupiny úplně chybí. U střevele bahenní (*Phoxinus phoxinus*) jsou ale šupiny větší a jsou přítomny i na břiše, i když menší. Vysvětlení etymologie vazbou na morfologii ryby je tedy problematické.

Obrázek 19 Střevele potoční, kresba Vybiralova, L., 2005.

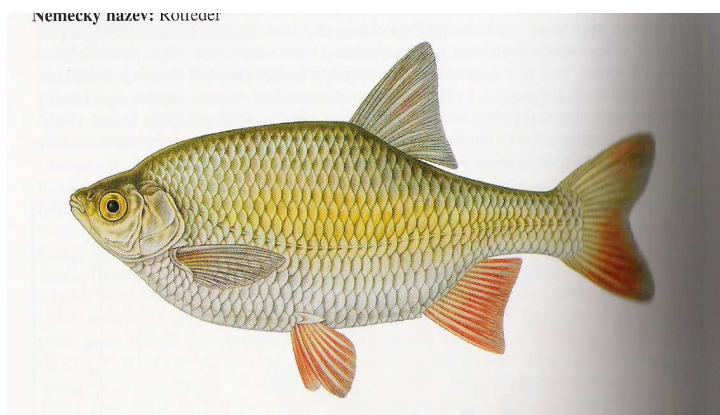
Obrázek 20 Hořavka horká (= hořavka duhová západní) (IZ).

Perlín (*Scardinius*)- z řejměodslovaperla, kteréjevšeslovanské.Německy die Perle, francouzsky perle, zrománskýchjazyků *pernula*. Možná je i varianta od názvu *merlín*, pod kterém byla tato ryba známá na Pražském rybím trhu. (Machek 1971). *P*-jepak z řejměvysledkemzáměnyretnicza *m*-. *Merlín* jepak málo jasné slovo. Perlínu se také říkalo červený lín. A línu se ve středověké latině říkalo *merula*, což by mohlo vysvětlovat ono merlín (Machek 1971). Vysvětlení ale není příliš věrohodné, v Klaretově Glosáři se totiž nachází tvar *perlan*, ovšem přeložené proti latiskému *margara*, což naznačuje souvislost sperlami. (*margarita*, *margaritum*=perla)

Ruskýběloruskýnázev *краснопёрка* (= *krasnojorka*) od všeslovanského *красный* (= *krasnyj*), slovo *пёрка* (= *pjorka*) – z řejmě dnešní *перо*, *перья* (= *pero*, *per'ja*) – pířka, peří, komunikuje sužívaným českým jménem červenopeřice, příměnavazujícímnaněmecké *Rotfeder*. Vruštiněž ustalpřívodní význam slova krásnyj - rudý. Ryba, která má červené ploutve hřbetní a rudé ploutve ocasní, řítní, bříšní. V češtině u slova krásnyj již posunutý význam, znamená hezký. Berg (1948-9) uvádí i názvy *чернуха*, *чермуха* (= *černucha*, *čertmucha*), odvozené od *чермный* (= *čermnyj*)-rudý.

Bolen dravý (*Aspius*) - rodový název snad praeevropského původu. Naše původní ryba, již staro české *boleň*.

V ukrajinštině podobně jako v češtině *bilýzna*, zřejmě od indoevropského základu *bol-*, *bílý* „, který se nachází i v řečtině. Německé *Wallen* už pochází ze slovanských jazyků.

Ruské *жерех* (= *žerěch*) je slovo nejasného původu. Jedno z vysvětlení nabízí původ slova od *жер* (= *žer*) ve významu jídlo, potrava. Název tedy od *жербаму* (= *žrati*) ve významu žrát, jíst. *Žerech* je tedy ryba, která dostala svůj ruský a běloruský název podle své žravosti. Toto vysvětlení Fasmer zmiňuje ve svém slovníku jako možné (Fasmer 1971).

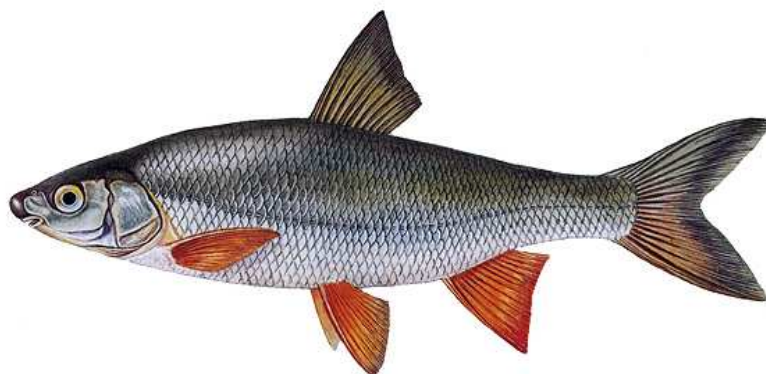
Ostroretkast ěhovavá (*Chondrostomanusus*) – český název je složeninou ze slov ostrý ret. Vše slovanské ostrý, od praslovanského *ostrъ*, - *ro* je běžnou praslovanskou příponou, písmeno -*t-* je vkladné. Ret od praslovanského **rьtь*. České pojmenování možné podle nápadně vyčnívajícího tupého rypce (Terofal 2006) nebo spíše proto, že má rty sostrými drsnými hranami, jimiž se škrabává porosty sinice řas

Rusky *podycm* (= *podust*) od všeslovanského pod ústa, blíže vysvětleno u českého podoustev (níže v této kapitole). Také se této rybě říká *чарнапуз* (= *čarnapuz*), dá se doslovně přeložit jako černobřichovec, podle černé čáry, která se objevuje v době tření podél postranní čáry. Oficiální pojmenování ve východoslovanských jazycích podle spodních úst, které mají tvar říční šerby.

Poznámka - názvoslovná komplikace může nastat mezi podouství a ostroretkou mezi češtinou a slovenštinou (zde se ostroretka nazývá podustva)

Obrázek 22 ostroretka šerbovavá (IZ).

Hrouzek obecný (*Gobio gobio*) - pochází od praslovanského základu **grez-*, odtud vznikla slova jako hrouzit, hroužit a hrouzek – ryba, která se hrouží, ponořuje se do hlubiny, leží na dně řeky, má tělo na spodní části těla ploché. Je to zřejmě novější záposlovanské jméno ryby, která se dříve jmenovala *кѣльбъ*, polsky *kielb*, což je prokazatelně praeevropské slovo. Odtud zřejmě i další běloruské východoslovanské názvy této ryby, na řece Němense jí říká *келбук* (= *kelbuk*). V Klaretově Bohemáři i Glosáři se objevuje označení *hruz*.

Odlíšný vývoj názvu u východních Slovanů ukazuje i jiný ruský název *нескаръ* (= *pěskar*) - pozor, nelze zaměňovat s *нускар* (= *piskar*) - jiný ruský

označení pro piskoře (*Misgurnus*), i když lze připustit, že etymologie by mohla být podobná. Název je tedy nejasného původu, buď od slova *нужа, нечок* (= *pisk, přesok*) – pískot, písek nebo z latinského *piscis* (ryba). Nejpravděpodobnější je souvislost s *писк, нуцаць* (= *piš čat'*) – pískat, ryba vydává typický zvuk, když ji držíme v ruce.

Další názvy uvádí Berg (1948-9): *пескозоб, столбец, коблик, кобель* (= *peskozob, stolbec, koblik, kobe l'*).

Parma obecná (*Barbus barbus*) – český název pochází z německého *die Parme*, dnes ale *die Barbe*. V Klaretově Glosáři je tvar *perm*. Domácí praslovanský název je *merna*, ale v českých vodách je parma známa až od roku 1366, tento název v češtině označuje p říbnou rybu mřenku, o níž je pojednáno v kapitole 2.4.7. Ruské *усач* (= *usach*) z praslovanského **vos* (Černých 2007), *v-* se někdy odsouvá a v rúštině vzniká *us* (vous), z toho *usach*, to by vysvětlovalo proč v běloruštině zůstává *vusach* (více v kapitole 1.8). Parma je rod se čtyřmi vousky. Moldavané ji říkají *мрена* (= *mrena*) (Berg 1948-9).

Obrázek 23 Parma obecná (IZ).

Ouklečka pruhovaná (*Alburnoides bipunctatus*) – český název má všeslovanský původ, je to zdrobnělina od oukleje, o této rybě více v kapitole 2.3.6.

Ruský název je také všeslovanský, ale měl jiný vývoj *быстрянка* (=bystrjanka). Nepochybně je odvozeno od slova *быстрый* (=bystryj) - rychlý, bystrý, které je také původně všeslovanské. Tato ryba se vyskytuje především v úrodných, obývá proudivými místy podhorských a nížinných toků ústředním kamenitým dnem, ale vyhledává i vodám stojatým.

Cejn velký (*Abramis brama*) - v ruštině *леуца* (=lešč), má podobný ekvivalent v staré češtině *lešč*, česky *dlešec*, *dlešť* - oddlaskati (mlaskat, pleskat). Tento zvuk často cejni vydávají, jelikož sbírají potravu z hladiny, viz též slovenský název cejna *pleskáč*. Slovo doloženo již v Klaretově Glosáři jako *dlesscz*. Také může pocházet od *lasa*, *laska* (*ласа*, *ласка*), což znamená hladit, třít se. Podobné ekvivalenty v polštině *leszcz*, lotyštině *leste*, estonštině *lest*. Český cejn je vzato z německého *Zinnfish*.

Ruské slovo se objevuje v záznamech od 15. století a je zřejmě onomatopoeické, znamená, že opravdu pochází od zvuku malebných kořenů slov *lesk*, *ljask*, *ljazk*. Při aktivním tření ryby vydávají hlasité zvuky tím, jak sebou pleskají ve vodě, protože setrůuná prohrátých mělčinách.

Od tohoto chování je odvozen ruský frazeologismus „*дать леуца*“ (= *dat' lešču*), znamená někoho zpolíčkovat (viz moravský dialekt lištit, čili zřádkovat), v přeneseném významu v ruštině také někomu vynadat.

Dlešť a lešč zřejmě mají opravdu slovanský původ od sloves *dleskati* *pleskati* *leskati*. Ryby se aktivně třou o sebe na trdlišti. Ryby nahlas pleskají svými těly o hladinu vody a vydávají malebné zvuky, které zřejmě stojí v základu pojmenování rodu cejn. Berg (1948-9) zmiňuje i odchylky v psaní: *ляуца*, *чебак*, *ласкир* (= *ljašč*, *čebak*, *laskir*).

Cejn perleťový (*Abramis sapa*) – české slovo cejn pochází z němčiny (Machek 1971). Ruština užívá název *белоглазка* (= *běloglazka*) - stejným názvem ruština označuje i druh malých ptáků s bílými pírkami kolem oka, v češtině

se tento p ěvec jmenuje kruhoo ěko, latinský rod *Zosterops*. *B ěloglazka* je složenina slov *b ělyj* (bílý) a *глаза, глазки* (= *glaza* , *glazki*) - o ěi, o ěíěka. Zatímco *b ělyj*jevšeslovanskéslovo, *glaz*vyt ěsnilovruštin ěvšeslovanskéslovo *oko*. P ůvodně z řejmě slovo *glaz* m ělo význam jako lesklá kamenná nebo jantarovákoule, korálek. Slovo z řejmě pocházízgermánskýchjazyk ů, nap říklad anglické *glass*(sklo), n ěmecké *das Glas* (sklo). Rybamápom ěrněvelkéo ěiasi do 30% délkyhlavy sbílé st říbrnou duhovkou, což z řejmě byl d ůvod ktomuto pojmenování. Berg(1948-9) uvádí jinénázvy: *синец, белоок, кленец*(= *sinec, belook, klenec*) .

Cejnek malý (*Blicca bjoerkna*) – český rodový název je zdrobn ělinou od slova *cejn*. Rybase podobácejnu, jemup říbuzná, ale jemenší. Cejnacejnek se ěastovevod ěvskytujís pole ěně.

Východoslovanskéjazykyzjev n ěp řejalyn ěmecképojmenování *der Güster* a zn ěj se pozd ěji vyvinulo ruské slovo *густера* (= *gust ěra*), b ělorusky *густыря* (= *gustcjara*), podobné lotyšskému *guosts* - hejno, což je podobné ruskému *gustoj* - hustý, masitý od toho *гушча* - hustota. Tatorybažije vhejnech ait řeníse odehrává vevelkýchhejnech. Jinénázvydle Berga(1948-9): *ласкир, лоскирка, тарань, тереха*(= *laskir, loskirka, tara ņ, terecha*) aj.

Podoustev říění (*Vimba vimba*) - název vznikl složením slov pod ústa, rypákryby totiž p řesahuje ústa. Ryba má spodní ústa a protáhlý rypec. *Pod-* je všeslovanská p ředpona a p ředložka, praslovanské **po-dь*. *Ústa* jsou také všeslovanským slovem sindoevropským základem. VKI aretově Glosá ři tvar *podusk* (z řejmě podobná asociace jako ruské *podust*, ale zna ěí jiný druh, ostroretkust ěhovavou *Chondrostomanusus* , podobn ěiukrajinské *pidustva*).

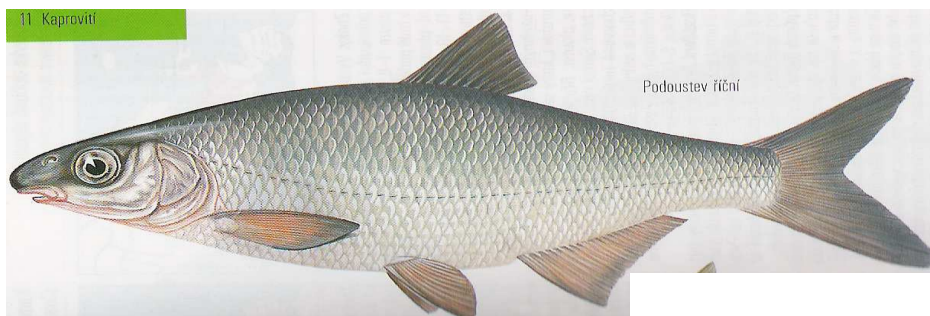
Rodupodoustevvruštin ěodpovídá *сырть*(= *syrt*) nebo *рыбец*(= *ryb ěc*). První zmín ěné slovo by mohlo mít cosi spole ěného s českým syrý, syrový ěili vlhký, chladný. Fasmer uvádí srovnání s *сырок* (= *syrok*) , což je neoficiální

označení pro síňha peled ě, p ůvod slova ale autor dále neuvádí (Fasmer 1971). Bělorusky se tato ryba věseobecn ě nazývá *рыбец* (= *rybjec*), vruĚtin ě se tĚmto nĚzvemozna ĉuje jeden z poddruh ů (i kdyŹ se jednĚ spĚĚje jen orasu, faktem je, Źe se ton ě kdypĚĚe i jako subspecies) tohoto rodu *Vimbavima* (natio) *carinata* (Pallas, 1814), kterů se vyskytuje v povodĚ Āerněho mo ře. Na ZĚpadnĚ Dvin ě se tĚto ryba ě říká *padustva*, coŹ je blĚzkě ĉeskĚmu podoustev. To by ovĚem naznaĉovalo praslovanskě ko řeny. Na Pskovskě nĚdrŹi se pouŹívĚ nĚzev *нодым* (= *podust*) (Berg 1948-9).

ObrĚzek 24 podoustev řĚĉnĚ, kresba Wendler, F.

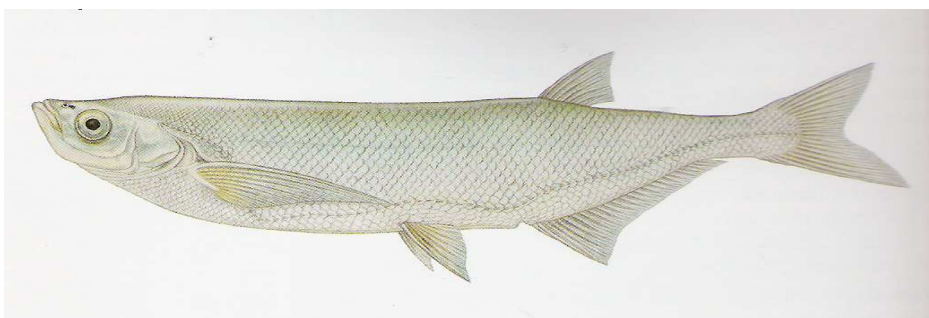

Ostrucha křivoĉarĚ (*Pelecuscultratus*) - moŹnĚ od vĚseslovanskěho ostrů, toto slovo konkretizovĚno u ostroretky (*Chondrostoma*). Rusků nĚzev *чехонь* (= *ĉjechoň*) pochĚzĚ, podle Fasmera z řejmě od *ĉjechoň* - me ĉ, kord (Fasmer 1971). Ryba p řipomĚnĚ dĚky vyklenutĚmu b řichu a rovnům zĚd ům tvar ost řĚ noŹe. Podobn ěn ěmeckě *Sichling*, *der Messerfisch* (ostrucha), od *Sichel* (srp), *das Messe* (n ůŹ).

Berg (1948-9) uvĚdĚnĚ nĚzvy *чеша, сабля, коза, клыч* (= *ĉeĚa, sablja, koza, klyĉ*), EstoncijinĚzůvĚjĚno akala.

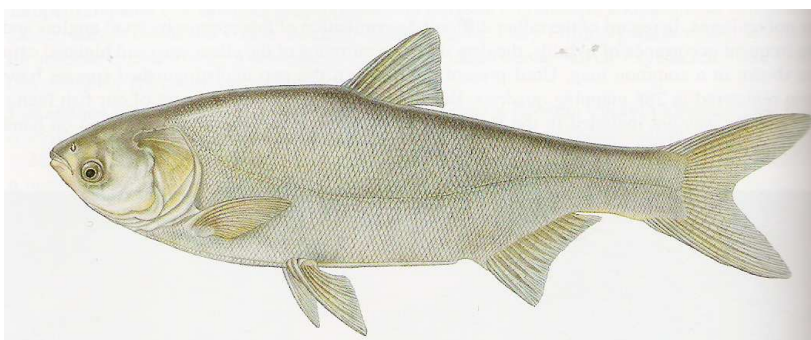
Obrázek 25 ostruchak řivočará, kresba Vybíralova, L., 2005 .

Tolstolobik (*Hypophthalmichthys*) – český rodový název pochází od všeslovanského tlustý, praslovansky * *tblstь*, rusky *толстый* (= *tolstyj*) . Vruštin ějetodoslovarybastlustým čelem. Rusky *lob* znamená čelo. Tato ryba má skutečně širokou hlavu svystouplým čelem. Do češtiny tento název jednoznačně přešel zruštiny Tato ryba p ůvodně pochází z povodí Amuru a z čínských řek. Bylave 20. stoletíintrodukovaná dále nazápad , v Čechách byla vysazenaroku 1964.

Poznámka - v češtině se rozlišují oba zde se vyskytující tolstolobici rodovým jménem, tolstolobik (*Hypophthalmichthys*) a tolstolobec (*Aristichthys*) (Hanel, Lusk 2005).

Obrázek 26 tolstolobik bílý, kresba Vybíralova, L., 2005.

Amur černý (*Mylopharyngodon piceus*) – český rodový název ryby pochází z řejmě zruského jazyka. Amur je velká kaprovitá ryba, která pochází z povodí řeky Amur v Asii, ale je rozšířena také v Číně a Vietnamu. Podle řeky Amur byla z řejmě pojmenována. Do většiny ostatních jazyků byl tento název převzatý.

Vlastní název řeky pochází z tunguských a manžurských jazyků, které patří do altajské jazykové větve, z slova *amar, damur* – velká řeka.

V Česku se od roku 1999 zkouší vakvakultrách. Dnes je ekology považována za škodlivou rybu, protože negativně ovlivňuje úvodní ekosystémy v místech svého výskytu (žije zejména v četně chráněných druhů). Podle Berga (1948-9) je amur černý nazýván *китайская плотва* (= *kitajskaja plotva*).

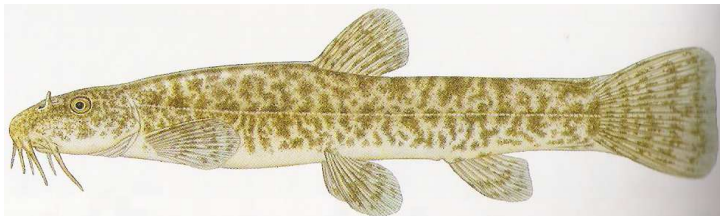
2.4.7 Etymologie ryb z čeledi řenkovití

Mřenka (*Noemacheilus*) – český rodový název v jiných jazycích označuje parmu, ukrajinské *merena*, znamená parma. V češtině tento název přešenesen na rod, který má 6 vousků (sekvaec má také 6 vousků), rod parma je 4vouský. Je to ale z řejmě slovo praevropského původu, možno odvodit od prarvaru *merna*, tvarjiž v Klaretově Bohemáři *mrzyenyek*, v Glosáři pak *mrzenek*.

Ruské *голец* (= *goljec*) z řejmě souvisí se slovem *гольц* (= *golyj*) – nahý. Tělo ryby je téměř bez šupin, má jen drobné šupiny nabocích a přední část těla. Druh mřenka žebrovitá *Lefua costata* serusky řekne *лефуя амурская* (= *lefuja amurskaja*). Rybažije v povodí řeky Amur, název je z řejmě převzat z latinského pojmenování.

Obrázek 27 mřenka mramorovaná, kresba Vybíralová, L.

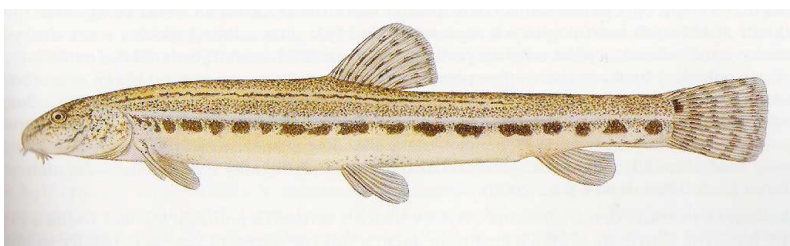
2.4.8 Etymologie ryb z čeledi sekavcovití

Sekavec (*Cobitis*) – český rodový název zřejmě od všeslovanského sekati od základu praslovanského *sěk, souvisí s latinským *secare*. Již v Klaretově Glosáři je tvar *siekawecz*. Ryba po uchopení rozevívá skřítele a seká na strany pohyblivými podonými trny.

V ruštině *щиповка* (= ščipovka) od slova *щип* (= šíp) – trn, šíp, kterým rybam ůže štípnout (uščipnut'). „Podokem v kožním záhybu vizy čitelný, nakonci rozdvojený kostěný trn, typický pro všechny druhy rodu *Cobitis*“ (Terofal, 2006).

Západoslovanské jazyky používají slovo šíp ve významu stříle, ale východoslovanské jazyky mají význam posunutý na, již výše zmíněný, trn. Český název možná odpovídá řerušovanému, tedy sekanému zbarvení nabokuryby.

Obrázek 28 sekavec písečný, kresba Vybíralová, L., 2005.

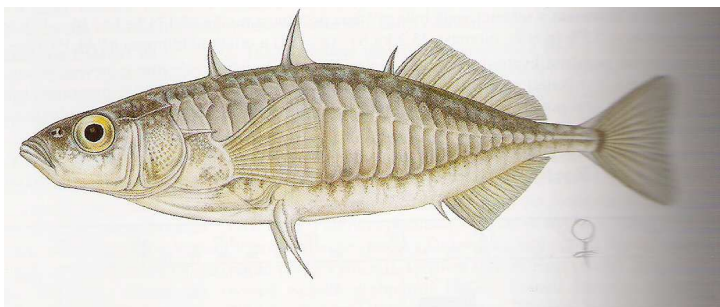

2.4.9 Etymologieryb z čeledi koljuškovití

Koljuška (*Gasterosteus*) – české slovo převzato v 19. století Preslem z ruštiny.

V ruštině název pochází od slova *колоть* (= *kolo t'*) - píchat, štípat do dřeva. Rybám patří řetěz úzkočetný po čtyřech paprsků nebo volných kostí, stejně jako párovitých úzkočetných. Odpočetných úzkočetných jsou odvozené úzkočetné druhy s názvy *trjochiglaja*, devítiočetná – *děvjatiiglaja*. Koljuška t říostná (*Gasterosteus aculeatus*) není původní rybou českých vod, přesné datum jejího vysazení není známo (bylo to snad před I. světovou válkou).

Obrázek 29 koljuška říostná, kresba Vybíralova, L., 2005.

2.4.10 Etymologieryb z čeledi kounovití

Candát (*Lucioperca*) - české *candát* je zřejmě stejně jako polské *sandacz*, převzato z němčiny. Machek chápe ukrajinské *sudak* jako převzaté z polštiny. Slovo *candát* považuje za praevropské (Machek 1971).

Pokud je *candát* slovo z germánských jazyků, pak pochází zřejmě z německého *der Sandat*, *der Sander* od slova *der Sand* – písek. V Klaretově Glosáři nacházíme tvar *cendat*. Způsob života by mohl být vodítkem k tomu to

pojmenování: „*Dává p řednostteplýmklidnýmvodám, kterébývajívlét ěkalné.*“ (Terofal2006)

Východoslovanské jazyky dávají p řednost slovu *cyðak* (= *sudak*), což je slovo, které se objevuje již v staroruských četvaru *cyðokъ* (= *sudok*). Je to slovo původem slovanské. Podle Fasmera je novohornon ěmecké slovo *Zander* p řevzaté ze slovanských jazyk ů. Zatímco novohornon ěmecká slova *Sandart*, *Sander* a středně nižní n ěmecká slova *sandat(e)*, *sandan* jsou z řejmě tvo řeny od novohornon ěmeckého slova *Sand*-písek (Fasmer 1971).

Další názvy uvádí Berg (1948-9): *cyðá, чон, берш, секрет* (= *suda, ěop, berš, sekret*).

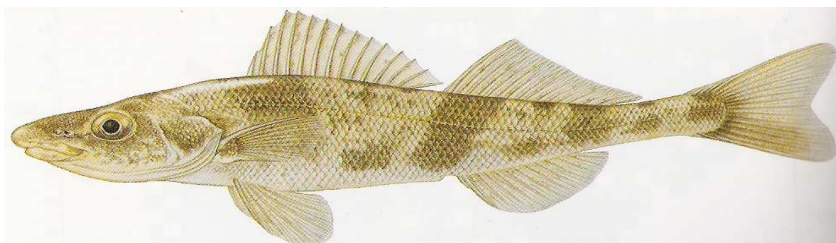
Podle Jungmanna (1835-39) slovo *candát* mimo jiné zn ácí: „*pokálený blátem, neb ějmkoli giným post řjkaný*“, což by mohlo nazna ěovat zbarvení *candáta* (rozmanitá skvrnitost zejména v horní ěásti t ěla).

Drsek menší (*Zingel streber*) – Machek vysv ětluje pouze slovo *drsný* – málo jasné slovo, možná spojitost s baltoslovanským *širst, ze slovanského *sbrst-bnъ, mezi hláskami *st* a *s* došlo k p řesmyku, *st* se pak zm ěnilo v *d*, tedy pozdější *drsný* (Machek 1971).

Druhové pojmenování zjevn ě podle morfologie ryby. Má ostré paprsky na první h řbetní ploutvi, nadruhé h řbetní ploutvi má jeden ostrý paprsek, dále na skřelové kosti silný trn. Nejpravd ě podobněji ovšem vzniklo podle drsného povrchu t ěla – z p ůsobení hoktenoidními šupinami.

Rusky *чон* (= *ěop*), slovo nejasného p ůvodu. V ruštin ě toto slovo dále znamená stvol vinné révy, zátku odsudu nebo lahve, ěvku, ěep kola. Není ale jasné, se kterým z uvedených význam ů by pojmenování m ělo mít souvislost. Berg (1948-9) uvádí název *малыѳ чон* (= *malyj ěop*), v Moldávii se užívaná zve *fusar*.

Perkarina pr úsvitná (*Perca nademidoffi*) – český rodové pojmenování je převzaté z latinského názvu ryby, která v českých vodách nežije .

Ruský název *сопач* (= *sopač*) údajně vyjadřuje velké množství slizu, který tato ryba, z čeledi okounovitých, vylučuje. Její slizové žlázy se nacházejí na spodní, svrchní části hlavy, a také v nálicích (Terofal 2006). *Sopač* tedy má zřejmě spojitost s ruským slovem *соплиа* českým *sopel*, což je hanlivé označení pro hlen z nosu. Slovem *sopač* se v ruštině označuje i člověk, který trpí silnou rýmou. Berg (1948-9) uvádí název *перкарина* (= *perkarina*).

Slunečnice pestrá (*Lepomis gibbosus*) – název českého rodu odvozen od všeslovanského slunce, které v praslovanštině slovo mělo tvar *sъlnьce*. Český název najdeme i v botanickém názvosloví rodu slunečnice (*Helianthus* L.). Český zoologický rodový název by mohl být překladem z angličtiny *common sunfish* = slunečnice pestrá. Tato ryba pochází ze Severní Ameriky a její výskyt sahá od Kanady až po Mexický záliv. Do Evropy byla poprvé dovezena roku 1877 do Francie, odkud se začala za pomoci akvaristů úspěšně šířit. V Čechách byl její první výskyt hlášen roku 1929.

Ruský název *солнечный окунь* (= *solněčnyj okuň*) vyjadřuje příslušnost kokounkovitým rybám z čeledi okounovitých, což je překlad z angličtiny.

Obrázek 31 slunečnicepetsrá, kresba Vybíralova, L.

2.4.11 Etymologický výklad čeledihlavá čovítí

Hlaváč (*Neogobius*) – český rodový název z praslovanského základu* *gol-*va, ryba vranka s nepoměrně velkou hlavou. Jinak hlaváč v češtině též rostlina, hlaváček, také od neobvykle velkého květu.

Ovšem ve východoslovanských jazycích mělo slovo úplně jiný vývoj. Ruské slovo *бычок* (= *byčok*), je zdrobnělina od slova *бык* (= *byk*) – býk, což je doložené všeslovanské slovo v podobě *bykь*, má zřejmě indoevropský kořen *beu-*.

Hlavačka mramorovaná (*Proterorhinus marmoratus*) – český rodový název zřejmě podobně jako u hlavatky a hlaváče z praslovanského základu* *gol-*va. V základu pojmenování by mohla být krátká, ale vyslovená hlava ryby.

V základu ruského pojmenování stojí zdrobnělina od slova *бык* (= *byk*) – býk, podobně jako v případě hlaváče. Slovo *цучик* (= *cucik*) v jihoruských dialektech označuje ještě něčeho podobného. Dále slovo v přeneseném významu označuje člověka, který si rád pospí, odtud přirovnání „Спать как цучик“

(=*spa tkakcucik*). Slovo také označuje velmi mladého a nezkušeného člověka, česky pejorativně cucák, odcucati, sáti mateřské mléko. Tímto výrazem lze mít namyslit také zimomřivého člověka, odtudpřirovnání „*Замёрзнуть как цуцук*“ (= *zamjorznu tkakcucik*). Některý z těchto významů se řejmě odrazil v názvu ryby. Způsob života tohoto druhu není příliš prozkoumán. Je to ale málo pohyblivý druh, který se často zdržuje u dna. Preferuje zarostlá slepá ramena a meliorační kanály. V posledních letech se šíří Dyjí od jejího ústí ke Znojmu.

2.4.12 Etymologie ryb z čeledi vrankovití

Vranka (*Cottus*) - český název možná souvisí se slovem vrána, praslovansky *vorna, v tomto slově se nachází praslovanské fonetické seskupení *TorT, kde T, představuje jakoukoliv souhlásku. Ve staroruštině se z *TorT vyvinulo plnohlási *ToroT, ale v západoslovanských jazycích došlo k metatezi a vzniklo *TroT, kde se prodloužilo *o* za vzniku *a*, tedy *TraT. Dnes typický příklad slova vrána a ruského *орона*, dále v *ороноя* české *vraný*, odtud zřejmě *voronka* a české *vranka*.

Původní význam slova vraný patří zvláště šedočerné barvě srsti či peří, v češtině se týká koně, vraník, dále ptáka, vrány, také je vranec jedlový, snad přeneseno také na název ryby. Slovo se objevuje již v Klaretově Glosáři jako *wranecz*. Pojmenování vranka by také mohlo být odvozeno od *vrana*, což jedí rašusdu, mohlo by to mít spojitost s tím, že ryba má poměrně velkou hlavu.

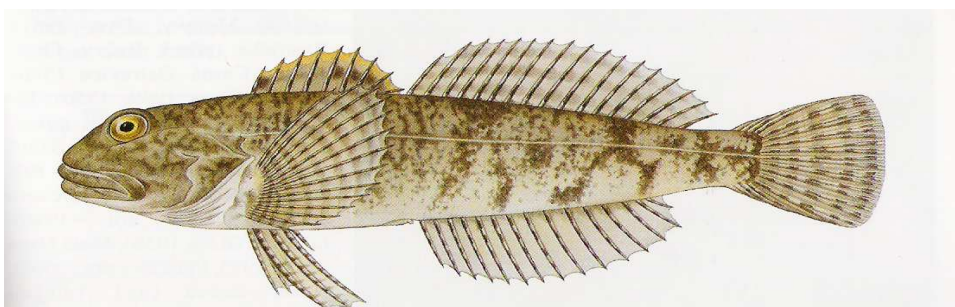
Šmilauer (1971) uvádí název „hlaváč“ od „*poměrně veliké hlavy a široké huby*“. Název „vranka“ je odvozován od slova „vrana“ (slovo staré a nejasné, bývá spojováno s termíny zavíratí či otvíratí (tlamu?). V ruštině název *voronka*, znamená původně nálevku. Etymologický slovník ruštiny nabízí dva významy slova *voronka* (Černých 2007):

1. trychtýř, nálevka
2. dírapovýbuchu–kráter

Ruský serybajmenuje *подкаменщик* (= *podkamjenš čik*). Slovo je celkem jasné, jedná se o rybu, která žije nad nebo pod kameny, ve štrkách a v úžlinách náplavech, kde je velmi nepatrná díky svému zbarvení, podobně jako u některých druhů číza kořistí. V šeslovanské *pod-* již bylo vysvětleno. *Камень* (= *ka měň*) - kámen je také v šeslovanském slovo, staroslověnsky *kamy*.

Obrázek 32 vrana pruhoploutvá, kresba Vybíralova, L., 2005.

2.4.13 Shrnutí

Tato kapitola nabízí etymologii jednotlivých národních zoologických názvosloví vybraných ryb. V samotném systému národního názvosloví se setkáváme s několika problémy, které komplikují pochopení názvu sladkovodních ryb. Tyto problémy by se daly shrnout do těchto oblastí.:

1. jeden a tentýž název pro organismy ze stejné, občas dokonce i nesteré
říše
2. jednoslovné pojmenování jednotlivých druhů

3. víceoficiálních lokálních názvů pro jeden taxon žorganismus

V prvním případě lze do této oblasti zařadit ruský název *pestruška* – jeho označení jak pro rybu, tak pro drobného opeřence. Stejně tak v případě ruského pojmenování *bělucha* a *běluga*, kdy vzhledem k podobnosti slov často docházelo v minulosti k jejich záměně, a i dnes je možné se s tímto problémem setkat. V češtině už docházelo k záměně u rodového názvu slunečnice, který označuje jak rostlinu (*Helianthus* L.), tak rybu (*Lepomis*).

V případě druhého okruhu problémů je jednoslovné pojmenování ve východoslovanských jazycích často stejného původu jako rodové jméno v češtině *sinec* (cejnsiný), *jaz'* (jelec jesen), *peljad'* (síhpeleď). Jedno možné, žetytoryby byly rybářům známy již v době, kdy slovanské kmeny žily ve své původní pravlasti, ale poté jejich názvy přecházely do národních jazyků pouze částečně. Také mohlo docházet k významným úpravám ze strany nomenklatorů při práci s tvorbou odpovídající nomenklatury. V případě síh úspěšně jednalo o přejímání názvů z ruského jazyka.

V rámci živého jazyka jsou pak organismy často pojmenovávány jen rodovým názvem v češtině například *tloušť*, místo celého názvu *jelec tloušť*. V ruštině *sazan* (kapr obecný), *kumža* (pstruh obecný jezerní), *rjapuška* (síh malý). Je třeba poznamenat, že východoslovanské jednoslovné názvy jsou povětšinou i oficiálními názvy, které jsou uváděny v odborných publikacích, zatímco české jednoslovné názvy si zachovaly charakter lidových názvosloví, které dnes chápeme jako spíše rybářský slang a jsou takto i prezentovány v odborné literatuře například *jesen* (jelec jesen), *prouďák* (jelec proudník), *lejn* (lín obecný), *okyš*, *okún* (okoun říční), *ostrá* (ostřetka stěhovavá), *červenopeřice* (perlínostrob říční), *potočák*, *potočmen* (pstruh obecný potůční).

Příkladem třetího okruhu problémů je ruské pojmenování *nalim* (mník), v dialektech se mu říká *men'*, *mnjuch*. Piskoř se oficiálně jmenuje *vjun*, a také se setkáme s názvy *piskun*, *piskar*. Při hledání společných slovanských základů v pojmenování je třeba sledovat nejen oficiální název, ale také lokální

lidová nebo dřívější pojmenování, máme-li ovšem to štěstí, že ho etnografové zaznamenali.

3. Kapitola – Komparativní slovník

Slovník je zpracován v podobě tabelárních přehledů. Názvy ryb jsou rozděleny do čeledí podle Terofala (Terofal, 2006) a biolibu (IZ). Každý tabelární přehled obsahuje 6 sloupců.

První sloupec obsahuje název čeledi v platném českém a latinském názvosloví. Druhý sloupec nabízí plný a platný latinský název konkrétního rodu, druhu nebo poddruhu ryby. Třetí sloupec nabízí český platný zoologický název rodu, druhu nebo poddruhu ryby. Čtvrtý sloupec obsahuje platný ruský zoologický název rodu, druhu nebo poddruhu ryby napsaný vazbu, v závorce je pak uveden přepis ruského názvu latinkou. Pátý sloupec obsahuje platný běloruský zoologický název rodu, druhu nebo poddruhu ryby, který je také napsaný azbukou, následuje závorka s přepisem běloruského názvu latinkou. Šestý sloupec obsahuje platný zoologický název rodu, druhu nebo poddruhu ryby v ukrajinském jazyce. Název je, obdobně jako u dvou předchozích sloupců, psaný azbukou, za kterým v závorce následuje přepis latinkou.

Tabelární přehledy tedy ukazují srovnání názvů sladkovodních ryb v českém, ruském a běloruském jazyce, částečně i ukrajinském. Vedle oficiálních zoologických názvů se místy objevují i jiné lokální nebo slangové názvy, které mohou být vodítkem ke společným slovanským základům názvosloví.

Tabelární přehledy jsou rozděleny do dvou skupin. První skupina (kapitola 3.1) představuje srovnání názvů, která se označují jako všeslovanská, tato skupina tématicky navazuje na kapitulu 2.3, ve které jsou jednotlivé názvy podrobně rozebrány. Druhá skupina pak ukazuje názvy, které společně již nevykazují všeslovanské znaky, ačkoliv etymologie některých z nich poukazuje na slovanský úvod, někdy i pocházejí ze všeslovanských slov. Tato skupina pak tématicky navazuje na kapitulu 2.4.

3.1P řehledetymologierybshomogennímp úvodemjmen

Tabelární p řehledy 1-3 ukazují srovnání názv ů ryb v českém, ruském a běloruském jazyce, částečně i ukrajinském. Jelikož je zde zastoupena i čeština jako zástupce západoslovanského jazyka dá se mluvit o srovnání slov, která pochází z praslovanštiny. P řehledy usnad ňují orientaci v názvech ryba umož ňují i srovnání s platnými latinskými názvy.

Slova, která jsou za řazena do tabelárních p řehledů 1-3 jsou v etymologických slovnících ozna čovaná jako všeslovanská (termín vysv ětlen v kapitole 2.3).

Tabelární p řehled číslo 1

Název čeledě	Latinsky	Česky	Rusky	Bělorusky	Ukrajinsky
Čeď mihulovití (<i>Petromyzonidae</i>) rod Mihule (<i>Lampetra</i> Bonnaterre, 1788)	<i>Lampetra</i>	mihule	минога (= minoga)	мінога (= minoga)	мінога (= minoga)
Čeď jeseterovití (<i>Acipenseridae</i>)	<i>Acipenser gueldenstaedti</i> (Brandt & Ratzeburg, 1833)	jeseter ruský	осётр русский (= osjotr russkij)	асётр рускі (= asjotr ruski)	осетёр, ясётр (= oseter, jasetr)
	<i>Acipenser sturio</i> (Linnaeus, 1758)	jeseter velký	осётр атлантический, балтийский (= osjotr atlantičeskij, baltijskij)	асётр балтыйскі (= asjotr baltyjski)	
	<i>Acipenser nudiventris</i> (Lovetsky, 1828)	jeseter hladký	шип (= šip)		
	<i>Acipenser ruthenus</i> (Linnaeus, 1758)	jeseter malý	стерлядь (= stěrľjad´)	сцерлядзь (= scerľjadz´)	стерлядь (= stěrľjad´)
	<i>Acipenser stellatus</i> (Pallas, 1771)	jeseter hvězdnatý	севрюга (= sěvrjuga), звездчатый осётр (= zvezdčatj osjotr)	сяўруга (= sjauruga)	севрюга (= sěvrjuga)

Čeľad' úhořovití (<i>Anguillidae</i>)	<i>Anguilla anguilla</i> (Linnaeus, 1758)	úhoř říční	угорь европейский (= ugor'evropejskij)	вугор еурпейскі (= vugor eurapejski)	угор, вугор, вугреня (= ugor, vugor, vugrënja)
Čeľad' lososovití (<i>Salmonidae</i>)	<i>Salmo salar</i> (Linnaeus, 1758)	losos obecný	лосось благородный, сёмга (= losos' blagorodnyj, sjomga)	лосось высакародны (= losos' vysakarodny)	лосось (= losos')
Čeľad' štikovití (<i>Esocidae</i>)	<i>Esox lucius</i> (Linnaeus, 1758)	štika obecná	щука обыкновенная (= ščuka obyknovennaja)	щчупак (= ščupak)	щука (= ščuka)

Tabelární přehled číslo jedna ukazuje šest čeledí sladkovodních ryb podle Terofala (Terofal 2006), aktualizován podle bibliu (IZ).

Čeľad' Mihulovití (*Petromyzonidae*) obsahuje značné množství druhů mihulí. Z hlediska jazykové komparistiky je pro tuto práci podstatný rodový název Mihule, jemuž odpovídá latinský rod *Lampetra* (český název mihule je ale použit i u jiných vědeckých rodových názvů mihulí – *Lethenteron*, *Eudontomyzon* atd.). Tento rod zahrnuje asi 40 druhů. Slované nepochybně znali některé z evropských druhů mihulí, což dokazuje společný název pro tohoto živočicha. Dá se téměř s jistotou předpokládat, že Praslvané nerozlišovali jednotlivé druhy.

Rodu *Lampetra* odpovídá následujícím evropským druhům mihulí říční *Lampetra fluviatilis* (Linnaeus, 1758), mihuli potoční *Lampetra planeri* (Bloch, 1784), někdy i mihuli ukrajinské *Lampetra mariae* (Berg, 1931), jejíž latinský rod *Eudontomyzon* je v vědeckém synonymem *Lampetra*, stejně jako v případě mihule karpatské *Lampetra danfordi* (Regan, 1911). Obdobně mihule mořská

Petromyzon marinus = *Lampetra marina* (Linnaeus, 1758). V Evropě do tohoto rodu patří ještě druh *Lampetra zanandreae* (Vladykov, 1955).

Etymologii pojmenování mihulí v českém jazyce podrobně vysvětluje ve stejnojmenném článku Jan Andreska (Andreska 2009).

Čeleď jeseterovití (*Acipenseridae*) obsahuje pět vybraných evropských druhů, které dnes obývají řeky Černého a Kaspického moře (Terofal 2006). Jak je patrné z tabulárního přehledu, rodový název jeseter je společný pouze pro druhy jeseter ruský (*Acipenser gueldenstaedtii*) a jeseter velký (*Acipenser sturio*), částečně i pro druh jeseter hvězdnatý (*Acipenser stellatus*). Ostatní ruské názvy se vyvíjely odlišně od českého. Jen utneme poznamenat, že v českých zemích byl původním druhem jesetera jeseter malý (*Acipenser ruthenus*), prokazatelně známá též také jeseter velký Labem. Nicméně už v polovině 14. století, jak ukazuje Klaretův Glosář, bylo známo více druhů jeseterů (zmiňovaný autor uvádí 3 druhy jesetra).

Dnes v České republice některé druhy jeseterů chované v umělých chovech, od roku 1982 jeseter sibiřský (*Acipenser baerii*), od roku 1994 pak jeseter hladký (*Acipenser nudiiventris*) a hvězdnatý, od roku 1996 jeseter ruský. Chová se také křížencem vyzyjesetera malého zvaný bestěr (*Acipenserruthenus x Huso huso*).

Pro další tři druhy jeseterů, jak je patrné z přehledu, východoslovanské jazyky používají jiné názvy, které většinou nemají všeslovanský charakter. Zřejmě jsou přejaté z německých a tureckých jazyků, kromě jesetera hvězdnatého, pro jehož označení se používá i název blízký češtině. Ruský název pro jesetra hladkého je pak asociací na vzhled ryby (blíže vysvětleno v kapitole 2.3). Ta byla popsána poměrně nedávno, vždy to zřejmě byl spíše vzácně se vyskytující druh.

Čeleď úhořovití (*Anguillidae*), rodový název nejznámějšího druhu této čeledě, který je zastoupen v tabulárním přehledu, je jasně všeslovanský.

V minulosti se vyskytoval v hypotetické pravlasti Slovanů, stejně jako dnes je rozšířen v rozsáhlé oblasti Severního Atlantiku, Severní, Baltské, Středozemní, Jaderské, Černé moře. Slovany byl pravděpodobně považován za vodního hada, označení had se užívalo dnes v rybářském slangu.

Čeleď lososovití (*Salmonidae*) je v tabulární přehledu zastopen lososem obecným (*Salmo salar*). Rodový název losos, obdobně jako úhoř, je jasně všeslovanský. V minulosti losos obecný ve velkých řekách táhnul do Labe, Rýna a mnoha dalších řek. Dnes vymizel z většiny evropských řek v důsledku výstavby přehrad a nečistění vod (Terofal 2006). V současné době probíhá úsilí o projekt reintrodukce tohoto druhu (Hanel, Lusk 2005).

Čeleď štikovití (*Esocidae*) obsahuje jeden vybraný rod, jehož název je jasně všeslovanský. V minulosti i dnes se jedná o velmi rozšířený druh. Štika obecná (*Esox lucius*) je původním druhem mírného klimatického pásma Severní polokoule., *Stálý druh obývající čisté, klidné vody spíše činným dnem a zarostlými pobřežními říčkami.*“ (Terofal 2006)

Všechny druhy, kromě jesetera hladkého, zřejmě byly Slovanům velmi dobře známy, což dokazuje jejich stejné pojmenování. Ještě dnem zprvních písemných zachycení je Klaretův Glosář z poloviny 14. století, který téměř všechny tyto druhy obsahuje. Dalším dokladem toho, že ryby byly známy již starým Slovanům je jejich předpokládaný historický geografický výskyt, který je většinou podobný současnému.

Tabelární přehled číslo 2

Čeleď kaprovití (Cyprinidae)	<i>Rutilus rutilus</i> (Linnaeus, 1758)	plotice obecná	плотва (= plotva)	плотка (= plotka)	плотіця, плітка (= plotica, plitka)
	<i>Leuciscus idus</i> (Linnaeus, 1758)	jelec jesen	язь (= j az´)	язь (= jaz´)	язь (= jaz´)
	<i>Leuciscus leuciscus</i> (Linnaeus, 1758)	jelec proudník	елец обыкновенный (= elec obyknovennyj)	ялец (= jalec)	ялец (= jalec)
	<i>Tinca tinca</i> (Linnaeus, 1758)	lín obecný	линь (= liň)	линь (= liň)	лин (= lin)
	<i>Alburnus alburnus</i> (Linnaeus, 1758)	ouklej obecná	уклея (= ukleja)	верховодка, уклейка (= verchavodka, uklejka)	
	<i>Abramis ballerus</i> (Linnaeus, 1758)	sejn siný	синец (= sinjec)	синец (= sinec)	
	<i>Rhodeus sericeus</i> (Pallas, 1776)	hořavka duhová	горчак обыкновенный (= gorčak obyknovennyj)	гарчак звычайны (= garčak zvyčajny)	черевуха, черевань (= čerevucha, čerevaň)
	<i>Carassius carassius</i> (Linnaeus, 1758)	karas obecný	карась золотой, или обыкновенный (= karas´ obyknovennyj)	карась залаты (= karas´ zlaty)	карась (= karas´)
	<i>Carassius gibelio</i> (Bloch, 1782)	karas stříbrný	карась серебряный (= karas´ serebrjanyj)	карась сярэбраны (= karas´ sjarebrnany)	
<i>Cyprinus carpio</i> (Linnaeus, 1758)	kapr obecný	каrp (= karp)	каrp (= karp)	кóроп (= korop)	

V tabulárním přehledu číslo 2 jsou zařazeny ryby z čeledi kaprovití. Téměř všechna pojmenování těchto ryb jsou všeslovanská. Mírně odlišná situace je pouze u cejna siného, všeslovanské je české druhové jméno nikoli rodové (to bylo přejato z němčiny, podrobněji kapitola 2.3), s českým druhovým jménem ruština a běloruština pracuje jako s rodovým názvem tohoto druhu, respektive druhovým názvem, pojmenovává ho ale jednoslovně.

Tuto čeleď zřejmě Slované znali nejlépe, respektive znali poměrně velké množství zástupců této čeledi. Kaprovití jsou také nejpočetnější čeledí sladkovodních ryb vůbec, zahrnuje asi 3000 druhů, z toho asi 30 druhů žijí i v českých řekách. Všechny ryby z tabulárního přehledu se poměrně hojně vyskytují v evropských řekách zejména pak v řekách střední a východní Evropy. Kaprovité ryby dávají přednost stojatým nebo pomalu tekoucím vodám a žijí v hejnech, což také zřejmě usnadňovalo rybářům, v našem případě slovanským, jejich lov. I dnes sem patří hospodářsky významné druhy, které zřejmě byly významnou obživou již původních slovanských kmenů.

Všechny druhy zachycuje již Klaretův Glosář, některé i starší Bohemář. Nutno však poznamenat, že voboudíle chází karas (jemožné, že ho autor považoval za kapra). Naopak Klaret uvádí další druhy kaprovitých ryb, jejichž české názvy se ale neshodují s těmi východoslovanskými, proto budou uvedeny v jiném tabulárním přehledu.

Tabelární přehled číslo 3

Čeleď sekavcovití (Cobitidae)	<i>Misgurnus fossilis</i> (Linnaeus, 1758)	piskoř pruhovaný	вьюн, пискун, пискар (= vjun, piskun, piskar)	уюн, піскун, піскар (= ujun, piskun, piskar)	
Čeleď sumcovití (Siluridae)	<i>Silurus glanis</i> (Linnaeus, 1758)	sumec obecný	сом (= som)	сом (= som)	сом, сум (= som, sum)
Čeleď sumečkovití (Ictaluridae)	<i>Ameiurus nebulosus</i> (Lesueur, 1819)	sumeček americký	сомик американский (= somik amreikanskij)	сомік амерыканскі (= somik amerikanski)	
Čeleď mníkovití (Lotidae)	<i>Lota lota</i> (Linnaeus, 1758)	mník jednovoušý	налим,мень мньюх менюх менёк (= nalim, měň, mnjuch, mēnjuch, mēnjok)	мянтуз (= mjantuz)	мень (= meň)
Čeleď jehlovití (Syngnathidae)	<i>Syngnathus abaster</i> (Risso, 1826)	jehla černopruhá	рыба-игла пухлощёкая (= ryba-igla puchloščjokaja)		
Čeleď okounovití (Percidae)	<i>Perca fluviatilis</i> (Linnaeus, 1758)	okoun říční	окунь (= okuň)	акунь (= akuň)	окунь (= okuň)
	<i>Gymnocephalus acerinus</i> (Güldenstädt, 1774)	ježdík skvrnkovaný	ёрш – носарь (= jorš-posar´)	джгір-насарь (= džgir-nasar´)	
	<i>Gymnocephalus schraetser</i> (Linnaeus, 1758)	ježdík žlutý	полосатый ёрш (= polosatyj jorš)		
	<i>Gymnocephalus cernua</i> (Linnaeus, 1758)	ježdík obecný	ёрш обыкновенный (= jorš obyknovennyj)	ёрш, джгір звывайны (= jorš, džgir zvučajny)	йорж (= jorž)
	<i>Romanichthys valsanicola</i> (Dumitrescu, Banarescu & Stoica, 1957)	paokoun vrankovitý	окунь-подкаменщик (= okuň-podkaměňščik)		

Tabelární přehled číslo 3 obsahující 3 čeledi.

Čeleď sekavcovití (Cobitidae) obsahuje v daném tabelární přehledu jeden vybraný druh, jehož oficiální název v ruštině a běloruštině sice neodpovídá češtině, ale jeho další lidově užívané názvy vykazují známky všeslovanské, vychází ze společného základu, který vychází od zvuku, jež ryba vydává (podrobněji popsáno v kapitole 2.3).

Čeleď sumcovití (Siluridae) je v tabelární přehledu zastoupena jedním vybraným, velmi významným zástupcem, jehož název je jednoznačně všeslovanský. Sumec velkého (*Silurus glanis*) najdeme v teplých jezerech a řekách směrem k dnem ve střední a východní Evropě. Areál jeho výskytu se zřejmě příliš v minulosti neměnil.

Čeleď sumečkovití (Ictaluridae) zastupuje jeden vybraný druh sumeček americký (*Ameiurus nebulosus*), který ovšem není původním evropským druhem. Pochází ze Severní Ameriky, z oblasti Velkých jezer. V Českých zemích byl vysazen roku 1890 Josefem Šustou na Třeboňsku. První výskyt v západní Bělorusku a Ukrajině je zaznamenán roku 1935. Nelze tedy předpokládat, že Slované tento druh znali, natož aby jej lovili. Druh je uveden jako ilustrace tvorby slov ve slovanských jazycích. Slovo je v češtině, ruštině i běloruštině odvozeninou od slova sumec, respektive *som*. Odvození proběhlo příponou, která v tom daném jazyce označuje zdrobnělinu. Sumec i sumeček jsou druhy vzhledově velmi podobné, liší se ale velikostí a vahou. Zatímco sumec může dosahovat délky až 300 cm a váhy 150 kg (Terofal, 2006), podle FishBase je to 5 m a přes 300 kg (Froese, Pauly 2010), sumeček v evropských vodách dosahuje maximálně délky 45 cm a váhy do 2 kg (Terofal 2006), podle FishBase maximum je 55 cm, hmotnost 2,7 kg (Froese, Pauly 2010).

Čeleď mníkovití (*Lotidae*) je zastoupena v daném tabelárním přehledu mníkem jednovousým (*Lotalota*) jehož oficiální český, běloruský, ukrajinský a neoficiální ruský název je jasňevšeslovanský. Polský název *mietus* je podobný běloruskému názvu. „*Areál rozšíření sahá od západní Evropy až k povodí Amuru.*“ (Terofal 2006), vyskytuje se i v Severní Americe, zřejmě takto mubyl o v minulosti.

Čeleď jehlovití (*Syngnathidae*), v tabelárním přehledu reprezentuje jehla černopruhá (*Syngnathus abaster*). Společný český a ruský název ukazuje odvození od morfologie ryby. Je to stálý druh, který se vyskytuje v řekách úmoří Černého a Azovského moře, tedy v řekách Dunaj, Dněstr, Jižní Bug, Dněpr, Don. Výskyt by naznačoval, že ji mohly znát slovanské kmeny, dokud ještě žily ve své pravlasti. Ovšem druh nemohl pro ně být hospodářsky významným úlovkem, možná upoutával pozornost spíše svým bizarním zjevem.

Čeleď okounovití (*Percidae*) obsahuje v tabelárním přehledu dva etymologicky významné rody okoun a ježdík. Prvních z nich je rozšířením ještě po celé Evropě, jaktom užřejmě bylo i v minulosti. Ryby jsou stálými druhy, které často vytvářejí velká hejna. Okoun je také všeobecně nejznámější okounovitou rybou. Byl zřejmě dobřeznámi Slovanů mužve jejich pravlasti.

V Českých zemích jsou púvodní ježdík obecný a ježdík žlutý, pú říčímž ten druhý je dnes velmi vzácný, snad v důsledku regulací a výstavby přehrad na Dunaji. V České republice jsou zaznamenány řídké úlovky nadolním toku Dyje a Moravy. Ježdík obecný je naopak poměrně hojným druhem, také díky své odolnosti v úči znečištění. Vytváří velká hejna. Aktuálně není vyhledávaným druhem rybářů, zřejmě to mubyl o v minulosti. Ježdík skvrnkovaný si cení příliš dobřezkoumaným druhem, vyskytuje se prokazatelně nadolními tocích Dněstru, Dněpru a Donu. Vaří se zřejmě slavná ruská rybípólévka cha.

Kp úvodu slova ježdík konstatujeme, že není úplně jasné. Pokud má pravdu Machek a slovo je baltoslovanské (Machek 1971), znamená to, že vzniklo už v rané době, kdy slovanské a baltské kmeny spolu susedily.

V daném pohledu najdeme ještě jeden druh, který má podobný název v češtině i v ruštině. Odvození názvu je blíže vysvětleno v kapitole 2.3. Nelze předpokládat, že by Slované tuto rybu znali, pokud alespoň nejspíše ji jednoduše považovali za vranku (*Cottus*), ikdyž podle srovnání názvu vranky není jisté, zda znali i tuto rybu. Jedná se o druh *Romanichthys* (paokoun), který byl vědecky popsán v roce 1957. Tento druh se vyskytuje společně s vrankami, zřejmě byl dlouhou dobu všeobecně za vranku považován. Jeho biologie není dodnes dobře prozkoumaná. Název této ryby je tedy starý několik desítek let, ačkoliv jeho etymologie vychází z mnohem starších názvů. Odvození se opírá o morfologii a ekologii ryby (včetně zbravení a areálu výskytu), což je jeden z hlavních způsobů podle kterého se ryby obecně pojmenovávají a jmenovávaly.

3.2P řehledetymologierybsheterogennímp úvodemjmen

Dotéto kapitoly jsou za řazené vybrané názvy ryb, které se ve své etymologii v českém a východoslovanských jazycích rozcházejí. Jednotlivé názvy sice můžou mít všeslovanské kořeny, ale celkově se názvy již neshodují. Jsou sem zařazeny i české názvy, které byly převzaty z ruštiny. Tabulární přehledy jsou sestaveny podle vzoru, který je podrobně popsán v úvodní části 3. kapitoly. Názvy ryb v tabulárních přehledech tématicky navazují na kapitolu 2.4, kde jsou názvy podrobně rozebrány. V komentářích k jednotlivým tabulárním přehledům lze proto častěji najít odkazy na tuto kapitolu.

Tabulární řehled číslo 4

	Latinsky	Česky	Rusky	Bělorusky	Ukrajinsky
Čeď jeseterovití (Acipenseridae)	<i>Huso huso</i> (Linnaeus, 1758)	vyza velká	белуга (= běluga)	бялуга (= bjaluğa)	виз, білуга (= viz, biluga)
Čeď lososovití (Salmonidae)	<i>Oncorhynchus mykiss</i> (Walbaum, 1792)	pstruh duhový	форель радужная, пеструшка (= foreľ radužnaja, pěstruška)	стронга радужная (= stronga radužnaja)	пистряк (= pistrjak)
	<i>Salmo trutta fario</i> (Linnaeus, 1758)	pstruh obecný potoční	форель ручьевая (= foreľ ručjevaja)	фарэль, стронга ручаёвая (= fareľ, stronga ručajovaja)	Форель (= foreľ)
	<i>Salmo trutta lacustris</i> (Linnaeus, 1758)	pstruh obecný jezerní	кумжа (= kumža)	кумжа (= kumža)	
	<i>Hucho hucho</i> (Linnaeus, 1758)	hlavátka podunajská	таймень дунайский (= tajmeň dunajskij)	тайме́нь (= tajmeň)	тайме́нь (= tajmeň)
	<i>Hucho taimen</i> (Pallas, 1773)	hlavátka sibiřská,	таймень (= tajmeň)		
	<i>Salvelinus alpinus</i> (Linnaeus, 1758)	siven severní	голец обыкновенный, мальма (= golěc obyknověnnyj, maľma)	галец (= galec)	голець (= golec)

	<i>Coregonus albula</i> (Linnaeus, 1758)	síh malý	ряпушка европейская (= rjapuška evropějskaja)	рапушка еурапейская (= rapuška europejskaja)	
	<i>Coregonus peled</i> (Gmelin, 1788)	síh peled'	пелядь (= peljad')	пелядзь (= peljadz')	пелядь (= pěljad')
	<i>Stenodus leucichthys</i> (Güldenstädt, 1772)	nelma obecná	нельма, белорыбица (= nelma, bělorybica)	нельма (= nelma)	нельма (= nelma)
	<i>Thymallus thymallus</i> (Linnaeus, 1758)	lipan podhorní	хариус обыкновенный (= charius obyknovennyj)	харьус звычайны (= charyus zvyčajny)	хариус (= charius)
Čleď koruskovití (<i>Osmeridae</i>)	<i>Osmerus eperlanus</i> (Linnaeus, 1758)	koruška evropská	корюшка большеротая (= korjuška bolšerotaja)	корушка (= košuska)	
Čeľad' blatňákovití (<i>Umbridae</i>)	<i>Umbra krameri</i> (Walbaum, 1792)	blatňák tmavý	умбра (= umbra)		

Čeľad' jeseterovití (*Acipenseridae*) je v tomto tabelárním přehledu zastoupena nejvýše evropskou rybou, výzou velkou (*Huso huso*). Je velmi pravděpodobné, že Slované tuto rybu znali a lovíli ji, čemuž by napovídá ukrajinský název ryby, který etymologický zřejmě vychází ze stejného základu, jako aktuální české pojmenování. Tento druh dříve v době rozmnožování táhnul protiproudem velkých evropských řek, významným množstvím jedinců utáhlo Dunajem z Černého moře snad až do Bavorska (je zaznamenán údajný nález i v našem území na počátku 20. století, Hanel, Lusk 2005), jinak žije v Černém, Azovském, Kaspickém a částečně Jaderském moři. Dnes je její tah omezen přehradami a počet nadměrným rybolovem. Původně žije v severní části Evropy v kapitole 2.4. Lze předpokládat, že ruské slovo бѣлуга je poměrně mladé a vzniklo někdy v 16.-17. století.

Čeľad' lososovití (*Salmonidae*) zastupuje v tabelárním přehledu 5 rodů.

Český rod pstruh všeobecně řadí ruštinou do rodu *Salmo*. V kapitole 2.4. jsou uvedeny další možné názvy tohoto rodu, které používají východoslovanské

jazyky. Tyto názvy sice nejsou oficiální, nicméně jsou vodítkem k všeslovanskému názvu pstruh. Je tedy velmi pravděpodobné, že Slované ryby tohoto rodu znali.

Pstruh obecný potůční (*Salmo trutta fario*) je původním evropským poddruhem, který se vyskytuje po celé Evropě až po Ural.

Pstruh duhový (*Oncorhynchus mykiss*) je introdukovanou rybou, původem ze Severní Ameriky, dovezen byl roku 1880. V současné době je tento druh velmi úspěšný a často vytlačuje původního pstruha obecného potůčního. Český název této introdukované ryby je sice jasně všeslovanský, ovšem ruština a běloruština si ponechaly svoje přejaté názvy pro tento druh.

Původním evropským poddruhem je také pstruh obecný jezevní (*Salmo trutta lacustris*). Ryba žije ve velkých severních jezerech Ruska, Skandinávie, Islandu, Britských ostrovů, dále v jezerech střední Evropy a v Alpách. Vzhledem ke svému výskytu se vyvíjel i odlišný název. Zatímco v ruštině a běloruštině přejímaly z finských a čukarských jazyků, čeština si ponechala svůj všeslovanský název.

Rod hlavatka (*Hucho*) je pojmenován od všeslovanského hlava. Východoslovanské taimen je známo již z druhé poloviny 16. století, což napovídá tomu, že slovo je zřejmě převzaté z finských jazyků. Hlavatka obecná (*Hucho hucho*) se vyskytovala v českých řekách, které náležejí do povodí Dunaje. Byly i pokusy o její vysazení do Rýna, Rhony či Vltavy (i do některých dalších řek v ČR). Tyto pokusy nebyly příliš zdařilé. Dnes na našem území jen velmi vzácně vyskytující druh, spíše jen najdeme na Slovensku, v Polsku, v Alpách nebo na Balkáně. Hlavatka sibiřská (*Hucho taimen*) se vyskytuje od Volhy, přes Ural, Ob až po Lenu. Vzhledem k rozšíření je možné uvažovat, že Slované tuto rybu znali. Etymologie názvu sloví tomu ale napovídá, kromě společného slova taimen, které čeština nejspíše převzala z ruštiny.

U rodu siven (*Salvelinus*) není etymologie rodového názvu spolehlivě vysvětlitelná. V češtině asi opravdu jde o spojitost se slovem sivý. Ryba má šedozelený, modrozelený nebo hnědý hřbet (Terofal 2006). Pro ruské vody to není příliš známá ryba. Siven alpský (*Salvelinus alpinus*) je ekologicky nahlíženo jezerní rybou, vyskytuje se v svalpských, skotských, a anglických, severských jezerech. V roce 1883 a v průběhu 20. století byly pokusy tento druh vysadit do jezer na Šumavě, například do Černého jezera. Pokusy dopadly neúspěšně. Podobně dopadl i pokus o vysazení sivena obrovského (*Salvelinus namaycush*) roku 1972. Občasné ostrůvkovité populace v Čechách vytváří siven americký (*Salvelinus fontinalis*), který se může křížit s pstruhem za vzniku takzvaných tygrovaných ryb. Siven americký byl poprvé vysazen v roce 1885, pochází ze Severní Ameriky. Jeho ruský název *goljec* má zřejmě něco společného s *golyj* (nahý), při bližším zkoumání morfologie ryby ale nenacházíme žádné přijatelné vysvětlení. Možná jen to, že ryba má poměrně malé nezřetelné šupiny, které se obtížně nepřilehají.

Rod síň (*Coregonus*) obsahuje v tabulárním přehledu druh síň peled (*Coregonus peled*), jehož druhovému českému názvu odpovídají rodové ruské a běloruské názvy. Druhový český název souvisí s ruským názvem. Český název je zřejmě přejatý z ruštiny. Ryba žije od Sibiřských řek až po Baltské moře. Do Čech byl peled poprvé dovezen ze Sibiře a vysazen v roce 1970. Síň malý (*Coregonus albula*) se dnes vyskytuje po celé Severní Evropě, v Rusku od severu až po Sibiř. U nás první a jediný pokus o jeho vysazení do Slápské nádrže roku 1951, dopadl neúspěšně. Český název síň újsoup řevzaté z ruštiny.

Rod nelma (*Stenodus*), český zoologický název řevzat z ruštiny. Podrobněji popsán v kapitole 2.4.

Název rodulipán (*Thymallus*) je zřejmě všeslovanským slovem, které se ale neustálilo ve východoslovanských jazycích. Ačkoli ryba zřejmě byla pro Slovy známá, jejíž název je spojen s lípou (blíže vysvětleno v kapitole 2.4). Stav lipanů v minulosti byly početnější, jeho počty poklesly v důsledku výstavby přehrad a znečištění řek. Žije v podhorských říčkách bohatých na kyslík vzápadí, střední a východní Evropě. Ve Skandinávii a Rusku žije i v tatarských jezerech. Východoslovanské jazyky převzaly název ze severských jazyků (spojení s finským, estonským a karelským názvem uvedeno v kapitole 2.4) nacházíme i spojení s norským a švédským *Harr*. Naopak slovanské lipan nacházíme i v polštině *lipień* nebo slovenštině *lipleň*, zajímavé je i rumunské označení *lipan*, zřejmě ze slovanských jazyků (rumunština je jazykem románským).

Čeled'koruškovití (*Osmeridae*), její název ardu koruška (*Osmerus*) v češtině převzat z ruštiny. V ruštině aběloruština slovo patří do řady též lexiky z finských jazyků, finský zoologický název zní *kuore*.

Čeled'blatňákovití (*Umbridae*) je zastoupena v daném tabelárním přehledu rodem druhem blatňákmavý (*Umbrakrameri*). Český zoologický název blatňák je poměrně snadno vysvětlitelný (podrobněji popsáno v kapitole 2.4). Malá rybka, se u nás vyskytuje místy v povodí Dunaje, ji však rybáři nevýznamný druh. Slované ji zřejmě neznali nebo ji nevěnovali pozornost, tudíž zřejmě neměli potřeby ji pojmenovávat.

Tabelární přehled číslo 5

Čeď kaprovití (Cyprinidae)	<i>Rutilus frisii</i> (Nordmann, 1840)	plotice perleťová	вырезуб (= vyrězub)	выразуб, віразуб (= vyrzub, virazub)	
	<i>Leucaspis delineatus</i> (Heckel, 1843)	slunka obecná	верховка (= věřchovka)	аусянка (= ausjanka)	
	<i>Squalius cephalus</i> (Linnaeus, 1758)	jelec tloušť	голавль (= golavl')	галавень (= galavěň)	гóловень (= golověň)
	<i>Phoxinus phoxinus</i> (Pallas, 1814)	stěvle bahenní	гольян озёрный, мундушка (= goljan ozjornyj, munduška)	гальян азёрны (= galjan azjorny)	
	<i>Phoxinus phoxinus</i> (Linnaeus, 1758)	stěvle potoční	гольян обыкновенный, гольян-красавка (= goljan obyknovennnyj, goljan-krasavka)	гальян звычайны (= galjan-zvučajny)	
	<i>Scardinius erythrophthalmus</i> (Linnaeus, 1758)	perlín ostrobřichý	краснопёрка (= krasnopjorka)	краснапёрка (= krasnopjorka)	
	<i>Aspius aspius</i> (Linnaeus, 1758)	bolen dravý	жерех (= žerěch)	жэрах (= žerach)	билізна (= bilizna)
	<i>Chondrostoma nasus</i> (Linnaeus, 1758)	ostreťka stěhovavá	подуст (= podust)	падуст (= padust)	пидуства (= pidustva)
	<i>Gobio gobio</i> (Linnaeus, 1758)	hrouzek obecný	пескарь (= pěskar')	пячкур (= pjáčkur)	
	<i>Barbus barbus</i> (Linnaeus, 1758)	parma obecná	усач (=usač)	Вусач (= vusač)	мерена (= měrena)
	<i>Alburnoides bipunctatus</i> (Bloch, 1782)	ouklejka pruhovaná	быстрянка (= bystrjanka)	быстранка (= bystranka)	
	<i>Abramis brama</i> (Linnaeus, 1758)	sejn velký	лещ (= lešč)	ліщ, лещ (= lišč, lešč)	лешч (= lešč)
	<i>Abramis sapa</i> (Pallas, 1814)	sejn perleťový	белолазка (=běloglazka)	белавочка (= bělavočka)	
	<i>Blicca bjoerkna</i> (Linnaeus, 1758)	sejnek malý	густера (= gustěra)	густцяра (= gustcjara)	
<i>Vimba vimba</i> (Linnaeus, 1758)	podoustev říční	сырть, рыбец (=syrt', ryběc)	рыбец (= ryběc)		

	<i>Pelecus cultratus</i> (Linnaeus, 1758)	ostrucha křivočará	чехонь, чеша (= čechoň, češa)	чяхонь (= čachoň)	
	<i>Hypophthalmichthys</i> (Bleeker, 1860)	tolstolobik	толстолобик (= tolstolobik)	таусталобик (= taulstalobik)	
	<i>Ctenopharyngodon</i> (Steindachner, 1866)	amur	амур (= amur)		

Tabelární přehled číslo 5 obsahuje ryby z čeledi kaprovití. Tato čeleď je zastoupená velmi početně zdůvodně, které jsem již popisovala v kapitole 3.1. Názvy ryb se ale v českém jazyce liší od těch východoslovanských. Téměř všechny uvedené ryby jsou původní evropské druhy, kromě rodu *Hypophthalmichthys* a amur (*Ctenopharyngodon*). Jejich geografické rozšíření v minulosti je srovnatelné s dnešním. Je tedy možné předpokládat, že i přestože se názvy v tabulce neshodují některé kaprovité ryby znali již staří Slované ve své pravlasti. Některé starší názvy zanikly a nahradily je modernější nebo Slované menším druhům zkrátka nevěnovali pozornost, neměli potřebu je pojmenovávat, jelikož nepatřily k významným úlovkům. Kromě dvou již jmenovaných introdukovaných ryb a stříhla bahenní (*Rhynchocypris percniurus*) jsou také uvedené kaprovité ryby původními rybami českých vod, některé z nich proto nacházíme i v Klaretově Glosáři.

Plotice perleťová (*Rutilus frisii*). Odlišné názvy naznačují, že Slované zřejmě tuto rybu neznali, ačkoli je to původní evropský druh, který žije v řekách vtékajících do Černého a Azovského moře. Druh zřejmě nebylo snadné spatřit, jelikož žije v velkých hloubkách, daleko od břehů.

Slunka obecná (*Leucaspis delineatus*). Český název jasně všeslovanský. Ruský název také všeslovanský, ale odvozený podle jiné asociace. Zajímavý je běloruský název, jemuž je blízké slovenské *ovsienka*, i v češtině se této rybě

říkalo *ovesnice* (podrobněji v kapitole 2.4). Zřejmě se také jedná o všeslovanské slovo odvozené od oves, z praslovanštiny *ovьsbь*. Podle etymologie tedy ryba známá již starým Slovanům. Napovídá tomu i rozšíření. Slunka má ráda stojaté nebo pomalu tekoucí vody, žije v řekách i stojatých vodách od Rýna, Dunaje až po Ural.

Jelec tloušť (*Leuciscus cephalus*). Druh nemá podobné pojmenování ve východoslovanských jazycích na rozdíl od proudníka a jesena. Nicméně je pravděpodobné, že i tento druh jelce Slované znali. V ČR se jedná o původní druh.

Sřevle (*Phoxinus*). Český rodový název je poměrně dobře vysvětlitelný. Ruský a běloruský název jen první pohled jednoduše odvozený od *golyj* (nahý), podobně jako u sivena ruský *golec*, ale najít morfologické znaky podle kterých by název bylo možné vysvětlit je poněkud problematické (podrobněji kapitola 2.4). V ČR je původním druhem sřevle potůční (*Phoxinus phoxinus*).

Perlín (*Scardinius*). Zřejmě se jedná o původem české slovo, možná odvozené od všeslovanského perla. V jiných slovanských jazycích, včetně východoslovanských, je ryba pojmenovaná podle červeně zbarvených ploutví. Slovensky *červenica*, slovinšsky *rdečeperka*, chorvatsky *crvenperka*. Germánské jazyky také pojmenovávají rybu podle tohoto velmi nápadného znaku anglicky *ruud*, německy *rotfeder*, holandsky *rietvoorn*. Podobně i románské jazyky, francouzsky *rotengle*. Každopádně ryba zřejmě známá již Slovanům, velmi hojná od Západní Evropy až po Ural, skutečně výrazně nápadná svými červenými ploutvemi.

Bolendravý (*Aspius aspius*) se vyskytuje především ve střední a východní Evropě, což by napovídá tomu, že Slované tuto rybu znali i. Její český název má

zřejmě všeslovanský původ, podobně i slovensky *boleň* a polsky *boleń*. Původ ruského a běloruského názvu je nejasný. (Jeden z možných původů je naznačen v kapitole 2.4.)

Ostroretka (*Chodrostoma*). Český název je složeninou. Východoslovanský název je také složeninou, ale podle jiné asociace, podobně jako česká podoustev (*Vimba*). Blíže vysvětleno v kapitole 2.4. Ryba poměrně hojná od severní Francie až po Kaspické moře, ovšem chybí na Apeninském a Balkánském poloostrově.

Hrouzek (*Gobio*). Etymologie je podrobněji vysvětlena v kapitole 2.4. V Čechách jsou původní dva druhy, hrouzek obecný (*Gobio gobio*) a běloploutvý (*Romanogobio albiginnatus*). Ten první je poměrně hojně rozšířen po celé Evropě hlavně západní, střední a východní až po Ural. Hrouzek běloploutvý je vzácnější, žije na středním a dolním toku velkých evropských řek jako je Dunaj, Volha, Dněstr, Bug, Dněpr, u nás je to Morava a Dyje. Podle Kottelata a Freyhofa 2007 u nás vůbec nežije a je zde druh jiný, to se aktuálně zkoumá geneticky.

Parma (*Barbus*). V češtině se jedná o přejaté slovo. Původní praslovanský název *merena* by vysvětloval ukrajinský název této ryby, podobně i slovensky *mrena*. Ruský a běloruský název je rozebrán v kapitole 2.4. Parma je poměrně rozšířený původní evropský druh, nenajdeme ji pouze v severní a jižní Evropě.

Ouklejška (*Alburnoides*). Etymologie v českém a východoslovanských jazycích vysvětlena v kapitole 2.4. Z etymologie je patrné, že název vznikaly po rozdělení slovanských kmenů. Slované tedy tuto rybu buď neznali nebo ji nevěnovali pozornost. Drobná rybka, vyskytující se od Francie po Ural, v severní a jižní Evropě chybí s výjimkou Balkánu.

Rody cejn (*Abramis*) a cejnek (*Blicca*). Etymologie těchto rodů je podrobněji vysvětlena v kapitole 2.4. Zde dodejme, že české slovo patří do přejatého lexika. Ruská slova jsou přejatá pokud se jedná o cejnka. Všechny druhy rodu cejn v tabelárním přehledu jsou původními evropskými druhy. Ze srovnání názvosloví se dá celkem s jistotou konstatovat, že Slované znali cejna siného, který je uveden v tabelárním přehledu číslo 2 a cejna velkého, jehož český původní název je *dlešec*, příbuzné polské *leszcz*.

Podoustev (*Vimba*). Český název je složeninou, která je podrobněji vysvětlena v kapitole 2.4. Ruský a běloruský název není příliš jasný. Druh se vyskytuje především ve střední a východní Evropě.

Ostrucha (*Pelecus*). Původ českého slova a východoslovanských slov naznačen v kapitole 2.4. V českých vodách původní druh, žije výhradně na Moravě. Dále v Evropě jen v povodí Dunaje, v ruských řekách a v řekách, vtékajících do Baltského moře.

Tolstolobik (*Hypophthalmichthys*). Název rodu je složen z všeslovanských slov, ta jsou popsána v kapitole 2.4. Jde o rybu introdukovanou, název rodu zřejmě nejprve vzniknul v ruštině odkud přešel do češtiny. V Čechách dnes žije tolstolobik bílý (*Hypophthalmichthys molitrix*) a tolstolobik pestrý (dnes rod tolstolobec) *Hypophthalmichthys nobilis*.

Amur (*Ctenopharyngodon*). Podobně jako tolstolobik je amur nepůvodním rodem kaprovitých ryb. V tehdejší Československu nejprve dovezen do akvakultury roku 1961 amur bílý (*Ctenopharyngodon idella*), v roce 1999 pak amur černý (*Mylopharyngodon piceus*). Název přenesen jednoznačně ze jména řeky Amur, což je jeden z původních areálů tohoto rodu.

Tabelární řehled číslo 6

Čeď mřenkovití (<i>Balitoridae</i>)	<i>Barbatula barbatula</i> (Linnaeus, 1758)	mřenka mramorovaná	голец (= голец)	галец (= галец)	
Čeď sekavcovití (<i>Cobitidae</i>)	<i>Cobitis taenia</i> (Linnaeus, 1758)	sekavec písečný	щиповка (= щиповка)	шчыпоўка (= щыпоўка)	сикавка, сыкавка (= сикавка, сыкавка)
Čeď koljuškovití (<i>Gasterosteidae</i>)	<i>Gasterosteus pungitius</i> (Linnaeus, 1758)	koljuška dévítostná	колюшка девятитиговая (= koljuška devjatiiglaja)	калюшка дзевяціголкавая (= koljuška dzevjaciigolkavaja)	
	<i>Gasterosteus aculeatus</i> (Linnaeus, 1758)	koljuška třístná	колюшка трехиглая (= koljuška trjochiglaja)	калюшка трохіголкавая (= koljuška trochigolkavaja)	
Čeď okounovití (<i>Percidae</i>)	<i>Sander lucioperca</i> (Linnaeus, 1758)	сандát obecný	судак обыкновенный (= sudak obyknověnnyj)	судак свычайны (= sudak svučajny)	судак (= sudak)
	<i>Zingel streber</i> (Siebold, 1863)	drsek menší	малый чоп (= malý čop)	чоп (= чоп)	
	<i>Percarina demidoffii</i> Nordmann, 1840	percarina průsvitná	сопач (= сопач)		
Čeď okounkovití (<i>Centrarchidae</i>)	<i>Lepomis gibbosus</i> (Linnaeus, 1758)	slunečnice pestrá	окунь солнечный (= okuň solněčnyj)		
Čeď hlaváčovití (<i>Gobiidae</i>)	<i>Neogobius floviatilis</i> (Pallas, 1814)	hlaváč říční	бычок-песчаник (= byčok-pěščanik)	бычок-пясчанік (= byčok-pjaščanik)	
	<i>Proterorhinus marmoratus</i> (Pallas, 1811)	hlavačka mramorovaná	бычок-цуцик (= byčok-cucik)		
Čeď vrankovití (<i>Cottidae</i>)	<i>Cottus gobio</i> (Linnaeus, 1758)	vranka obecná	подкаменщик, воронка (= podkaměňščik, voronka)	падкаменшык (= padkaměňščik)	

Čeled' mřenkovití (*Balitoridae*) je vtabelárním p řehledu zastoupena druhem mřenkamramorovaná (*Barbatulabarbatula*), což je unásp ůvodní druh, svědčí o tom i záznam v Klaretově Glosáři. Tento druh z řejmě znali i Slované. Možná se o něj začali zajímat až po odd ělení jednotlivých v ětví slovanských kmenů, čímž vznikly rozdílné názvy. Rozší ření mřenky poukazuje na to, že Slované setímto druhem vesvéhypoteticképravlast imohli potkávat, ikdyž asi ne často vzhledem k jejímu zp ůsobu života. Ryba je aktivní spíše p ři soumraku, žije skrytým zp ůsobem p ři dn ě řek a p ři ůtočných rybník ů. Mřenku najdeme vzápadní, střední v ýchodní Evrop ě. D řívese používala jako nástražní rybka pro lovpstruhu.

Čeled' sekavcovití (*Cobitidae*) je v daném p řehledu zastoupena Sekavcem písečným (*Cobitis taenia*). V českých vodách je p ůvodním druhem, známý a popsáný již v Klaretově Glosáři. Vyskytuje se po celé Evrop ě, ikdyž dnes díky znečištění sekavc ů pomalu ubývá. Unás dnes pat římezichrán ěné druhy. Název v českém a ukrajinském jazyce pochází od praslovanskéh o základu. Ruský a běloruský název se vztahuje ke slovu *šip* (šíp, trn). Všechny názvy z řejmě vycházejí z morfologie ryby, která je podrobn ěji popsána v kapitole 2.4. Podle posledních taxonomických poznatk ů se na našem území nevyskytuje sekavec písečný, ale sekavec podunajský (*Cobitis elongatoides*), Hanel, Lusk (2005).

Čeled' koljuškovití (*Gasterosteidae*). Český zoologický název čeledě a rodu je p řevzat z ruštiny. V českých vodách nep ůvodní druh, který byl z řejmě vysazen díky akvarist ům. Koljuška t říostná (*Gasterosteus aculeatus*) je velmi hojná tém ěř v celém severním mírném pásmu, najdeme ji v Evrop ě, Asii a částečně i Severní Americe. Její výskyt ale není souvislý, vyskytuje se hlavn ěna mořském pob řeží ale i v některých vnitrozemských vodách. Koljuška devítiočná (*Pungitius pungitius*) má cirkumpolární rozší ření v severním mírném pásmu.

Čeled'okounovití (*Percidae*).

Název rodu candát (*Sander*) je poněkud komplikovaně vysvětlitelný, jak je patrné z kapitoly 2.4. Pokud jsou české candátavýchodoslovanské *sudak* přejaty ze slovníku, zřejmě k tomu došlo ještě před rozdělením slovanských kmenů. Na toto slovo by se tedy dalo pohlížet jako na všeslovanské, ale nepůvodně slovanské. Patří by tedy do předchozí kapitoly 3.1. Toto tvrzení ale není jisté, proto je tento druh ponechán v této kapitole. V českých řekách je původním druhem candát východní (*Sander volgensis*), tento druh má zřejmě na mysli i Klaret ve svém Glosáři. Candát obecný (*Sander lucioperca*) je také nejspíše původním druhem v českých řekách, původní výskyt sahoval zřejmě do střední Evropy, též je ve východní Evropě. V průběhu 17. - 18. století byl postupně vysazován do tekoucích nebo stojatých vod. Dnes se vyskytuje i v západní, částečně i severní a jižní Evropě.

Drsek menší (*Zingel strebel*) je v českých vodách původním druhem. Tato ryba je vzácná a celoročně chráněná. Drska najdeme na dolním toku Moravy a Dyje. Jinak ryba žije především v povodí Dunaje a Váhu. Její lov zřejmě nikdy nebyl příliš významný, v dnešní době je vzhledem k ohrožení přímo nežádoucí.

Perkátka proužďá (*Perca fluviatilis*). Názvy jednotlivých jazycích jsou podrobněji vysvětleny v kapitole 2.4. Zde jen dodáme, že ryba žije v ústí Dněpru, Bugu, Dněstru, odkud nedaleko táhne proti proudu do těchto řek. Původním slovanským kmenům zřejmě druh neznámý vzhledem k rozdílným názvům, výskytu i morfologii ryby. Je to drobný rybko do 10 cm.

Slunečnice pestrá (*Lepomis gibbosus*). Jedná se o introdukovaný rybí druh do Evropy. Název je zjevně překlady anglického pojmenování. Dnes hojný

druhlavněna Slovensku, řeky Váh, Nitra, Dunaj, av řekách Svaz nezávislých států, dále nadolních tocích řek, které vtékají do Černého moře. Vzhledy by je opravdu velmi pestrými a šesti výrazně od ostatních evropských kounovitých ryb. „*Hřbet tmavě hnědý až zelenavý, boky světlejší se zelenavým perleťovým leskem a malými žlutohnědými až oranžovými skvrnami. Na blanitém prázdném břevěsku žaberního víčka, které vytváří jakési „ucho“, je černá a červená skvrna, hrdlo a břicho jsou červené. Ploutve zelené a žlutavé, na zadním okraji hřbetní ploutve jsou tmavě černé.*“ (Terofal 2006)

Starší Slované tuto rybu pochopitelně neznali, mluvíme o selském sledování trendů, které jednotlivé jazyky používají při pojmenování nového druhu, tyto postupy nejsou nijak novou technikou a mohou být vodítkem ke vzniku pojmenování dřívějších.

Čeled' hlaváčovití (Gobiidae). Rodové názvy hlaváč (Gobitis) a byčok pocházejí ze slovanštiny slova zároveň slovo doložené v praslovanštině. Hlaváč říční (*Neogobius fluviatilis*) je tažným druhem, který táhne proti mohutným přítokům Černého a Azovského moře. Podle názvu zřejmě byl Slované známa žporozdělení kmenů.

Hlavačka mramorovaná (*Proterorhinus marmoratus*). Tento druh obývá přítoky Černého Azovského a Kaspického moře. Najdeme ji občas i na Slovensku a velmi vzácně v Česku, pouze v řece Moravě. Tento druh je u nás chráněn zákonem. Při srovnání názvu docházíme k závěru, že Slované tuto rybu zřejmě neznali, čemuž napovídá i její způsob života, blíže popsáný v kapitole 2.4. Zajímavý je slovenský název *býčko skvrnitý*, který je velmi blízký ruskému názvu.

Poznámka - je otázkou, zda tento druh skutečně žije na území České republiky. Stávající znalosti předpokládají výskyt minimálně 4 druhů hlaváčů, přičemž *P. marmoratus* zřejmě ne žije ve sladké vodě a dostředně Evropy proniká

druh *Proterorhinus semilunaris*. Teprve další taxonomické analýzy mohou osvětlit skutečný stav (Kottelat, Freyhof 2007).

Čeled' vrankovití (*Cottidae*). Vranka obecná (*Cottus gobio*) v českých vodách jde o původní druh, což dokazuje i existencí názvu v Klaretové Glosář. Názvy jsou podrobně rozebrány v kapitole 2.4. Prorybářez řejměnikdy tatoryba nebyla významným úlovkem. Pokud ano, využívala se jako nástražní rybka při lovu lososovitých ryb. Vzhledem k rozdílným názvům ji ale Slované patrně neznali. Dnes je její lov nežádoucí. Vranka je z ekologického hlediska velmi důležitou rybou pstruhového pásma a v České republice je chráněná zákonem. Jinak má poměrně široký areál výskytu v západní, střední i východní Evropě (podle posledních revizí se tento druh objevuje ve střední Evropě a v části severní Evropy. V dalších částech Evropy nacházíme již druhy jiné. Na našem území probíhají detailní průzkumy jednotlivých populací v různých povodích). V českých vodách existuje také původní druh vranka pruhoploutvá (*Cottus poecilopus*), která se dále vyskytuje v severní, východní Evropě a v severní Asii.

3.2.1 Shrnutí

Tato kapitola ukazuje poměrně rozsáhlý přehled povětšinou původních evropských ryb. Jsou to druhy, které se řejmě vyskytovaly v řekách, okolo nichž žily původní slovanské kmeny. Rozdílné názvy ukazují, že tyto ryby uvedené v této kapitole řejmě neznaly. Nelze to však tvrdit s prostou jistotou.

Po rozdělení původně jednotného kmene, východní Slované častěji řejmali názvy ryb z finských jazyků, nositelitěto jazyků elitěsné kontakty zejména na severozápadě své vlasti. Ačkoli značná část ryb z této kapitoly jsou původní druhy českých řek, nelze jednoznačně konstatovat, že je znali již staří Slované.

Diskuze

Tato práce je rozdělena do čtyř celků (kapitoly). První kapitola se zabývá především minulostí Indoevropanů a následně Slovanů. K minulosti jako takové neodmyslitelně patří i historický vývoj jednotlivých jazyků. V kapitole je podrobněji rozebrán jazyk, který byl společným prajazykem Slovanů – praslovanština. Lze sledovat vývoj tohoto jazyka a jeho následný rozpad, který vyústil v další jazykové celky, jejichž charakteristika je také předmětem první kapitoly. Závěrečné shrnutí prvního celku by mělo být vodítkem pro vysvětlení některých jevů a změn, které se projevují v konkrétních slovech, která jsou předmětem kapitol následujících.

Druhá kapitola se zabývá etymologií konkrétních názvů druhů sladkovodních ryb v českém jazyce a v jazycích východoslovanských. Etymologie ryb je vysvětlována z pohledů různých autorů, kteří se touto problematikou zabývají ve svých etymologických slovnících, výklad jednotlivých hesel je doplněn dalšími informacemi z jiných zdrojů (uvedené v seznamu literatury), které se také zabývají stejným tématem. Při úvodu jsem hledal většinou autorů morfologii, ekologii a etologii ryb, někdy je ale tato interpretace přinejmenším nepřesvědčivá. Některé jevy, od kterých autoři odvozují název ryb, zoologicky nebyly prokázány nebo jsou všeobecně problematičtě vysvětlitelné (mník, okoun).

Jména ryb jsou rozdělena do dvou částí. První část se zabývá jmény homogenního původu. Při porovnání těchto jmen lze konstatovat následující: jména ryb shomogenním původem jmen se nazývají všeslovanská. Většinu těchto ryb Slované znali již ve své pravlasti. Dané ryby rozlišovali, lovili, upravovali a následně konzumovali. Tato slova jsou téměř identická ve všech uvedených jazycích. **Tato slova lze tedy pokládat za přehled ichtyologických znalostí Slovanů.** Jednotlivé rozdíly jsou podrobněji popsány u jednotlivých

případů. Nelze opomenout rozdílný pravopis, západoslovanské jazyky, tedy i čeština, píšou latinkou zatímco východoslovanské jazyky cyrilicí (Ovšem tato všeslovanská slova měla dlouhou dobu pouze ústní podobu, písemné formy vznikaly až mnohem později. Presentované rozdíly se vztahují k písemným formám.) Největší rozdíly se týkají ruských písmen *е ё ю я*, jsou to jotovaná písmena, která v sobě skrývají dva fonémy, z nichž jeden je vždy [j]. Tato písmena jsou poměrně moderní záležitostí. Byla zavedena během reformy ruského jazyka za vlády Petra Velikého. Jotovaná písmena označují měkkost předchozí souhlásky. V azbuce se vyskytují písmena, která jsou typická pro východoslovanské jazyky, je to především měkký znak *ь*, který změkčuje před ním stojící souhlásku, dále tvrdý znak *ѣ*, který má především rozdělující funkci (v uvedených názvech ryb se neobjevuje). Českému písmenu *h*, které vzniká v češtině během jejího vývoje z písmena *g*, ve východoslovanských jazycích odpovídá *g*.

Ve druhé části této kapitoly jsou obsažená jména ryb sheterogenním původem. Různé názvy poukazují na to, že čeština přijímala z cizích jazyků, v menší míře než východoslovanské jazyky. Jednalo se především o přijímání z němčiny, například *cejn* pochází z německého *der Zinnfish*, *parma* z německého *die Parme*. V rámci zachování slovanské jednoty a srovnáním slavistiky se přijímalo i ze slovanských jazyků. Zruštiny pochází název *síh*, z ruského *sig*, podobně *koljuška* z ruského *koljuška*, oba názvy zavedl Presl. Východoslovanské jazyky přijímaly mnohé názvy od ugrofinských národů, snižily četné kontakty naseverusvézemě. Jednotlivé názvy v tom jazyce mohou pocházet z praslovanštiny, mohou být všeslovanské, ale během vývoje jazyků došlo k diferenciaci společného základu slova, název byl nahrazen jiným nebo zanikl a později znovu objeven. Procesy, které mohly ovlivnit formování jmen přírodních, v tomto případě ryb, tak je celá řada.

Nelze tedy jednoznačně konstatovat, že všechny ryby sheterogenním původem jmen Slované znali.

Při porovnávání názvosloví v této kapitole lze všeobecně konstatovat, že východoslovanské jazyky nikterak přesně nedodržují pravidla binomického názvosloví na rozdíl od češtiny, kde je toto podvojně názvosloví pevně zakotveno, například cejn siný – *sinec*, bolen dravý – *žerech*, cejn velký – *lešč*. V těchto jazycích není stanovená zásada, aby se v názvosloví v jedné řadě neopakovaly názvy pro jednotlivé druhy. Toto je patrné například na příkladu ruského slova *estruška*, označuje tři druhy zpodkmene obratlovců, říše *Animalia*. I v rámci terminologie ryb se objevuje shodnost názvů. Rybám řenka a rybasiven se v ruštině jmenují stejně – *goljec*, což je dost zavádějící. Každá ryba patří do jiné čeledi, řenka patří do čeledi řenkovití, zatímco siven patří do čeledi lososovití. Je to také možná důvod pro to, že se pro lepší odlišení druhů divenu severní v ruštině častěji říká *mal'ma*.

Rodová označení v češtině slouží jen pro jeden rod, ve východoslovanských jazycích je pro jeden rod více názvů. Jeden český rodový název může zahrnovat více „latinských“ rodů, všechny druhy jednoho latinského rodu musí mít stejný český rodový název – viz Český názvosloví ryb. V českém názvosloví ryb je na rozdíl od mnoha dalších jazyků snaha důsledně dodržovat binomickou nomenklaturu. Rodové názvy mohou být slovenské, tudíž pocházejí z praslovanštiny, mohou se ale lišit, například zatímco pro jesetera je ruský a běloruský ekvivalent – *asjotr*, (*ocěmp*, *acěmp*), který je jasné přibuzný s češtinou. Toto slovo je všeslovanské a má praevpropický původ. Slovo jeseter jako název rodu je možné použít ve dvou případech, a to u druhu jeseter ruský a jeseter velký (někdy i jeseter hvězdnatý), ale pro označení jesetera malého ruština používá rodový název *stěrljad'*, etymologie ukazuje na přijetí tohoto slova z němčiny *StJrling* = malý jeseter.

Pro české slovo „obecný“ se v ruštině užívá slovíčko *обыкновенный* (= *obyknovennyj*), ale nepoužívá se vždy k označení daného druhu. Setkáme se s ním například v názvech – candát obecný, štika obecná, kara obecná, ježdík obecný (ekvivalenty v ruštině a běloruštině jsou uvedeny v kapitole 2 a 3).

Někdy ale tam, kde čeština má specifický druhový název, ruština použije přívlastek obecný – hořavka duhová západní, lipan podhorní, střeževle potoční, platítoinaopak českélososobecný–ruskylosos'blagorodnyjapod.

Třetí kapitola je sestavena z tabelárních přehledů a komentářů k nim, a má tak vlastně charakter diskuse vztahené ke každému druhovému označení. Tím se vlastní diskuse přenesla do předchozí kapitoly a tato kapitola by zřejmě mohla být toznačená tak nějak shrnutí.

Komentář se povětšinou týká již geografického rozšíření jednotlivých druhů. Výskyt druhů v minulosti může potvrdit nebo vyvracet znalosti Slovanů, které vyplývají z porovnávání jmen ryb. **V tabelárních přehledech, které jsou vztaheny k rybám shomogenním p úvodem jmen jejich geografický výskyt jednoznačně potvrzuje společný základ pro pojmenování druhů. Jedná se o ryby, které se vyskytovaly v oblasti hypotetické pravlasti Slovanů a dnes se tam vyskytují, pokud jejich pohyb nebyl z řady důvodů omezen (přehradou, znečištěním).**

Tabelární přehledy s heterogenním p úvodem jmen jsou poněkud problematictější. Mnoho ryb je p úvodem z hypotetické slovanské pravlasti, ale uvedené jazyky je nazývají různě, což může mít celou řadu důvodů, které jsou zmíněny v komentářích.

Tabelární přehledy jsou sestaveny podle vzoru uvedeného na začátku kapitoly 3. Tvoří přehledně sestavené názvosloví pro snadnější orientaci a jednodušší přehled jmen sladkovodních ryb v tom daném jazyce.

Závěrem je nutné poznamenat, že práce pojednává i o několika introdukovaných druzích ryb. Název těchto ryb v uvedených jazycích jsou velmi podobné, ne-li stejné, byly utvořeny poměrně nedávno a mohou sloužit jako příklad toho, jak se dnes slovanské jazyky v pořadí dávají spojení nových druhů. Opírají se o morfologii, ekologii a etologii daného druhu (například

tolstolobik, paokon), taktomuprāv ěbylopov ětšinou i v minulosti. Samoz řejmě,
žem ůžedocházetikp řeklad ůmzcizíchjazyk ů (slune čnice).

Závěr

Jedním z hlavních cílů této práce bylo uvést etymologii a porovnat jednotlivé názvy ryb v českém jazyce a v jazycích východoslovanských. V první skupině jmen se názvy ryb shodují, jejich etymologie je tudíž společná, ne vždy ovšem jednoduše vysvětlitelná. Ve druhé skupině jmen se názvy rozcházejí, jejich původ je zjevně nestejný, ale přesto lze hledat společné kořeny ke kdysi společným názvům.

Celkově je etymologie jednoznačná jen u velmi malého počtu druhů. V opačných případech se lingvisté shodují na tom, že původ slova je nejasný. Lze se setkat i s tím, že autoři etymologií slova vysvětlují různě.

Vývoj názvů ryb a vysvětlení etymologie je neodmyslitelně spjat se znalostí vývoje slovanských jazyků. Jazyková komparatika nám pomáhá odhalit mnoho z minulosti našich předků.

Znalost etymologie usnadňuje pochopení a zapamatování názvu ryby, dějiny chovu, jejich původní horší ření, napomáhá porozumět způsobu života ryby zároveň umožňuje orientaci ve výskytu ryb. Tyto aspekty lze využít jak při výuce biologie, potažmo zoologie, na různých typech škol, ale také při výuce českého a cizích jazyků. Etymologie nachází využití i v řadě vědeckých prací a obecně v mezilidské komunikaci.

Seznam použiteliteratury

1. ANDRESKA, J. Etymologie názvů mihulí v českém jazyce a jazycích evropských. *BulletinLampetra*, 2009,ZO ČSOPVlašim,s.45-55.
ISBN978-80-86327-79-2.
2. ANDRESKA, J. Klaretův Glosář – nejstarší záznam názvů ryb českých zemích. *BulletinLampetra* ,2009,ZO ČSOPVlašim6,s.91-98.
ISBN978-80-86327-79-2.
3. ANDRESKA, J. Mihule v historických záznamech z českých zemí vXV – XVII.století. *BulletinLampetra* ,2009,ZO ČSOPVlašim6,s.33-44.
ISBN978-80-86327-792.
4. BEHNING A.L. *Jeseterovité ryby Sovětského Ruska a jejich umělý chov.* Rybářský věstník,1929,11,.s.65-69.
5. BERGL.S. *Ryby presnych vod SSSR i sopedělných stran.* I - III. Moskva: Izdatel'stvo Akademiinauk,1948-1949.
- 6.BORKOVSKIJ,V.I. *Drevnerusskijjazyk* .Moskva:Nauka,1975.
7. ČERNYCH P. J. *Istoriko-etimologičeskij slovar' sovremennogo ruskogo jazyka.* TomI-II.Moskva:Rysskijjazyk–Medija,2007.
ISBN978-59576-0355-9.
8. ČORNEJ,P. *Dějinyzemíkoruny české.*I.díl .Praha:Paseka,1992.
ISBN80-85192-28-4.
- 9.DUNGEL,J., ŘEHÁK,Z. *Atlasryb, obojživelníků a plazů.* Praha:Academia, 2005.ISBN80-200-1282-6.
- 10.DYK,V. *Našeryby* II.doplňené a rozšířené vydání.Olomouc:Nakl.R.Prombergra, 1946.
- 11.FASMER,M. *Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka.* Tom1-4.MOSKVA: 1971.
- 12.FERIANC,O. *Slovenské názvoslovie rýb Československej republiky a susediacich krajov.* Turčianskysv.Martin:SpisyPrírodovedného odboru Maticeslovenskej,1948.

13. FLASARI I., FLASAROVÁ M. *O rybách řeky Oh ře.* Teplice: Krajské muzeum, Povodí Oh ře Chomutov, 1981.
14. FRI Č, A. „*Slunka*“ (*Leucaspis delineatus, Siebold*), nová pro Čechy ryba. *Vesmír*, 1873, 2, 2: 133.
15. GEBAUER, J. 1903: *Slovník staro český.* Praha: Nákl. České grafické společnosti, „Unie“, 1. díl (674 str.), 2. díl (632 str.).
16. GRUCO, A. P. *Staroslovjanskij jazyk.* Minsk: TetraSistems, 2004. ISBN 985-470-147-6.
17. HANEL, L. *Ryby avodní živo čichové – terminologie*. ČSN, Český normalizační institut, 104 str.
18. HANEL, L., LUSK, S. *Ryby amihule české republiky.* Vlašim: Český svaz ochránců přírody, 2005. ISBN 80-86327-49-3.
19. HANEL, L., NOVÁK, J. *České názvy živo čichů V*. Ryby arybovití obratlovci (Pisces) 1. Sliznatky (Myxini), mihule (Cephalaspido morphi), paryby (Chondrichthyes). Praha: Národní muzeum, Praha, 2000.
20. HANEL, L., NOVÁK, J. *České názvy živo čichů V*. Ryby arybovití obratlovci (Pisces) 2. Nozdratí (Sarcopterygii), paprskoploutví (Actinopterygii) [chrupav čití (Chondrostei), kostnatí (Neopterygii): kostlíni (Semionotiformes) - bezostní (Clupeiformes)]. Praha: Národní muzeum, 2001.
21. HANEL, L., NOVÁK, J. *České názvy živo čichů V*. Ryby arybovití obratlovci (Pisces) 3., malouští (Gonorynchiformes) – máloostní (Cypriniformes). Praha: Národní muzeum, Praha, 2002.
22. HANEL, L., NOVÁK, J. *České názvy živo čichů V*. Ryby arybovití obratlovci (Pisces) 4. Paprskoploutví (Actinopterygii), Kostnatí (Neopterygii), Trnob řiší (Characiformes) - nahoh řbetí (Gymnotiformes). Praha: Národní muzeum, 2004.
23. HANEL, L., NOVÁK, J. *České názvy živo čichů V*. Ryby arybovití obratlovci (Pisces) 5. Paprskoploutví (Actinopterygii), kostnatí (Neopterygii). Stříbrnicotvární (Argentiniiformes) - Ďasové (Lophiiformes). Praha: Národní muzeum, 2007.

24. HANEL, L., NOVÁK, J. *České názvy živočichů V. Ryby a rybovití obratlovci (Pisces) 6. Paprskoploutví (Actinopterygii), kostnatí (Neopterygii), cípalovité (Mugiliformes) – hrdložábří (Synbranchiformes)*. Praha: Národní muzeum (zoologické oddělení), 2009.
25. HERODOTOS. *Dějiny aneb Devět knih dějin nazvaných Músy*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1192-7.
26. HOLUB, J., LYER, S. *Stručný etymologický slovník jazyka českého : Se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-0423715-0.
27. HOUŠA, V., ŠTYS, P. *Pravidla zoologické nomenklatury*. Praha: Academia, 1988.
28. CHABURGAEV, G., A. *Staroslovjanskij jazyk*. Moskva: Prosveščeniye, 1986.
29. JANDA, J. et al. *Velký ilustrovaný přírodopis všech tří říší. Zoologie II*. Praha: Nákl. Ústředního nakladatelství a knihkupectví u čítelstva československého v Praze, 1931.
30. JUNGSMANN, J. 1835-39: *Slovník Česko-německý Josefa Jungsmanna*. I. díl (1835, 852 str.), II. díl (1836, 1032 str.), III. díl (1837, 976 str.), IV. díl (1838, 846 str.), V. díl (1839, 990 str.). Praha: Pomoc českého muzea, weknjžec arcibiskupské knihtiskárny, u Josefy wdowy Fetterlové.
31. KOTLJAR, A. N. *Slovník nazvaní morských ryb na šest jazykch*. Moskva: Russkij jazyk, 1984.
32. KOTTELAT, M., FREYHOF. *Handbook of European freshwater fishes*. Kottelat, Cornol, Switzerland and Freyhof, Berlin, Germany, 2007.
33. KUSKOV, V. V. *Istorija drevnerusskoj literatury*. Moskva: Vysšaja škola, 2008. ISBN 978-5-06-005930-4.
34. KUZNECOV, B. A. *Opređitel' pozvonočnych životnyh fauny SSSR*. Moskva: Prosveščeniye, 1974.
35. LAMPRECHT, A. *Praslovanština*. Brno: 1987.

36. LINDBERG, G. U., GERDA, S. *Slovar nazvanij presnovodnych ryb SSSR na jazykach narodov SSSR i evropskych stran.* Leningrad: Izd. Nauka, 1972.
37. MAHEN, J. Částečná revize ryb dunajské oblasti. Brno: Zvl. otisk ze Sborníku klubup řírodovědeckého v Brně, 1927.
38. MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého.* Praha: Academia, 1971.
39. MACHOVEC, M. *Indoevropanévpravlastiane b Život našichp ředků podle porovnání jednotlivých jazyků.* Praha: Akropolis, 2000. ISBN 80-85770-91-1
40. MENDELEEVA, D. S. *Istorija literatury Drevnej Rusi.* Moskva: Akademija, 2008. ISBN 978-5-7695-4873-4.
41. MOLDOVAN, A. M., SKORVID, S. S., KIBRIK, A. A. *Jazyki mira: Slovjanskije jazyki.* Moskva: Akademija, 2005. ISBN 5-874444-216-2.
42. NĚMEC, I., HORÁLEK, J. *akol. Dědictví řeči.* Praha: Panorama, 1986.
- NIKOLSKIJ, G. V. *Častnaja ichtiologija.* Moskva: Sovětskaja nauka, 1950.
43. NILOVA, T. i dr. *Biologija: Populjarnaja illjustrirovannaja enciklopedija.* Moskva: Drofa-Pljus, 2007. ISBN 978-5-9555-1157-3.
44. PETR, J. *Slavistika.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.
45. PETROVA, Z. M. *Očerki po istorii českoj leksikologii i ruskogo jazyka.* Sankt-Peterburg: Nauka, 1999. ISBN 5-02-028452-1.
46. PRESL, J. S. *Navrženj saustawy živo čichů dle t řjd, řádů a rod ů, a spolu pokusz češtěnj pot řebných w živo čišt w unáz w ů.* Krok, we řegný spis w šenau čný, 1823, 1(4): 104-109.
47. RUSINOV, N. D. *Drevnerusskij jazyk.* Moskva: Vysšaja škola, 1999. ISBN 5-06-003639-1.
48. SABANĚJEV L. P. *Žizn' i lovlja presnovodnych ryb.* Kiev, 1960. (přepřacované 1. vydání knihy z r. 1892 – Ryby Rossii – a 3. vydání z r. 1911).
49. SÁDLÍKOVÁ, M., KREJČÍŘOVÁ, I., POHLEI, P., ŠROUFKOVÁ, M., ŠLAUFOVÁ, E. *Velký česko-ruský slovník.* Voznice, Praha: Leda, 2006. ISBN 80-7335-048-3.

50. SOKOLOV V.E. *Pjatijazyčnyj slovar nazvanij životnych*. Moskva: Russkij jazyk, 1989.
51. ŠMILAUER, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia, 1971.
52. ŠUSTA, J. *Rybářství a rybníká řství. Zemědělské názvosloví*. Praha: Nákl. Československé akademie zemědělské, 1936.
53. ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*. Praha: Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-658-3.
54. TEROFAL, F. *Sladkovodní ryby*. Praha: Euromedia Group, k.s., 2006. ISBN 80-242-1638-8.
55. TRETJAKOV D.K. *Rybyakruglorotyje*. Moskva-Leningrad: Izd. Akademija nauk, 1949.
56. VENCOVSKÁ, M. *Rusko-český slovník*. Voznice, Praha: Leda, 2002. ISBN 80-85927-99-3.
57. VLADYKOV, V. *Ryby podkarpatskoj Rusi*. Užhorod, 1926.
58. ZOLOTNICKIJ, N. *Akvarium ljubitelja*. Moskva, 1904.
59. ŽUKOV P.I. *Ryby Belorusii*. Minsk: Izd. Nauka i tehnika, 1965.
60. ŽUKOV, P.I. *Ryby*. Minsk: Belorusskaja sovetskaja enciklopedija, 1989.

Prameny bezstanovených autorů

61. *Ottova moderní encyklopedie: Slovník cizích slov*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2000. ISBN 80-7181-376-1.

Internetové zdroje

1. BERANOVÁ, M. *Slované*. Praha: Panorama, 1988. Dostupné na WWW: <http://slovanstvo.wz.cz/>. [29. březen 2009]
2. BUDILEVA. *Eksplicitnaja poda ča metajazyka geografii*. 2000. Dostupné na WWW: <http://cnit.ssau.ru/iatp/work/budileva/>. [16. února 2010]
3. ČETVERNÝCH, SVETLANY. *Peterburgskaja Akademija Nauk v 18 – 19 vekach*. Sankt-Peterburg: Rossijskij Gosudarstvennyj Pedagogičeskij universitet imeni A. I. Gercena, 1998.
Dostupné na WWW: <http://www.5ka.ru/33/40952/1.html>. [1. březen 2010]
4. HOFFMANNOVÁ, E. *J. S. Presl, K. B. Presl*. Praha: 1973. Dostupné na WWW: <http://portal.env.cz/kalendar/detail.php?zaznam=423>. [17. prosince 2009]
5. HOUSER, P. Perlička: Kde se vzal kaviár? 2007. Dostupné na WWW: <http://scienceworld.cz/biologie/perlicka-kde-se-vzal-kaviar-743>. [9. březen 2010]
6. FASMER, M. *Etimologi českých slovarů*.
Dostupné na WWW: <http://arbitr.msk-arbitr.ru/fasmer/>. [6. června 2009]
7. FASMER, M. *Etimologičeskij slovar fasmera*. 1986. Dostupné na WWW: <http://www.fasmer.net/>. [6. června 2009]
8. FROESE, R., PAULY, D. *FishBase*. 2010. Dostupné na WWW: www.fishbase.org [31. březen 2010]
9. JAKL, J. *Jména organismů – v čem je problém*. 2006. Dostupné na WWW: <http://www.priroda.cz/clanky.php?detail=551> [16. února 2010]
10. KNAP, E. Poznámky k průručnímu slovníku jazyka českého. *Naše řeč*, 1939, roč. 23, č. 4-5.
Dostupné na WWW: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3390> [17. prosince 2009]

11. KR ČMOVÁ, M. *Fonetika*. Brno: Filosofická fakulta MU Brno, 2007.
Dostupná WWW:
<http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js07/fonetika/materialy/index.html>.
[9.b řezna2010]
12. KRUPKOVÁ, L. Když vznikala Živa. *Živa*, 2006, ukázkové číslo, s.4.
ISSN0044-4812. Dostupná WWW:
http://ziva.avcr.cz/userfiles/file/ukazkova%20cisla/zivazdarma01_09.pdf.
[17. prosince 2009]
13. LEBEDEV, I. G. Zna čení je i proischoždenije nekotorych ruskich nazvani j ryb Rossii. *Problemy akvaku l'tury*. Vypusk 2. Moskva: Akva Logo, 2007.
Dostupná WWW: <http://www.aqualogo.ru/book2007-32>. [16. února 2010]
14. LIBRA, D. Jak psát správn ě názvy živo ěchů a rostlin, aneb systematická taxonomie a Carl von Linné. 2010. Dostupná WWW:
<http://akvatera-rk.cz/systematickataxonomie.html>. [17. prosince 2009]
15. LUKÁŠ. Introdukované druhy ryb ve vodách Ěeské republiky. 2006.
Dostupné na WWW: <http://www.mrk.cz/clanek.php3?id=733>. [17. prosince 2009]
16. SEMJONOV, A. V. *Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka*. Moskva: Junves, 2003. Dostupná WWW: <http://evartist.narod.ru/text15/001.htm>.
[6. června 2009]
17. ŠMILAUER, V. Výkladyslov. *Naše řeč*, 1937, ro č. 21, č. 7, s. 188. Dostupné na WWW: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3202>. [22. listopadu 2009]
18. VAVROUŠEK, P. *Clareti de Solentia GLOSSARIUS*. Praha: Ústav starého Předního východu Filozofické fakulty Univerzity Karlo vy v Praze, 1998.
Dostupná WWW:
<http://titus.uni-frankfurt.de/texte/slavica/bohemica/klaret/frame.htm>.
[15. listopadu 2009]
19. *Vzpomínka na Jana Svatopluka Presla*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. Školní lesní podnik Masaryk ův les K řtiny, 2009. Dostupné na WWW:

<http://www.slpkrtiny.cz/slp-krtiny/napsali-o-nas/vzpominka-na-jana-svatopluka-presla-a919032>. [17.prosince2009]

Internetové zdroje bez stanovených autorů

1. Keltská naučnicezka. Pražská naučnicezky. Dostupná WWW: <http://www.prazskestezky.cz/kelt/hist.html#presl>. [6. června2009]
2. <http://slovanstvo.wz.cz/zivot.htm> [6. června2009]
3. <http://mirslovarei.com/> [29. dubna2009]
4. www.yandex.ru [20. února2009]
5. www.translit.ru [29. února2009]
6. <http://slovník.seznam.cz/> [29. února2009]
7. <http://www.worldfishing.narod.ru/> [3. března2009]
8. <http://fishworld.narod.ru/index.html> [4. března2009]
9. <http://www.rybak.pl.ua/> [4. března2009]
10. <http://www.cojeco.cz/> [27. prosince2009]
11. <http://www.ubrus.org> [27. prosince2009]
12. <http://ru.wikipedia.org> [29. března2009]
13. <http://www.slovane.ic.cz/> [29. března2009]
14. <http://www.kostyor.ru/> [30. března2009]
15. <http://lomonosovsvd.narod.ru/index.htm> [29. dubna2009]
16. <http://www.muřlov.cz/> [29. dubna2009]
17. <http://kungrad.com/nature/fish/> [29. dubna2009]
18. <http://www.slovník-synonym.cz/> [2. dubna2009]
19. <http://slovari.yandex.ru/> [20. února2009]
20. <http://www.5ballov.ru/dictionary.php> [12. září2009]
21. <http://www.gramota.ru/slovari/> [3. června2009]
22. <http://leccos.com/> [22. listopadu2009]
23. www.rybareni.com [22. listopadu2009]

24. <http://www.kypros.org/cgi-bin/lexicon>[13.prosince2009]
25. <http://cs.wikipedia.org/>[20.února2009]
26. <http://tarkhankut.com/index.html>[17.prosince2009]
27. <http://ryby.siteedit.su/home>[13.prosince2009]
28. <http://poplavok-kiev.narod.ru/index.htm>[17.prosince2009]
29. http://translate.eu/ru/dictionaries/Russian_-_Byelorussian_dictionary [16.února2010]
30. <http://netiquette.narod.ru/d/index.html>[16.února2010]
31. <http://www.slovarus.info/ukr.php>[17.února2010]
32. <http://www.ekzotika.com/fish108>[9.b řezna2010]
33. <http://www.classes.ru/>[29dubna2009]
34. www.biolib.cz[29dubna2009]
35. <http://en.wikipedia.org>[31.3.2010]

